PvdA

EEN VERBONDEN SAMENLEVING

VERKIEZINGSPROGRAMMA 2017

Colofon

Samenstelling programmacommissie:
Wim Meijer (voorzitter), Bas van Drooge, Adri Duivesteijn, Jet Grimbergen, Menno Hurenkamp, Kirsten Meijer, Mark Minkman, Marinka Mulder, Henk Nijboer, Diederik Samsom, Hans Spekman, Saskia J. Stuiveling, Yasin Torunoglu, Nelleke Vedelaar, Naomi Woltring, Jan van Zijl, Christiaan Winkel (secretaris), Marieke Benoist (ondersteuning), Lianne Raap (ondersteuning), Hubert Schakenbos (ondersteuning), Pieter Paul Slikker (ondersteuning)

Vormgeving: Laurant & Bakker
Omslagontwerp: Paul Pollmann

INHOUDSOPGAVE

EEN VERBONDEN SAMENLEVING

Eerlijk delen, vast werk, goed wonen, een gezond leven, toegang tot scholing, emancipatie, recht op zeggenschap – zie hier de rode draad in onze strijd voor een rechtvaardige wereld. Vanuit deze waarden bouwde de Partij van de Arbeid na de Tweede Wereldoorlog aan de Nederlandse verzorgingsstaat. Met deze waarden koesteren wij het ideaal van een samenleving waarin iedereen ongeacht afkomst vrij is, bestaanszekerheid heeft en zich kan ontplooien. Een samenleving waar kinderen onbevreesd kunnen opgroeien, die hen aanmoedigt om na te denken, creatief te zijn, verder te reiken dan het gangbare en vooruit te komen. Een samenleving die uitgaat van optimisme en vertrouwen in mensen, waarin het vanzelf spreekt om je welvaart te delen met anderen, waarin vertrouwen, verbondenheid en solidariteit over grenzen heen gaan. Een samenleving waarin mensen met elkaar verbonden zijn, die mededogen kent en het cynisme in toom houdt, maar ook een samenleving die niet naïef is, die alert is op bedreigingen en die veiligheid biedt. Een samenleving waarin overheid en maatschappelijke organisaties dienstbaar zijn aan mensen en waarin degenen die het echt nodig hebben vanzelfsprekend steun krijgen. Een samenleving waarin wij niet alleen zorgvuldig omgaan met elkaar maar ook met de aarde. Een menselijke, duurzame samenleving waar aan we met elkaar willen werken, en die we met overtuiging aan de volgende generaties willen doorgeven.

Door alle veranderingen heen zijn onze waarden van solidariteit, gelijke kansen, toegankelijkheid, rechtvaardigheid en vooruitgang dezelfde gebleven. In de vertaling van deze waarden naar de praktijk laten wij ons leiden door ons idealisme maar ook door onze realiteitszin, waarbij wij, zoals Joop den Uyl het uitdrukte, 'de smalle marges van de democratie' ten volle benutten om wat vandaag nog onhaalbaar lijkt, morgen te realiseren.

Nu staan wij opnieuw voor deze opgave. Misschien wel meer dan ooit moeten wij ons inzetten voor een solide samenleving die plaats heeft voor 'zachte krachten', een samenleving die sterk genoeg is om een grote verscheidenheid aan mensen en overtuigingen te kunnen dragen, en tegelijkertijd soepel genoeg om zich te blijven ontwikkelen. Een samenleving die uitgaat van menselijke waarden en van onderling vertrouwen, en die krachtig kan optreden tegen de destructieve krachten van haat en geweld.

Zo'n samenleving is er niet zomaar en ze is nooit af. Het is een permanente opgave van eerlijk delen, van spreiding van kennis, macht en inkomen. Ook een sociale en sterke samenleving vereist voortdurende toewijding en onderhoud, om achterstand en ongelijkheid te bestrijden en gelijke kansen voor mensen te scheppen en te behouden. Dat is de bestaansreden van de sociaaldemocratie en de opdracht die sociaaldemocraten zichzelf stellen. En die krijgt nu een uitwerking in de opgave om met elkaar te werken aan een verbonden samenleving.

Voorbij de crisis

'Nederland, sterker en socialer', luidde de opgave die de Partij van de Arbeid zich in 2012, midden in de crisis, stelde. Nederland stond er slecht voor. Veel mensen raakten hun baan kwijt en de economie zat in de put. De crisis, toen al vier jaar oud, leek maar niet over te gaan. Ook in de politiek ging het niet soepel. Het kabinet van Rutte-Verhagen had al na zestien maanden de gedoogsteun van de PVV verloren. Opnieuw waren er tussentijdse verkiezingen nodig, die opnieuw een lastige verkiezingsuitslag opleverde. Een patstelling dreigde.

Wij hebben toen onze verantwoordelijkheid genomen door een coalitie aan te gaan met de VVD, een partij die ideologisch onze tegenpool is. De keuze voor deze coalitie was, gezien de verkiezingsuitslag, onvermijdelijk om uit de patstelling te komen, een einde maken aan de stagnatie en de broodnodige hervormingen door te voeren. Deze keuze wordt ons niet door iedereen in dank afgenomen. Wij zijn er mensen door kwijtgeraakt. Dat betreuren wij. Het verloren vertrouwen willen we terugwinnen. We hebben deze keuze welbewust gemaakt en wij leggen daarover, zoals dat hoort in een democratie, verantwoording af aan de kiezer.

Om het economisch herstel op gang te krijgen zijn er lastige maatregelen genomen en grote offers gevraagd. Eerlijk is eerlijk: het Kabinet heeft ook maatregelen genomen die wij als PvdA anders hadden genomen als we het alleen voor het zeggen hadden gehad, zoals de snellere verhoging van de pensioenleeftijd. Het is niet altijd goed gegaan, zoals bij de uitbetaling van de pgb's. Maar wij hebben gestreden voor verandering, het herstel is

aantoonbaar en wij zijn verheugd over resultaten die het verschil maken. De laagste inkomens zijn beschermd; de schoonmakers zijn bij de overheid weer in vaste dienst; jongeren krijgen een volwaardig loon; er zijn grenzen gesteld aan de inkomens in de publieke sector; de strengste bonuswet van Europa voor bankiers is ingevoerd; en wij vragen van de hoogste inkomens een extra bijdrage. Er is een nieuw fundament gelegd; nu kunnen we weer vooruitkijken en met meer optimisme onze voorstellen aan u voorleggen.

Een wereld in verandering

Het gaat gelukkig weer de goede kant op met Nederland. Het leven is hier beter dan in bijna ieder ander land ter wereld. Op tal van lijsten scoort ons land hoog. Nederlanders geven hun leven gemiddeld een rapportcijfer 7,8 en wij staan daarmee in de mondiale top van tevreden volkeren. Maar achter deze goede gemiddelden gaan, zoals vaker, aanzienlijke ongelijkheden schuil. Dat laten de tevredenheidscijfers zien: terwijl de kansrijke Nederlanders hun leven meer dan een 8 geven, waardeert de minst kansrijke groep het eigen leven met een 6.

Dat verklaart waarom er naast tevredenheid ook ontevredenheid merkbaar is. Deze ongelijkheid in tevredenheid wijst op een kloof. Er zijn nog steeds verschillen in inkomen en vermogen, in opleidingskansen en arbeidszekerheid, in gezondheid en levensduur, in de toegang tot de woningmarkt. Een zekere ongelijkheid is 'draaglijk' wanneer je weet dat er in je eigen leven en dat van de volgende generatie vooruitgang en emancipatie mogelijk is. Maar wanneer die sociale stijging minder vanzelfsprekend is, de maatschappelijke verschillen sterker worden en moeilijker te bestrijden zijn, tast dit de onderlinge verbondenheid van onze samenleving aan. Ongelijkheid en achterstelling vormen dan een broedplaats voor frustratie. Mensen die hun leven het laagste tevredenheidscijfer geven, ervaren een verlies aan controle op het eigen leven, voelen zich onvoldoende aangesloten bij de voorspoed die anderen wel meemaken. Meer Europa, een toenemende migratie en een verdere globalisering worden ervaren als bedreiging, en vaak niet ten onrechte. Het gevaar is dat mensen zich uit onvrede afsluiten van de samenleving. Dit tast onze onderlinge verbondenheid aan. Wij zien het nadrukkelijk als een opdracht om met elkaar te werken aan een verbonden samenleving waarin iedereen recht heeft op een kansrijke toekomst.

Ook onder mensen die wel delen in de voorspoed, en tevreden zijn over hun leven, bestaan zorgen, vooral over de verdere toekomst. 'De cijfers zeggen dat het beter gaat. Maar cijfers zijn geen mensen. Ja, er komen banen bij. En de economie draait weer. Maar kun je over een jaar de huur of hypotheek nog betalen? En de kinderopvang én de studie voor de oudste? Heb ik over vijf jaar mijn baan nog?' Veel zekerheden waarmee wij generaties lang zijn opgegroeid, zijn nu kwetsbaarder en soms zelfs niet langer vanzelfsprekend. De ongerustheid hierover richt zich op concrete en directe zaken zoals werk en inkomen, onderwijs, zorg en wonen, maar ook op grotere kwesties als de internationale orde, op het samenleven van mensen met verschillende levensvisies en maatschappelijke waarden, op vraagstukken als de klimaatverandering.

Er is gelukkig reden voor optimisme, maar de diepe en langdurige schok van de financiële en economische crisis ligt voor ons allen nog vers in het geheugen. Het maakte duidelijk dat de wereld fundamenteel is veranderd en dat ze blijft veranderen. Deze veranderingen raken het dagelijks leven.

Een van de meest uitgesproken ontwikkelingen is het wegvallen van vertrouwde samenlevingsverbanden. Het is de maatschappelijke norm geworden om mensen als individu aan te spreken en niet langer als afgeleide van een groep, zoals een zuil, klasse of gezin. Dat is in veel opzichten bevrijdend geweest; we hebben meer individuele rechten gekregen, het is de zelfontplooiing ten goede gekomen en het heeft bijgedragen aan emancipatie. Tegelijkertijd zien wij dat het principe van individuele behandeling in de praktijk van alledag ongelijk wordt toegepast. Zo ervaren leden van etnische minderheden dat zij vaak juist niet als individu worden behandeld maar als lid van een groep. En de 'eigen verantwoordelijkheid' betekent nogal eens dat mensen worden teruggeworpen op hun eigen veerkracht en dat er vaardigheden worden verondersteld die niet iedereen even goed beheerst. Hier kan een te strikte benadering van de individuele burger bijdragen aan maatschappelijke ongelijkheid en vereenzaming.

Alleen met elkaar kunnen wij een stevig en blijvend draagvlak vormen voor een sociale en rechtvaardige samenleving. Het is terecht dat veel mensen hun individuele vrijheid koesteren maar tegelijkertijd hechten aan een goede maatschappelijke verbondenheid. De onzekerheden en spanningen in onze tijd vragen er ook om, juist nu, meer en beter te investeren in wat ons allen bindt. Het gaat in essentie om de vraag of wij straks tegenover elkaar staan – oud tegenover jong, hoogopgeleid tegenover laagopgeleid, goedverdienenden tegenover de laagstbetaalden, kansrijke en kansarmen, witte en zwarte Nederlanders – of dat wij het samen doen. De Partij van de Arbeid kiest nadrukkelijk vóór een verbonden samenleving en tégen versplintering en verharding. Daarom wil-

len wij nadrukkelijk investeren in wat ons bindt. Wij zoeken dat in de kracht van mensen, omdat zij het zijn die van onderop de samenleving kunnen verbinden. Zij verdienen hierbij de steun van een beschermende overheid en een solide, door idealen gedreven publieke sector in het onderwijs, de zorg, veiligheid en het wonen. Met elkaar kunnen wij bijdragen aan een meer verbonden samenleving.

Ook het marktdenken binnen de overheid en bij veel publieke organisaties – bijvoorbeeld in de zorg, het onderwijs en het wonen – vraagt om een herbezinning. Er was in de afgelopen decennia de oprechte wens om de overheid en de publieke sector efficiënter en doelmatiger te maken. Maar op een aantal terreinen is dat doorgeslagen, vooral daar waar maatschappelijke waarden en vaardigheden te zeer in geld worden uitgedrukt.

In een deel van onze publieke sector zijn de mechanismen en de metaforen van de markt niet langer dienend maar dominant geworden. Huurders zijn 'woonconsumenten' geworden, universiteiten zijn 'ondernemend' en in de normale burenhulp of mantelzorg gaat het meer en meer over 'klanten'. Deze verzakelijking binnen de publieke dienstverlening heeft misschien meer efficiëntie en keuzemogelijkheden gebracht, maar ze schiet door als maatschappelijke thema's die niet primair om geld draaien, zoals cultuur, natuur of mantelzorg, kunstmatig in de mal van het economische denken zijn gegoten of zelfs als ondergeschikt of soft worden gezien.

Juist bij publieke dienstverlening gaat het primair om de maatschappelijke meerwaarde, de kwaliteit van de dienstverlening en de democratische inbedding. Daarom willen wij voor de onmisbare publieke taken in onze samenleving uitgaan van een breder welvaartsperspectief dat ook rekening houdt met de kwaliteit van leven en de waarde van gemeenschappelijkheid. Voor de PvdA betekent dit een herwaardering van de voorzieningen van de verzorgingsstaat en versterking van publieke waarden.

Wij leven in een tijd waarin technologische vernieuwingen op een bijna revolutionaire wijze de wereld en ons dagelijks leven beïnvloeden. We doen er ons voordeel mee: de zorg wordt verbeterd, veel ernstige ziekten kunnen nu wel worden behandeld, we hebben meer informatie bij de hand dan ooit, we kunnen ons gemakkelijker verplaatsen met e-bikes terwijl veilige snelwegen en zelfsturende auto's binnen handbereik komen. Technologische vernieuwing zal de samenleving blijvend en diepgaand beïnvloeden. Hoe positief wij hier ook tegenover staan, wij kunnen onze ogen niet sluiten voor de schaduwzijden en de onbeantwoorde vragen die dit alles ook oproept. In de werksfeer brengt technologische vernieuwing fundamentele veranderingen in de productiewijze mee die het voortbestaan van allerlei vormen van arbeid onzeker maakt. Dat gebeurde bij het begin van de automatisering en het gebeurt nu weer opnieuw. Het is aangenaam dat zwaar en eentonig werk verdwijnt, maar robotisering tast ook de vanzelfsprekendheid aan van het werk van verpleegkundigen, taxichauffeurs, leraren, havenwerkers, en ook van accountants en juristen. Het grijpt dus diep in de arbeidsmarkt in en brengt onzekerheid mee voor iedereen die moet werken voor de kost. Het is onze opgave om bestaanszekerheid te verankeren in een telkens veranderende economische wereld.

Technologische ontwikkelingen uit de afgelopen twee eeuwen en de ongeremde uitputting van onze aarde hebben sterk bijgedragen tot de inmiddels zorgwekkende toestand van het klimaat, de biodiversiteit en de beschikbaarheid van cruciale levensbehoeften en grondstoffen. Hier zien wij de januskop van de technologische cultuur: die kan voorspoed maar ook rampspoed brengen. Het is van levensbelang, voor onszelf en de volgende generaties, om in de komende jaren de juiste beslissingen te nemen waar het gaat om klimaat, energie en ecologie. De inzet van het klimaatakkoord van Parijs juichen wij toe maar zeker is ook dat het grote inspanningen van ons allen zal vragen.

Technologische vernieuwing roept ook vragen op, op het terrein van de onderlinge communicatie, het functioneren van de democratie en de privacy. Oude, nieuwe en sociale media brengen ons een doorlopende stroom van nieuws, meningen en geruchten van over de hele wereld, in een veel hogere snelheid en intensiteit dan voorheen. Ons beeld van de werkelijkheid wordt met de minuut bijgesteld en geactualiseerd. Iedere burger wordt als 'nieuwsconsument' geacht daarin het kaf van het koren te kunnen scheiden. Steeds vaker zien wij dat normale onderlinge communicatie een commerciële waarde vertegenwoordigt, en dat raakt niet alleen aan de essentie van vrije communicatie, maar ook onze privacy. Omdat de samenleving alleen goed kan functioneren bij de gratie van een goede en evenwichtige informatievoorziening, zijn er nieuwe vaardigheden nodig om als burger door de bomen het bos te blijven zien. Voor een verbonden samenleving is het van groot belang dat we technologische vernieuwing inzetten om de kwaliteit van de samenleving als geheel te verbeteren.

De meest ingrijpende veranderingen in onze samenleving worden beïnvloed door een voortschrijdende globalisering van de economie, de politiek, de cultuur en de migratie van mensen. De kracht van deze ontwikkeling is in de laatste decennia sterk toegenomen. Op alle niveaus verandert ze onze leefwereld. Als consumenten profi-

teren we van de goedkope producten en diensten, zoals vakanties, goederen en informatie, die tegenwoordig van over de hele wereld binnen handbereik zijn gekomen. Nederland is bij uitstek een exportland en heeft dus economisch profijt van open grenzen. Veel Nederlandse bedrijven hebben hun vertakkingen over de gehele wereld. Het levert ons aantoonbaar welvaart op.

Maar er is ook een andere kant. In de mondiaal georganiseerde economie dreigt te vaak een 'race naar de bodem', waarin bijna alles geoorloofd lijkt in de strijd om de laagste prijs; grondstoffen worden schaamteloos uitgeput en elementaire arbeidsvoorwaarden getart. Meer en meer worden vergaande en ingrijpende beslissingen genomen in de bestuurskamers van internationale ondernemingen, terwijl de gevolgen neerslaan op lokaal en nationaal niveau. Bijvoorbeeld over de verplaatsing van productie en werk, over voordelige fiscale regelingen, over nieuwe activiteiten en investeringen. Hier is de scheiding tussen kansrijken en degenen die geen deel kunnen uitmaken van deze veranderingen het meest indringend. Wij leggen ons daar niet bij neer en willen dat de overheid beschermt en sanctioneert waar fiscale, ecologische en sociale grenzen worden overschreden.

In een geglobaliseerde economie zou meer aandacht moeten zijn voor een duurzaam omgaan met onze aarde. De overgang naar een circulaire economie is onontkoombaar maar ook gewenst toekomstbeeld. Hoe eerder hoe beter. Alleen dan kan Nederland economisch sterker en slimmer worden en op eigen termen meedoen in de wereldeconomie. Kennis en samenwerking zijn de cruciale voorwaarden voor economisch succes. Een van de meest succesvolle voorbeelden hiervan is de regio Eindhoven waarin het gemeentebestuur, de bedrijven en de universiteit de unieke concentratie van kennis en deskundigheid optimaal benut door samen te werken en zich gezamenlijk internationaal te presenteren. Het is een model dat navolging verdient.

De internationalisering van de economie en de arbeidsmarkt is niet nieuw. Al vanaf de jaren zestig werden 'gastarbeiders' door het bedrijfsleven en de overheid naar ons land gehaald. Het heeft ons en hen welvaart gebracht, maar het heeft ook onze bevolkingssamenstelling veranderd. Zo is ook cultureel gezien de wereld dichterbij gekomen. De multi-etnische samenleving is al enkele decennia een feit.

Het verrijkt ons land, vele nieuwe Nederlanders zijn inmiddels succesvol geïntegreerd, maar er zijn ook gebreken en spanningen. Enerzijds bestaat er discriminatie en uitsluiting van etnische minderheden vanuit delen van de autochtone meerderheid; anderzijds zijn er binnen minderheden zelf tendensen om zich af te zonderen, met radicalisering als extreme variant. Beide vinden wij niet aanvaardbaar. Het tast de samenhang van onze samenleving aan. Niemand is gediend bij een polarisatie tussen groepen in onze samenleving. Met elkaar zullen wij inhoud moeten geven aan een goed buurmanschap.

Veel vraagstukken in de wereld zijn zo met elkaar vervlochten dat internationale samenwerking onmisbaar is om ze op te lossen en aan te pakken. Tegelijkertijd is het draagvlak voor internationale samenwerking minder vanzelfsprekend aan het worden. Deze spagaat moet worden opgelost.

Kwesties van vrede en veiligheid hebben bij uitstek een sterk internationaal karakter. Conflicten tussen en binnen landen dreigen zich vaker internationaal te verspreiden. Op de achtergrond spelen spanningen over strategische posities en grondstoffen als olie en water. Conflicten met een etnische of religieuze lading beperken zich niet meer tot een land of een regio. De effecten ervan dringen meer een meer door in delen van de wereld die voorheen als veilig werden beschouwd. De recente aanslagen zoals in Parijs en Brussel zijn hiervan dramatische illustraties. Oorlog en armoede zijn tevens de motor achter het vluchtelingenvraagstuk, met de oorlog in Syrië als het meest schrijnende voorbeeld van dit moment. Belangrijk is dat de oorzaken worden bestreden. Internationale samenwerking, in de EU, de NAVO en de VN, is een absolute noodzaak om steun te geven aan mensenrechten, vrede en veiligheid, democratie en economische voorspoed.

Een verbonden samenleving: Zekerheid, zeggenschap, vertrouwen

Nederland klimt uit het dal omhoog. We hebben zware jaren achter ons. Dat heeft velen niet onberoerd gelaten. Maar wij zijn voorbij de crisis, er is na jaren weer een voorzichtige groei, en het herstel begint voelbaar en zichtbaar te worden. Tegelijkertijd voltrekken zich onmiskenbaar grote veranderingen in de wereld, en worden vertrouwde verworvenheden aangetast en soms zelfs ondergraven. Dat maakt onze huidige situatie kwetsbaar, en het geeft velen een gevoel van onbehagen. Het is de paradox van deze tijd. Verandering brengt niet automatisch vooruitgang voor iedereen. Er zijn winnaars en verliezers, kansrijken en kansarmen, die in ongelijke mate delen in de vooruitgang. Deze ongelijkheid tast fundamenteel het vertrouwen aan dat mensen in de samenleving hebben. En dat is voor niemand goed.

Het meest fundamentele belang dat mensen met elkaar hebben, is een basisgevoel van vertrouwen. Vertrouwen is een kernwaarde binnen een samenleving waarin mensen met elkaar verbonden zijn. Vertrouwen dat iedereen gelijk wordt behandeld, dat er gelijke rechten en kansen zijn, en dat je met elkaar kunt delen in de voorspoed maar elkaar ook steunt als het tegenzit. Dit vertrouwen kan alleen bestaan als winnaars niet accepteren dat er verliezers zijn, en als kansrijken investeren in kansarmen. Wij staan een 'inclusieve' samenleving voor, waarin wij vanuit verbondenheid investeren in elkaar. Wij willen de toenemende polarisatie keren door samen te zoeken naar wat ons bindt. En dan is er voor iedereen veel te winnen.

Daarin zit dan ook de opdracht besloten waar aan een volgend kabinet inhoud moet gaan geven. Het gaat niet om de BV Nederland maar om de samenleving zelf. Daarom willen we in een komende kabinetsperiode een regering met een eenduidige missie. Een missie waarin het leggen van verbindingen tussen mensen en tussen groepen onderling centraal staat. Ons land moet niet alleen financieel op orde zijn, of uitblinken door een goede en moderne infrastructuur. Nee, het gaat nadrukkelijk om de sociale staat van ons land. Om hoe mensen zich tot elkaar verhouden en of zij zich ook echt met elkaar verbonden voelen. En hoe de overheid daarin zowel steun als bescherming kan geven. Daarin ligt de grote opgave voor de politiek.

Er bestaat geen blauwdruk van een verbonden samenleving maar zeker is dat wij zo'n manier van samen leven met elkaar kunnen maken. Wij hebben in ons land een mooie en waardevolle traditie waarbij wij er telkens weer in slagen tegenstellingen te overbruggen. Het historisch Wassenaarakkoord tussen werkgevers en werknemers tot aan het recente brede Energieakkoord, zijn daarvan aansprekende voorbeelden. Voor de komende kabinetsperiode is het de uitdaging om, binnen de traditie van een gezamenlijke zoektocht, te komen tot een gemeenschappelijke agenda voor een verbonden samenleving. Onze inzet daarbij is dat wij streven naar een inclusieve samenleving die gekenmerkt wordt door zekerheid, zeggenschap en vertrouwen. Het zijn de drie sleutelbegrippen die ieder van ons dagelijks tegenkomt. Wanneer wij erin slagen om hieraan deze begrippen ook in politieke zin handen en voeten te geven dan is de uitkomst een verbonden samenleving waarin er geen verliezers zijn.

In ons verkiezingsprogramma, *Een verbonden samenleving*, hebben wij als Partij van de Arbeid onze keuze voor zekerheid, zeggenschap en vertrouwen nader uitgewerkt:

Zekerheid

Wij willen de zekerheid in ieders bestaan versterken. Arbeid is hierbij cruciaal: het werk verschaft inkomen, het helpt mee om deel te nemen in de samenleving, en het biedt een perspectief op een beloftevolle toekomst. Het is daarom belangrijk dat onze economie op orde is, en dat er voldoende werk is, goed werk, en werk met een toekomst. Werk ook dat beschermt tegen willekeur, met voor iedereen de mogelijkheid om een goed pensioen op te bouwen en een vangnet als je onverhoopt arbeidsongeschikt raakt. Dit is zowel een nationale als een internationale opgave.

Wij willen ook mensen die tot dusver onvoldoende van het herstel hebben kunnen profiteren, meenemen in de economische groei en zo hun achterstand inhalen. Wij willen een economische structuur die zich wereldwijd op kwaliteit onderscheidt, met de best opgeleide beroepsbevolking ter wereld en de hoogste kwaliteitsstandaard op terreinen als arbeidsomstandigheden en duurzaamheid.

Bestaanszekerheid stelt eisen aan de kracht en de kwaliteit van onze publieke voorzieningen. Zij vormen de uitvalsbasis voor mensen om aan de samenleving deel te nemen. Als deze basis goed is, kunnen mensen zich des te beter ontplooien. Daarom is het de taak van de overheid en de publieke sector om onze verzorgingsstaat en de bijbehorende voorzieningen voor onze samenleving op een betrouwbaar en kwalitatief goed niveau te houden. Ze bieden houvast en helderheid aan iedere individuele burger en vormen tevens de basis voor sociale cohesie. Om dat te bereiken willen wij het publieke karakter van de publieke sector versterken. Niet de markt maar de mensen moeten centraal staan. Hiervoor stellen we een groot aantal maatregelen voor op het gebied van de rechtsstaat, veiligheid, arbeidsmarkt, economie, energie, onderwijs, zorg, wonen, kunst en cultuur, en bij grote ruimtelijke opgaven zoals waterveiligheid en verstedelijking.

Zeggenschap

Wij zien verheffing, ontplooiing, emancipatie, zeggenschap en zelforganisatie van burgers als een doorlopende opgave. In het verleden hebben sociaaldemocraten gestreden voor onderwijs en cultuur voor iedereen, voor medezeggenschap en de ondernemingsraad, voor 'De weg naar vrijheid', 'Een leven lang leren', 'Baas in eigen buik' en 'Bouwen voor de buurt'. Steeds is het uitgangspunt de kracht en de wil van mensen om invloed uit te

oefenen op hun eigen leven, en steeds willen wij dat zij daarbij steun krijgen vanuit de politiek en de overheid. Macht over je eigen leven is een krachtig tegenwicht voor de onzekerheden in de samenleving die van buiten komen, van internationale trends en ongrijpbare besluitvormingsstructuren. Zeggenschap geven we internationaal betekenis door mensenrechten, democratisering en rechtstaten te ondersteunen.

Wij bouwen voort op de verworvenheden van de individualisering, maar leggen meer nadruk op het burgerschap in plaats van de consumentenrol. Wij vinden dat in deze tijd burgers meer dan ooit het recht op initiatief en zeggenschap moeten krijgen in het economisch systeem, in het politieke systeem en in maatschappelijke verbanden zoals op het werk, in het onderwijs, de zorg en het wonen.

Om dat te kunnen doen is het nodig dat mensen de kracht ontwikkelen om zelf inhoud aan het leven te geven. Goed onderwijs is een absolute voorwaarde. Maar het gaat verder dan een individuele ontwikkeling. Het gaat meer dan ooit ook om een investering in een verbonden samenleving. Verbondenheid bestaat alleen wanneer mensen werkelijk op elkaar betrokken zijn en met elkaar de kwaliteit van hun leven verbeteren. Wanneer wij met elkaar samenwerken aan de leefbaarheid van buurten en wijken. Wanneer we naar elkaar omkijken en alert zijn op eenzaamheid. Wanneer we jeugdzorg niet als een louter individuele kwestie zien of uitsluitend uitbesteden aan professionals, maar als een sociale opgave waar aan familie, vrienden en de buurt kunnen bijdragen. Dan werken wij echt aan een verbonden samenleving.

Het is een taak van de overheid en de publieke sector om dit te ondersteunen en burgers die actief willen zijn bij te staan. Dat kan bijvoorbeeld door burgerinitiatieven, zoals energie-, zorg- en wooncoöperaties een wettelijke status te geven en in de praktijk te faciliteren. Eigen initiatief is een vrije keus en geen dwingende norm. Het past een verbonden samenleving om mensen die niet zelf inhoud kunnen geven aan de verbreding van zeggenschap, zich door de overheid en de publieke sector beschermd weten.

Vertrouwen

Wij staan voor een veilige en open samenleving en wij koesteren de diversiteit die daarbinnen bestaat, waarbij wederkerigheid en respect voor elkaar uitgangspunt zijn. Vertrouwen is essentieel. De samenleving kan alleen functioneren op basis van wederzijds vertrouwen. Dit vertrouwen zou een vanzelfsprekendheid moeten zijn. Maar helaas is het dat niet altijd. Agressie en wantrouwen tasten de samenleving aan. Wij zien het als een opdracht om dat tegen te gaan en het vertrouwen in de samenleving te versterken.

Wij willen volop aandacht schenken aan preventie, omdat een gevecht dat niet gevoerd hoeft te worden altijd een gewonnen gevecht is. Nederland heeft dankzij haar inzet in de oude wijken nu geen no-go area's, de wijkagenten zijn het meest effectief bij het signaleren van radicalisering. Maar helaas is preventie niet altijd een oplossing. Waar verharding, haat en geweld de samenleving dreigen te verscheuren, is een streng en effectief optreden onvermijdelijk. Het is onaanvaardbaar dat mensen anderen intimideren of buitensluiten. Daarom willen wij consequent optreden tegen discriminatie, verharding en geweld, intimidatie en terreur. We willen stevige maatregelen tegen arbeidsdiscriminatie, en ook tegen verharding in buurten en wijken. Zo kunnen wij de krachten ontmoedigen en bestrijden die verdeeldheid zaaien en de samenleving dreigen te versplinteren. Ons kader hiervoor wordt gevormd door het respect voor mensenrechten en de waarde van onze rechtsstaat.

Deze drie hoofdkeuzen, zekerheid, zeggenschap en vertrouwen, werken door in alle voorstellen van de Partij van de Arbeid, zoals u ze in dit verkiezingsprogramma *Een verbonden samenleving* kunt vinden. Daarin is het een uitdaging om op alle niveaus, internationaal, nationaal en lokaal inhoud te geven aan het verkrijgen van 'zekerheid, zeggenschap en vertrouwen'. Wij willen dat doen met de bewoners in de wijken, met werknemers en werkgevers op het werk, met huurders, verhuurders en wooncoöperaties in het wonen, met patiënten en zorgaanbieders in de zorg, door samen te werken naar een breed gedragen agenda – een pact – voor de toekomst van een verbonden samenleving.

Wij nodigen u uit om met ons mee te doen.

01 OPEN EN DIVERSE SAMENLEVING

Een open en diverse samenleving kan alleen bestaan wanneer er sprake is van wederkerigheid tussen de mensen die er deel van uitmaken. Het gaat dus in de kern om de vraag hoe mensen zich tot elkaar verhouden. Op welke wijze geven wij met elkaar het *samen leven* inhoud. Het is deze vraag die het politieke debat, maar ook het gesprek in de huiskamers en op het werk, heftig kan beroeren. Het is een kernvraag voor wat wij zien als een verbonden samenleving: wat bindt ons? Wat maakt ons tot een samenleving? En wat is ieders rol daarin?

Onze open en diverse samenleving is geen vanzelfsprekendheid. Ons land heeft een lange traditie in het vormgeven aan vrijheid. Het is de verworvenheid van een lange strijd waarin sociaaldemocraten, christendemocraten en liberalen keer op keer op zoek zijn gegaan hoe vrijheid in gebondenheid betekenis kan krijgen. Het heeft ons de huidige rechtsstaat gebracht met voor iedereen dezelfde waarden, vrijheden en zekerheden. Daarin wordt van iedereen verwacht dat deze waarden, vrijheden en zekerheden worden onderschreven en gerespecteerd. Iedereen kan erop rekenen dat de overheid je beschermt als anderen proberen deze vrijheden aan te tasten. Onze gezamenlijke waarden kunnen slechts in een open dialoog met elkaar en in volle vrijheid worden geactualiseerd en vandaaruit opnieuw betekenis krijgen.

Wij staan een open en diverse samenleving voor waarin iedereen zich naar wens kan ontplooien. Wij waarderen de rijke diversiteit die hieruit ontstaat. Tegelijkertijd weten we dat deze diversiteit hoge eisen stelt aan de samenleving; de eisen van een hoog ontwikkelde beschaving. Verscheidenheid maakt ons land mooi maar ook kwetsbaar. Zeker in tijden van onzekerheden en internationale spanningen kan een diversiteit aan levensovertuigingen er juist toe leiden dat mensen tegenover elkaar komen te staan. Sterker gesteld, als de onderlinge binding verzwakt, kan de samenhang omslaan in maatschappelijke versplintering en verharding. Dat is helaas in onze samenleving opnieuw actueel. Er groeit onverdraagzaamheid langs lijnen van afkomst, religie en seksuele identiteit. Dit raakt de veiligheidsbeleving van burgers, maar bedreigt ook het functioneren van de samenleving als geheel. Discriminatie op de werkvloer, etnisch profileren bij de politie of confrontaties tussen groepen met een verschillende culturele achtergrond zijn daarvan een illustratie. Dit tast onze open en diverse samenleving aan en daarmee de kans om met elkaar verbonden te zijn.

Het is van belang dat wij ons realiseren dat vrijheid alleen kan bestaan op voorwaarde dat je ook bereid bent de vrijheid van de ander te verdedigen. Ook als je het niet met zijn of haar keuzen eens bent. Vrijheid is bovenal een kwestie van mentaliteit, van tolerantie en van respect voor de waarden zoals wij die hebben vastgelegd in onze grondwet en de daaruit volgende rechtstaat. Ideeën en praktijken die de open en diverse samenleving schaden, bestrijden wij. Discriminatie, uitsluiting en racisme horen niet in onze samenleving thuis. Of dat nu op de arbeidsmarkt is vanwege afkomst of leeftijd, of op sociale media vanwege een afwijkende mening. Ook het je afsluiten en afkeren van de samenleving dan wel radicalisering is niet aanvaardbaar.

Natuurlijk, er zijn verschillen, in culturele achtergrond, in levensovertuiging en in opvatting. En op gezette tijden zijn er ook tegenstellingen. Dit is altijd zo geweest en dus op zich niet uniek. Maar voor ons staat altijd weer opnieuw de vraag centraal hoe en of deze zijn te overbruggen. Wij verwachten dat iedereen zich die vraag stelt. Nederland heeft een lange ervaring met het overbruggen van tegenstellingen door samen het gemeenschappelijk belang op te zoeken. Of het nu gaat om de permanente bescherming tegen het water, of om het 'polderen' over tal van urgente vraagstukken. Van het Akkoord van Wassenaar uit 1982 tot het recente Energieakkoord: samen tegenstellingen overbruggen hoort bij onze cultuur. Samen met elkaar verder gaan is een basiskenmerk en een basisvaardigheid van onze samenleving. Deze traditie willen wij koesteren en vernieuwen. Wij kiezen voor samenwerking, voor overleg, voor het zoeken naar de balans, en wij keren ons tegen een ongerijmde polarisatie.

De beste manier om te werken aan een open en diverse samenleving is door inhoud te geven aan een positieve integratie van nieuwkomers, door discriminatie en racisme tegen te gaan, door emancipatie te stimuleren

en door inhoud te geven aan een actieve en levendige democratie. Dit alles begint met het in staat stellen van mensen om zoveel mogelijk greep te hebben op hun eigen woon- en leefomstandigheden. Zekerheid, zeggenschap en vertrouwen zijn sleutelbegrippen. Op alle terreinen, zoals in het werk, het wonen en de leefomgeving, zorg, veiligheid, cultuur en sport, willen wij burgerinitiatieven steunen die daadwerkelijk bijdragen aan een open en diverse samenleving. Daar hoort bij dat er ruimte ontstaat voor nieuwe vormen van zeggenschap, zoals coöperaties van burgers. In dit programma werken wij dit per onderwerp uit.

In een open en diverse samenleving vormen een stabiele en herkenbare overheid en dito (semi)publieke sector een verbindende kracht binnen de samenleving. Zij bewaken onze fundamentele waarden. Politie, justitie, defensie, belasting, onderwijs, zorg, wonen en alle andere (semi)publieke functies moeten daarom aan de hoogste eisen van betrouwbaarheid, effectiviteit en maatschappelijke gerichtheid voldoen. Zij behoren dienstbaar te zijn aan de samenleving. Met een goed integratiebeleid dat ruimte schept voor ontplooiing en emancipatie. Met de inzet dat iedereen in de samenleving gevrijwaard blijft van discriminatie. En steeds opnieuw moeten wij met elkaar zoeken naar manieren om de democratie te versterken en te vernieuwen, zodat zij nog beter aansluit bij de samenleving en nog effectiever in dienst van de samenleving kan handelen.

1.1 Integratie: een zoektocht naar wederkerigheid

- Integratie heeft de meeste kans van slagen als mensen met diverse achtergronden elkaar ontmoeten in de wijk waar men woont, op de school en de sportclub. Daarom willen wij doorgaan met investeren in gemengde wijken met een scala aan woningen voor diverse groepen en in een toegankelijke openbare ruimte waar voor iedereen plek is. We investeren in gemengde en brede scholen, in sport, cultuur en verenigingen en in wijkvoorzieningen zoals bibliotheken.
- Via het vak burgerschap en sociale vaardigheden willen we nadrukkelijk aandacht creëren voor de onderlinge verschillen en voor het besef van ‘eenheid in verscheidenheid’; iedereen is anders en daardoor is iedereen gelijk. Leraren worden beter geschoold in het lesgeven in mensenrechten en burgerschap. Hierbij hoort onlosmakelijk de ontwikkeling van sociale vaardigheden waarmee leerlingen beter leren de ander te begrijpen, bruggen te slaan en bewust te worden van vooroordelen.
- Voor nieuwe Nederlanders begint integratie bij een expliciete keuze voor een bestaan in Nederland. Daarvoor is het leren van de taal een eerste vereiste om mee te kunnen doen. Kennis van de taal maakt zelfstandig, maakt het mogelijk om elkaar te ontmoeten en te leren kennen en geeft kansen. Daarom willen wij investeren in het leren van de Nederlandse taal, passend bij het niveau dat iemand heeft. Bij inburgering willen we meer maatwerk introduceren, bijvoorbeeld voor cursisten die laaggeletterd zijn. De kosten van inburgering hoeven voortaan niet alleen maar gedragen te worden door de cursist; als dit financieel noodzakelijk is dragen wij hieraan bij.
- De kwaliteit en het slagingspercentage voor inburgering willen wij sterk verbeteren door een betere aansluiting van het inburgeringsonderwijs met het reguliere onderwijs. Bij voorkeur organiseren we het inburgeringsonderwijs op reguliere onderwijsinstellingen. Speciale aandacht krijgen oudere migranten die nog een weg te gaan hebben met hun integratie in Nederland.
- Wij willen actief ideeën en praktijken bestrijden die een open en diverse samenleving bedreigen. Samen met ouders, scholen en gezagdragers vormen we een pedagogische coalitie om die kinderen te behoeden voor onverdraagzaam en discriminatoir gedachtegoed.
- Vrijwilligerswerk is van grote waarde voor de binding in de samenleving en voor ieders persoonlijke ontwikkeling. Via vrijwilligerswerk kijken mensen naar elkaar om, ontmoeten we anderen, leren we nieuwe dingen en dragen we bij aan een betere samenleving. Wij stimuleren vrijwilligerswerk door drempels weg te nemen. Onder andere door regels te versoepelen voor mensen die nu moeilijker vrijwilligerswerk kunnen doen zoals mensen met een uitkering en asielzoekers.

1.2 Tegen discriminatie en racisme:

- Wij willen meer inzet op de bestrijding van discriminatie door meer gespecialiseerde agenten en een betere handhaving. Ook willen wij de toegang van slachtoffers van discriminatie tot de politie verbeteren.
- Veel mensen met een niet-Nederlandse achtergrond voelen zich gekwetst door denigrerende generalisa-

ties en diskwalificaties. Wij willen dat actief bestrijden. Dat begint bij een betere bewustwording van het bestaan van vooroordelen, onderhuids racisme en 'alledaagse' discriminatie. Indien noodzakelijk scherpen we de wetten tegen discriminatie en racisme aan.

- Racisme gaan we als een hate-crime behandelen, daarmee verhogen we de straffen voor de daders. Wij willen politie en het openbaar ministerie meer armslag geven om de daders van racisme en discriminatie op te sporen en te vervolgen.
- Wij willen een cultuuromslag bij de politie en andere overheidsdiensten om etnisch profileren tegen te gaan. Dat kan door middel van een betere selectie, gebruik te maken van bewezen effectieve oplossingen uit het buitenland, zoals stopformulieren, meer training en kennis bij het politiekorps.
- Stevige handhaving op arbeidsmarktdiscriminatie is noodzakelijk, of dit nu op leeftijd, geslacht, afkomst, handicap of seksuele geaardheid is. Wij breiden de capaciteit van de inspectiediensten uit. De aangiftebereidheid willen we vergroten door inzichtelijk te maken dat het zin heeft om aangifte te doen. We willen meer bewustwording op vooroordelen bij werkgevers en uitzendbureaus, We verwachten van het kabinet een voortrekkersrol en het goede voorbeeld, we pleiten voor 'naming and shaming' van de ergste overtreders.
- Anoniem solliciteren wordt de norm bij alle overheden en (semi) publieke instellingen.
- Wij willen dat instituties zoals de politie, het UWV, het onderwijs en zorginstellingen, een herkenbare afspiegeling zijn van de diversiteit van onze samenleving. We willen transparantie creëren over de etnische diversiteit van onze gemeenschappelijke instituties.
- Het is onacceptabel dat mensen op basis van hun uiterlijk worden geweigerd bij uitgaansgelegenheden en verenigingen. Er komen laagdrempelige online meldpunten waarmee het gezag, burgemeester en politie de overtreders kan aanpakken. Wie het te bont maakt, kan zijn exploitatievergunning verliezen.
- Seksuele intimidatie willen we uitbannen. Wij willen nog meer inzet voor de vroege signalering ervan op scholen en verenigingen. Wij ontwikkelen programma's waarmee kinderen leren dat mannen en vrouwen gelijkwaardig zijn, en we gaan het strafrecht toepassen bij straatintimidatie.
- Wij willen een wettelijk verbod op transgenderdiscriminatie in de Algemene wet gelijke behandeling opnemen.
- Wij willen voorlichting over seksuele diversiteit overal in het onderwijs verplicht stellen.
- Wij willen een scherpe naleving op de voorlichting over seksuele diversiteit en het signaleren van pestgedrag op alle scholen. Dit is wat ons betreft een onderdeel van de lerarenopleiding.
- LHBTI (lesbisch, homoseksueel, biseksueel, transgender, interseksueel) asielzoekers verdienen onze volle steun. Wij willen dat het Nederlands toekenningsbeleid voor asiel expliciete aandacht voor, en focus op, LHBTI-activisten en –vluchtelingen behoudt. Als blijkt dat hun veiligheid anders niet kan worden gegarandeerd, moeten LHBTI-asielzoekers en andere kwetsbare groepen apart en veilig kunnen worden opgevangen. Slachtoffers krijgen de bescherming die zij nodig hebben en daders moeten worden aangepakt.
- Pestgedrag tegen nieuwe Nederlanders, homo's, lesbiennes, moslims, of wie dan ook gaan we effectiever aanpakken, bijvoorbeeld door de burgemeester toe te staan om sneller een pester uit huis te plaatsen of een buurtverbod in te stellen.
- In de overtuiging dat voor een dialoog kennis en contact essentieel is, willen wij met organisaties als het COC (voor vrijheid, tegen homodiscriminatie), Anne Frankhuis (voor gelijkheid, tegen antisemitisme) en NiNsee (over het slaverijverleden) gesprekken en ontmoetingen organiseren ter bestrijding van vooroordelen.
- Deelnemers aan overheidsaanbestedingen die in hun personeelsbeleid aantoonbaar een weerspiegeling nastreven van de samenleving, positief te waarderen in het proces van gunnen van opdrachten.
- Medewerkers van werk- en stagebemiddelaars worden verplicht om uitlatingen die neigen naar discriminatie en uitsluiting te melden bij antidiscriminatievoorzieningen van de gemeente.

1.3 Vóór emancipatie

- Emancipatie raakt iedereen, man, vrouw, religieus, seculier, lesbienne, homo, biseksueel of transgender en mensen met een beperking. Omdat emancipatie ook de vrijmaking van personen en groepen is die last hebben van onderdrukking, willen wij dat de overheid actief steun geeft aan emancipatiebewegingen van deze groepen.
- Meer dan een eeuw zetten wij ons in voor een gelijke behandeling van mannen en vrouwen. Er is veel bereikt, maar een volledige gelijkwaardigheid in behandeling tussen man en vrouw is er nog altijd niet. Zo

zijn vrouwen ondervertegenwoordigd in hoge functies. Waar het kabinet betekenisvolle stappen heeft gezet komt het bedrijfsleven maar tergend langzaam in beweging om te voldoen aan de eis dat tenminste 30 procent van de leden van Raden van Bestuur, Raden van Commissarissen en Raden van Toezicht vrouw moet zijn. Wij vinden het nu tijd voor een quotum om dit wettelijk af te dwingen. Ook voor de publieke sector (universiteiten, zorginstellingen, woningbouwverengingen e.a.) komen er afdwingbare normen voor meer topvrouwen. Nederland staat binnen 5 jaar in de top vijf van de Global Gender Index.
- Een eerlijke verdeling van zorgtaken vraagt om een andere indeling van werktijden. Voortschrijdende technologische ontwikkelingen bieden veel meer mogelijkheden tot thuis, flexibel en op afstand werken dan nu worden benut. Wij willen dat de overheid hier het goede voorbeeld geeft.
- Wij willen het mogelijk maken dat vrouwen en mannen die hun middelbare school niet hebben kunnen voltooien, dit alsnog kunnen doen. Dat is goed voor de persoonlijke ontwikkeling en de vergroting van het zelfbewustzijn.
- Wij willen in navolging van andere landen het bedrijfsleven betrekken bij het vergroten van de acceptatie van nieuwe Nederlanders en LHBTI op de werkplek. We stimuleren de acceptatie in verenigingen en op bedrijven door actieve steun aan allianties als de 'gay-straight alliances'. Die zijn aantoonbaar succesvol in het wegnemen van vooroordelen.
- Wij willen rolmodellen en ambassadeurs ter bevordering van de acceptatie van de seksuele diversiteit in eigen kring. Daarbij ligt de focus op het bespreekbaar maken in conservatief religieuze kring, dit vergroot de acceptatie voor de meest kwetsbare groepen die bij hun coming-out vaak hun familiebanden en sociale netwerk verliezen.
- Meer acceptatie van transgenders willen wij realiseren door voorlichting en het vergroten van de sensitiviteit t.o.v. transgenders bij bijvoorbeeld de politie. Dat vergroot de aangiftebereidheid bij discriminatie. Transgenders krijgen recht op vergoeding van de medische kosten van transformatie.

1.4 Vernieuw de democratie

- De democratie moet meer kunnen zijn dan een keer per vier jaar je stem uit brengen. De vernieuwing van de democratie is misschien weerbarstig maar wel hard noodzakelijk. Eerdere (staats)commissies hebben gepoogd voorstellen te doen voor de vernieuwing van onze democratie. Deze zijn keer op keer vastgelopen. Wij willen geen nieuwe staatscommissie, maar in plaats daarvan allerlei experimenten met nieuwe vormen van democratische betrokkenheid, uitgevoerd op initiatief en als verantwoordelijkheid van het parlement.
- De vernieuwing van de democratie heeft baat bij actief burgerschap van onderop. Daarom willen wij dat er meer ruimte komt voor burgerinitiatieven op de verschillende niveaus van besluitvorming, van lokaal tot nationaal, van overheid tot publieke sector. Daarbij ondersteunen we de mensen die hier niet zelf toe in staat zijn, omdat we ter aller tijden willen voorkomen dat het vergroten van de zelforganisatie ongelijkheid vergroot.
- Om de betekenis van de representatieve democratie in haar functioneren te verdiepen willen wij onderzoeken hoe verschillende vormen van burgerbetrokkenheid en directe democratie kunnen worden ingezet. De ervaringen met het raadgevend referendum worden hierin meegenomen. De decentralisaties van Rijkstaken naar de gemeentelijke overheid heeft het besturen van de gemeente op tal van beleidsterreinen meer kracht en betekenis gegeven. Dat heeft ook gevolgen voor de democratische controle en de slagkracht van de gemeenteraad. Daarom willen wij de positie van raadsleden versterken. Bijzonder aandacht is nodig voor de kleinere gemeenten. Daar moet informatiepositie van raadsleden worden versterkt en waar nodig scholing en opleiding aangeboden worden.
- Alle zetels in het algemeen bestuur van een waterschap dienen rechtstreeks gekozen te worden en niet te worden aangewezen door belangengroeperingen.
- Voor de laagste inkomens is kwijtschelding van lokale belastingen van groot belang ook voor de kleine zelfstandigen

1.5 Publieke taken borgen publieke waarden

- Bij de overheid en de publieke sector willen wij de publieke waarden explicieter formuleren. De dienstbaarheid aan mensen staat hierin centraal. Deze waarden moeten een herkenbare vertaling krijgen binnen de organisatie, de werkwijze en het toezicht.
- Wij willen een einde maken aan de schaalvergroting van (semi-)publieke instellingen. Publieke diensten moeten zich organiseren op een schaal waarbij de regio de kern is.
- Wij willen dat in alle publieke diensten maatwerk mogelijk wordt. We gaan experimenteerruimte creëren bij publieke diensten zoals schuldhulpverlening, re-integratie en bijstand, om aan de individuele situatie de meest optimale oplossing te kunnen bieden.
- Publieke taken vragen een democratische controle. Wij willen daarom gebruikers van deze diensten mogelijkheden bieden om invloed uit te oefenen op de uitvoering van het beleid van een publieke instelling.
- Wij willen binnen de publieke sector principieel ruimte creëren voor burgerinitiatief in de vorm van zelforganisatie.
- Wij willen ieder jaar een publiek debat over de staat en de werking van publieke diensten in de zorg, het onderwijs, de volkshuisvesting, de sociale zekerheid, en anderen sectoren. Centraal thema daarbij is de kwaliteit van de dienstverlening.
- Wij willen het toezicht op publieke diensten verbeteren. Er komen zogenoemde ‘fit-and-proper’ testen voor alle toezichthouders en bestuurders. We stoppen de stapeling van toezichthoudende functies waardoor er meer diversiteit en kwaliteit komt aan de top en in het toezicht.
- Werken bij de overheid en in de publieke sector vraagt naast kennis en vaardigheden ook idealisme om de samenleving te dienen. Daarin passen geen exorbitante vergoedingen en een bonuscultuur. Wij willen de Wet normering topinkomens daarom laten gelden voor alle werknemers in de (semi)publieke sector. Tegelijkertijd betekent dat ook dat de (semi)publieke sector het goede voorbeeld geeft en zich een goed werkgever toont door daar waar sprake is van een arbeidsrelatie, deze ook te benoemen en vorm te geven in een arbeidscontract.
- Daarbij is te zorgen voor een versterking van de democratische controle van gemeenteraden op regionaal georganiseerde taken

02 SOLIDAIRE SAMENLEVING; VLUCHTELINGEN HELPEN EN LATEN MEEDOEN

Europa is een bevoorrecht werelddeel. Het kent veiligheid, vrede en welvaart op een niveau waarvan velen elders in de wereld slechts kunnen dromen. Zolang elders oorlog, onderdrukking, honger en extreme ongelijkheid heersen, blijven mensen vluchten. Ook de komende jaren zal het aantal vluchtelingen wereldwijd toenemen. De overgrote meerderheid van de vluchtelingen uit brandhaarden zoals Syrië wordt, vaak onder erbarmelijke omstandigheden, opgevangen in buurlanden. Een kleiner deel van de vluchtelingen hoopt op een beter bestaan in Europa.

Het is onze morele plicht om vanuit Europa de belangrijkste opvanglanden, zoals Jordanië en Libanon, te helpen. Dit doen we door middel van noodhulp, zorg, eten, onderwijs en herplaatsing van vluchtelingen.

De PvdA staat pal voor het VN-Vluchtelingenverdrag. Europa blijft wat ons betreft gastvrij richting vluchtelingen vanuit medemenselijkheid en het universele recht op bescherming. We maken wel een duidelijk onderscheid tussen economische migranten en mensen die vluchten vanwege oorlog, vervolging, e.d. Economische migranten hebben geen recht op asiel.

Er stranden te veel vluchtelingen in erbarmelijke omstandigheden in opvangkampen aan de randen van Europa, zoals nu in Griekenland gebeurt. Helaas zijn niet alle Europese landen even bereid om vluchtelingen op te vangen. De heilloze weg van ieder land voor zich moet echt voorbij zijn. Het vluchtelingenvraagstuk is een Europees vraagstuk dat een gezamenlijke Europese oplossing vereist. Alleen zo kunnen we vluchtelingen een veilig thuis bieden. Onze opvangcapaciteit is niet grenzeloos. Wij vinden dat het zorgen voor humane opvang van vluchtelingen een gedeelde verantwoordelijkheid is van alle landen in de Europese Unie. Samen kunnen we ervoor zorgen dat mensen die huis en haard hebben moeten verlaten vanwege repressie of oorlog een nieuw bestaan kunnen opbouwen, hetzij in de buurlanden, hetzij in Europa. We zijn daarom voor een eerlijke spreiding van vluchtelingen die Europa bereiken.

In 2015 kwamen er 60.000 vluchtelingen naar Nederland. Wij hebben bewondering voor de vele Nederlanders die zich op lokaal niveau hebben ingezet om hen een goed welkom te bieden en praktisch te helpen. Hun inzet bewijst de veerkracht en solidariteit waartoe onze samenleving in staat is. Maar het grote aantal veroorzaakt ook spanningen en zorgen. Bijvoorbeeld over de manier waarop buurtbewoners worden geconfronteerd met de komst van een asielzoekerscentrum in hun wijk, zonder inspraak en voorbereiding. Of over mogelijke verdringing van werk en woningen. Aan ons de taak die spanningen en zorgen blijvend van antwoorden en oplossingen te voorzien.

Alle mensen moeten kunnen meedoen in de Nederlandse samenleving en dat gaat niet vanzelf. Vluchtelingen moeten zo snel mogelijk de taal leren. Wij willen dat nieuwkomers onze waarden van tolerantie, vrijheid, gelijkwaardigheid, solidariteit en mensenrechten respecteren en onderschrijven. Integratie is maatwerk; een vluchteling uit Eritrea loopt tegen andere dingen aan dan iemand uit Syrië. Die diversiteit onder vluchtelingen moeten we erkennen, herkennen en vertalen in mogelijkheden om zo snel mogelijk in de samenleving mee te doen.

Om integratie te bevorderen willen wij rechtvaardigde maar ook snelle procedures. Daarmee voorkomen we tijdverlies maar vooral onzekerheid. Een rechtvaardige asielprocedure betekent oog hebben voor kwetsbare mensen en kinderen. Voor mensen die geen asiel krijgen, geldt dat zij terug moeten naar het land van herkomst.

Te vaak lukt het niet terug te keren en soms blijven mensen ook tegen beter weten in ons land. Kinderen worden dan een pion in de jarenlange strijd van de ouders voor verblijf. Een kind kun je niet verantwoordelijk houden voor het gedrag van ouders, en ook niet voor eventuele fouten van de overheid. Die kinderen verdienen onze steun.

2.1 Migratie in internationaal perspectief

- Nederland staat pal voor het VN Vluchtelingenverdrag.
- Wij willen dat de situatie voor vluchtelingen in vluchtlanden als Turkije, Libanon en Jordanië wordt verbeterd. Door de enorme omvang van de vluchtelingenstroom in deze ontvangende landen, is de opvang zowel binnen als buiten vluchtelingenkampen vaak ondermaats en ontbreekt er elk perspectief op werk, onderwijs en een enigszins normaal leven. Daarom investeren we in die landen in betere voorzieningen en werk voor vluchtelingen en waarborgen dat deze middelen op de juiste plek terecht komen. Naast algemene noodhulp richt Nederland zich in het bijzonder op hulp aan kinderen, vrouwen en kwetsbare minderheden. Kwalitatief betere opvang en een beter toekomstperspectief in landen met de meeste vluchtelingen, maakt ook dat vluchtelingen minder snel de noodzaak voelen om de gevaarlijke reis naar Europa te maken via mensensmokkelaars. Ontwikkelingssamenwerkingsgelden worden hierbij ingezet voor het bieden van toekomstperspectief, en niet voor het versterken van migratiemanagement en het verstevigen van grenscontroles.
- We willen meer veilige en legale vluchtroutes door in te zetten op meer hervestiging via de UNHCR van kwetsbare vluchtelingen vanuit landen van eerste opvang naar Europa. Nederland loopt hierin voorop en geeft het goede voorbeeld.
- We willen in Europees verband verdragen sluiten met landen in Afrika en het Midden Oosten om vluchtelingen meer perspectief te bieden, en om migranten die niet vluchten voor oorlog of vervolging, en daarom geen recht op asiel hebben, te laten terugkeren naar hun land van herkomst. Het sluiten van zulke verdragen mag een kritische houding t.o.v. de mensenrechtensituatie niet in de weg staan.
- Wij willen dat alle Europese landen hetzelfde asielbeleid gaan voeren en dat de vluchtelingen die in Europa aankomen, eerlijk worden verdeeld over de EU-landen. EU-landen die hier niet aan meewerken willen wij stevig aanpakken door ze minder EU-subsidies te geven.
- Wij willen dat de Europese Commissie en de lidstaten hun verantwoordelijkheid nemen door landen als Griekenland en Italië te ondersteunen, door hun beloften na te komen over de herverdeling van vluchtelingen, en door te zorgen dat de fundamentele rechten van vluchtelingen overal in Europa beschermd worden, inclusief het recht tot een eerlijke en efficiënte asielprocedure.
- Europese samenwerking is ook nodig om mensensmokkelaars aan te pakken. Wij willen dat Interpol hieraan prioriteit geeft en wij willen meer opsporingscapaciteit om mensensmokkelbendes op te rollen en hun middelen te bevriezen.
- Wij zijn voorstander van kennismigratie, zolang het niet leidt tot verdringing van Nederlandse werknemers en niet bijdraagt aan de brain drain in ontwikkelingslanden..
- Wij zien een belangrijke rol voor de diaspora (actieve Nederlandse burgers met een migratie achtergrond) in Nederland om bij te dragen aan de ontwikkeling in herkomstlanden. Hierbij denken wij aan bijdragen aan vredesonderhandelingen, kennis delen over de culturele en maatschappelijke omstandigheden en gewoonten binnen de bevolking en de politiek, het stimuleren van wederopbouw en creëren van werkgelegenheid door bijvoorbeeld het ondersteunen van het midden– en kleinbedrijf. Deze betrokkenheid willen wij zo snel mogelijk na aankomst in Nederland al stimuleren door onder andere meer ruimte te creëren voor het betrekken van diaspora bij de ontwikkeling van hun herkomstland in Nederlandse migratie– en ontwikkelingsbeleid.

2.2 Asiel: toelating, opvang en terugkeer

- De grootte van asielzoekerscentra moet beter passen bij de omvang van het dorp of de stad. Er wordt niet gewerkt met een minimaal aantal mensen per opvanglocatie, maar er wordt gekozen voor maatwerk.
- Om de integratie te bevorderen, willen wij de vluchtelingen die mogen blijven zo veel mogelijk huisvesten in de regio van de eerste opvang, waar ze al vaak een netwerk hebben opgebouwd.

- Wij willen dat de gemeenten zelf over de invulling van de opvang gaan. Zo kunnen zij zaken als taalonderwijs en begeleiding naar (vrijwilligers)werk goed waarborgen. Wij willen dat statushouders snel kunnen doorstromen van een opvanglocatie naar een woongelegenheid. Statushouders krijgen geen voorrang ten opzichte van anderen met urgentie. In steden met tekorten aan woningen worden tijdelijke en kleinschalige woonvoorzieningen gebouwd voor zowel de statushouder als de mensen op de wachtlijst. Zo verkorten we de wachttijd voor sociale woningen in plaats van dat die langer wordt. Wij tornen niet aan de tijdelijke verblijfsvergunning. Vluchtelingen die een verblijfsvergunning krijgen mogen in eerste instantie vijf jaar blijven. Daarna bekijken we hoe de situatie in het land van herkomst is en of het asiel nog nodig is. Wij tornen niet aan de vijf jaren termijn voor het verkrijgen van het Nederlanderschap. Uiteraard moeten de betrokkenen voldoen aan de vereisten van de naturalisatie, maar de bij wet verankerde waarborg van een termijn van vijf jaar zullen wij blijven handhaven.
- We blijven aan dissidenten, activisten en andere in hun leven bedreigde mensen altijd ruimhartig asiel verlenen als zij zich in Nederland melden voor bescherming. Slachtoffers van mensenhandel die in Nederland plaatsvindt, houden recht op een verblijfsvergunning, ongeacht hun land van herkomst. Het voorkomen van seksueel misbruik en mensenhandel wordt actief aangepakt.
- Bijzondere aandacht is nodig voor de meest kwetsbare groepen, zoals alleenreizende vrouwen en kinderen, LHBTI en mensen met een beperking. Medewerkers van de IND moeten continu worden getraind in het herkennen van die specifieke kwetsbaarheid. In de asielopvang moeten veilige plekken voor hen beschikbaar zijn als de situatie te onveilig wordt. Asielzoekers die anderen bedreigen kunnen het recht op asiel sneller verliezen.
- Wij willen waar mogelijk de asielprocedures versnellen. Dit voorkomt tijdverlies en onzekerheid. Maar snelheid mag niet ten koste gaan van de kwaliteit van de procedure.
- We moeten perspectief bieden aan degenen die niet in Nederland mogen blijven. Dit kan door vroegtijdig, met maatwerk, een terugkeerplan op te stellen. Hierdoor weten mensen wat hen te wachten staat op het gebied van scholing, werk en gezondheid in het land van herkomst. Dat kan door vaardigheden te leren die van pas komen in hun eigen land, door samenwerking met ngo's en diasporaorganisaties en door realisatie van enkele voorzieningen voor terugkerende afgewezen asielzoekers in het land van herkomst. Door dit vroegtijdig te doen, voorkomen we dat mensen jarenlang in onzekerheid leven alvorens ze Nederland alsnog moeten verlaten. De wens voor een dergelijk terugkeerplan wordt ook gedeeld door verschillende ngo's, die stellen dat duidelijkheid juist in het belang van de migrant is. Dit geldt helemaal voor kinderen.
- Succesvolle terugkeer van afgewezen asielzoekers lukt alleen als de landen van herkomst meewerken. Daarom willen wij harde afspraken maken met landen van herkomst over het terugnemen van hun onderdanen. Landen die onvoldoende meewerken leggen we sancties op, bijvoorbeeld door het weigeren van visa aan hooggeplaatste personen. Deze sancties mogen niet ten koste gaan van de belangen van de allerarmsten. Bij het regelen van terugkeer leggen we prioriteit bij overlast gevende illegalen (ongedocumenteerden) en illegalen (ongedocumenteerden) die verdacht worden van oorlogsmisdaden.
- Wij zijn tegen de strafbaarstelling van illegaliteit
- Ieder is vrij in het verstrekken van bed, bad en brood op humanitaire basis.
- Het asielbeleid wordt geëvalueerd, op uitvoering heroverwogen en bijgesteld waarbij humaniteit leidend is.
- Wij willen dat integratie ook wordt bevorderd door asielzoekers de kans te geven op een gepaste vorm van vrijwilligerswerk.
- Wij willen dat asielzoekers direct beginnen met de inburgering op het asielzoekerscentrum waar zij terechtkomen na hun asielaanvraag met de steun van de overheid.

2.3 Kinderen in de asielprocedure

- De positie en rechten van kinderen gaan we beter borgen in de vreemdelingenwet, zodat de individuele rechten van het kind serieus worden genomen en hun belang apart door de rechter kan worden afgewogen. Het gaat om kinderen waarvan hun welzijn, ontwikkeling of gezondheid in het geding komt als ze terug moeten naar het land van de ouders.
- Voor alle kinderen in de asielprocedure, of zij nu uiteindelijk in Nederland blijven of niet, willen wij zo snel mogelijk een 'thuis' creëren. Kinderen moeten zo snel mogelijk naar school en de mogelijkheid krijgen om vriendjes te maken en kind te zijn.

- We gaan nog beter de veiligheid van alleen reizende kinderen garanderen om te voorkomen dat ze slachtoffer worden van mensenhandel of misbruik. Bij de herplaatsing uit bijvoorbeeld Griekenland en Italië leggen we de prioriteit bij kinderen. Het kinderpardon moet ruimhartig worden toegepast, waarbij:
- de PvdA pal staat voor het vluchtelingenverdrag en het internationaal kinderrechtenverdrag,
- gewortelde kinderen van wie de ouders een aanvraag hebben ingediend tot verblijf (asiel of regulier humanitair) vijf jaar in het land in beeld zijn geweest en ouders beschikbaar waren voor terugkeer in aanmerking komen voor een kinderpardon,
- procedures sneller en efficiënter moeten en kansloos doorprocederen zowel door ouders als IND wordt tegengegaan
- misbruik zoals het achterhouden van paspoorten of plegen van identiteitsfraude niet mag lonen en criminaliteit hard moeten worden aangepakt.
- Dit vraagt om extra menskracht en middelen voor opvang, procedure, begeleiding en uitzetting
- Kinderen die op Nederlands grondgebied als stateloos geboren worden, dienen de Nederlandse Nationaliteit te verkrijgen.

03 VEILIGE SAMENLEVING: RECHTVAARDIG, EN STRENG INDIEN NODIG

Het is een groot goed om te kunnen leven in veiligheid en rechtvaardigheid. Dat geldt voor ieder van ons afzonderlijk en voor de samenleving als geheel. De samenleving kan slechts soepel functioneren als we vertrouwen in elkaar hebben, en als we ons beschermd weten tegen gevaar en geweld, en tegen willekeurige en onrechtvaardige behandeling. We moeten ons veilig kunnen voelen, thuis, op straat, op school, op ons werk, en ook bijvoorbeeld in het digitale domein.

Veiligheid en recht staan in Nederland op een hoog peil. Wij leven in een van de meest stabiele rechtsstaten ter wereld. De verhoudingen tussen de burgers en de overheid en tussen burgers onderling zijn helder vastgelegd. Wie onschuldig is, wordt beschermd, wie schuldig is, moet de gevolgen dragen. Zo vormt de rechtsstaat een raamwerk voor de verbonden samenleving, waarin een ieder veilig en vrij kan leven en handelen.

Maar veiligheid is in Nederland nog altijd oneerlijk verdeeld. Ook een robuuste samenleving vereist voortdurend onderhoud, vernieuwing en alertheid op maatschappelijke verandering. De gelijke behandeling is niet altijd gelijk, zoals blijkt uit vormen van discriminatie en etnische profilering; veiligheid is ongelijk verdeeld over bevolkingsgroepen en wijken; daders gaan soms vrijuit; politie, justitie of rechters lijden onder overbelasting. Deze gebreken moeten we aanpakken. Maar ze kunnen nooit een excuus zijn om de rechtsstaat als zodanig af te wijzen, of te ondermijnen met neerbuigende insinuaties of eigenrichting. Burgers die het recht in eigen hand nemen, bedreigen de rechtsstaat.

Het afgelopen jaar zijn onze waarden van recht en veiligheid geschokt door aanslagen in onder meer Parijs, Ankara en Brussel. Dit bloedige geweld richtte zich tegen ‘gewone’ stedelijke locaties die voor ons allen herkenbaar en gevoelsmatig dichtbij zijn. Hoe klein het feitelijk risico ook is om bij een aanslag betrokken te raken, de symbolische dreiging is zeer groot. Terroristen zijn erop uit ons angst aan te jagen en bevolkingsgroepen tegen elkaar op te zetten. Wij kunnen de kracht van onze samenleving het beste tonen door niet in hun val te trappen, niet mee te escaleren, maar in plaats hiervan terreur te beantwoorden met verdraagzaamheid en verbondenheid tussen mensen van goede wil. Voor zover radicalisering voortkomt uit achterstelling en frustratie, moeten we deze voedingsbodem droogleggen. Intussen moeten we alert zijn, en moeten politie en veiligheidsdiensten weten wat er speelt.

Recht en veiligheid beginnen dicht bij huis. Een veilige leefomgeving is een zaak van iedereen. Wij willen samenwerkingsvormen bevorderen van gemeente, politie en burgers, met als doel de veiligheid zowel feitelijk als gevoelsmatig te verbeteren. Wij willen extra inspanningen voor buurten waar bewoners het toch al zwaarder hebben, en voor jongeren op zoek naar een opbouwend toekomstperspectief. De politie is onmisbaar als waarborg van veiligheid en als aanspreekpunt voor burgers.

Steeds blijft voor ons voorop staan dat een vitale samenleving, waarin het vertrouwen tussen mensen sterker is dan het wantrouwen, de meest fundamentele voorwaarde is voor een veilig en rechtvaardig bestaan. De vrije samenleving wordt in de eerste plaats door saamhorigheid beschermd en zo nodig door repressie.

3.1 Veiligheid dichtbij: samen werken aan meer veiligheid

- Bij het aanpakken van criminaliteit staan de inwoners voor de PvdA centraal. Inwoners gaan direct invloed uitoefenen op de prioriteiten van burgemeesters en politie, zoals in het Rotterdamse project 'de buurt bestuurt'. Elke buurt of dorp denkt zo mee met wat er echt nodig en krijgt de mogelijkheid om een deel van de politie-uren naar eigen inzicht in te zetten. Gemeenten maken voor elke buurt een buurtplan met de bewoners waarin de gezamenlijke doelstellingen voor veiligheid en leefbaarheid worden geformuleerd. Bewoners bepalen op die manier prioriteiten in hun eigen buurt of dorp.
- Bij woonoverlast trekken de burgemeester, woningbouwcorporatie en de wijkagent samen op. Als woonoverlast aanhoudt dan moeten overlastveroorzakers verhuizen. Daar hoort ook de plicht voor nazorg bij. Maatschappelijk werk heeft hier een belangrijke rol.
- Gezagsdragers leveren in buurten ombudswerk ook buiten het politiek bestuurlijke systeem.
- Voor risicojongeren geldt dat ze naar voorbeeld van de gemeenten Amsterdam en Rotterdam worden begeleid naar werk of een opleiding, maar niet vrijblijvend. Niet meewerken kan je bijvoorbeeld het recht op een uitkering voor een tijd worden ontnomen. Middelen als verlengde leerplicht, werk-leertrajecten en begeleid wonen helpen deze jongeren hun leven op de rit te krijgen voordat ze te ver afglijden, maar zijn zinloos zonder wederkerige inzet.

3.2 Politie

- Veilig voelen in je wijk is voor de PvdA topprioriteit. De inzet van politie is per wijk afhankelijk. Eén wijkagent per 5000 inwoners is voor de PvdA het minimum. Burgemeesters moeten waar nodig de mogelijkheden hebben meer wijkagenten in te zetten. Er wordt een extra beloning ingezet om het beroep van wijkagent aantrekkelijker te maken en om recht te doen aan de inzet die in een vaak ingewikkelde omgeving van ze gevraagd wordt.
- In de opleidingskwaliteit en kennis van politieagenten moet meer worden geïnvesteerd. De carrièremogelijkheden van politiemensen worden vergroot. Mensen die agenten (of andere hulpverleners zoals brandweerlieden) bedreigen, worden hard aangepakt.
- Onnodige bureaucratie halen we weg zodat politieagenten meer op straat kunnen zijn en vergroten we daarmee de pakkans.
- We passen nieuwe technologie toe om criminelen te bestrijden. Er wordt extra geïnvesteerd in innovatie bij de politie, betere recherche & opsporing en in de bestrijding van cyberterreur.

3.3 Terrorismebestrijding

- Betere samenwerking van veiligheidsdiensten in Europees verband tegen terrorisme is nodig om een nog sterkere vuist te maken tegen de internationale onveiligheid. De inlichtingendiensten mogen extra investeringen doen in meer capaciteit en nieuwe technologie.
- Vroegsignalering via school, leerplichtambtenaar, familie, politie, gebedshuizen, enzovoort is noodzakelijk om radicalisering tegen te gaan. Projecten in het kader van deradicalisering krijgen meer steun.
- We focussen op de strijd tegen IS en aanverwante organisaties. Dat is op dit moment de grootste terroristische bedreiging voor Europa.
- De PvdA houdt zich ten alle tijden aan het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens. Ook als het om terrorismebestrijding gaat.

3.4 Privacy

- Iedereen moet kunnen inzien wat de overheid van hen weet. Bij inloggen op mijn.overheid.nl moet duidelijk te zien zijn wat de overheid over je opslaat. Ook moet hier te zien zijn welke gegevens de overheid doorgeeft aan derden. Ook bedrijven moeten openheid gaan geven over wat zij van individuen weten.
- De overheid en het bedrijfsleven verzamelen steeds meer gegevens, in exponentieel groeiende databestanden. Deze 'Big Data' kan het werk van opsporingsdiensten makkelijker maken of een bijdrage leveren

aan betere gezondheidszorg en onderwijs. De voordelen en kansen van grootschalige gegevensverwerking moeten op verantwoordde wijze de ruimte krijgen, zonder de risico's voor privacy en dataveiligheid uit het oog te verliezen. Het doel van verzameling en verwerking kan niet onbeperkt worden opgerekt. Het koppelen en analyseren van bestanden mag niet leiden tot uitsluiting of stigmatisering.

3.5 Justitie en rechtstaat: doelgericht en toegankelijk

- Iedereen moet de gang naar de rechter kunnen maken, ook mensen met een laag inkomen. Er komt meer geld beschikbaar voor de gesubsidieerde rechtsbijstand. De PvdA wil dat alle barrières om je recht te kunnen halen, worden weggenomen.
- De bedenktijd voor zedendelicten wordt omgedraaid. In plaats van dat slachtoffers nu moeten aangeven of ze de aangifte doorzetten krijgt een slachtoffer bedenktijd om de aangifte terug te trekken.
- De bewijsvoering in de keten van strafrecht wordt volledig op elkaar afgestemd; politie en openbaar ministerie maken een kwaliteitsslag waardoor dossiers beter en sneller worden afgehandeld. De rechterlijke macht zet de ingezette kwaliteitsslag door. We behouden alle rechtbanklocaties die er nu zijn. De kleine maar veelvoorkomende criminaliteit als internetoplichting mag niet worden vergeten. Het ondermijnt het draagvlak voor de rechtstaat als dergelijke 'kleine' zaken door tijdgebrek niet behandeld kunnen worden.
- Taakstraffen zijn een effectieve manier om criminelen te straffen en hun leven te laten beteren. Maar mensen die hun taakstraf ontlopen moeten toch echt de gevangenis in en hun straf daar uitzitten. Er komt een striktere handhaving op en betere controle bij het OM en het gevangeniswezen zodat alle criminelen hun straf gaan uitzitten.
- Wietteelt wordt legaal. Dat geeft ons controle over de sterkte van cannabis en hasj en maakt Nederland veiliger omdat het verdienmodel voor drugsbendes wegvalt. Het levert ook accijnsinkomsten op en bespaart honderden miljoenen op (onnodige) politie en justitiecapaciteit. Daarnaast kan met de legalisatie van de wietteelt de volksgezondheid beter gewaarborgd worden doordat cannabis en hasj aan de eisen van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit moet voldoen. Harddrugs blijven verboden vanwege het gevaar voor de volksgezondheid. Het laten testen van de harddrugs moet standaard mogelijk zijn op dancefeesten en in uitgaansgebieden.
- Herstelrecht krijgt een prominente plaats in ons justitiesysteem. Dat betekent dat de betrokkenen zelf meebeslissen over wat er moet gebeuren na een delict of conflict. Het doel van herstelrecht is om het veroorzaakte leed en de aangerichte schade zoveel mogelijk te herstellen naar ieders tevredenheid zonder lange procedures. Doel is ook om ervoor te zorgen dat het niet opnieuw gebeurt en dat de toekomst weer tegemoet kan worden getreden met zo min mogelijk emotionele ballast. Mediation is bij uitstek de manier om hier goed invulling aan te geven.

04 WELVARENDE SAMENLEVING: DUURZAME, STERKE EN SOCIALE ECONOMIE

Onze welvaart is niet vanzelfsprekend. De economische basis van onze samenleving kent wereldwijd ongekend snelle en ingrijpende veranderingen. De economie moet radicaal duurzaam worden, zodat ook de generaties na ons welvarend kunnen zijn. De Nederlandse economie kan haar sterke positie in de wereld behouden door zich op kwaliteit te onderscheiden. Nederland kan internationaal de standaard stellen op terreinen als arbeidsvoorwaarden, duurzaamheid, milieu en dierenwelzijn. Wij willen daarom kwalitatieve innovatie stimuleren en stellen als doel dat Nederland over tien jaar de best opgeleide beroepsbevolking ter wereld heeft.

Ook het midden- en kleinbedrijf (MKB) benaderen we vanuit onze kwaliteitsvisie. Door stevig te investeren in de kennis en kwaliteit van de beroepsbevolking en op alle niveaus economische samenwerking en investeringen te organiseren, blijven we economisch voorop lopen. Iedere regio heeft een eigen kracht. De Randstad met haar internationale oriëntatie, de geavanceerde techniek in Twente en rondom Eindhoven, de chemie in Zeeland, Rijnmond en Zuid-Limburg, de voedseltechnologie in Gelderland en het Westland, de energietechnologie in Groningen, enzovoorts. Door per regio meer samen te werken tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheid, kunnen meer investeringen, meer innovatie, meer groei en meer werkgelegenheid ontstaan.

Een van de grote opgaven van de 21ste eeuw is de energietransitie, de overgang naar een nieuw en houdbaar energiesysteem. Deze radicale omschakeling is noodzakelijk om de klimaatverandering te beperken, om een stabiele energiebasis voor de lange termijn te verkrijgen, en uit geopolitieke overwegingen. Maar ook om economisch vitaal te blijven. Wij willen tempo maken, omdat het welslagen van de energietransitie een enorme kwaliteitssprong zal betekenen voor de Nederlandse economie en samenleving, en tienduizenden extra banen zal opleveren. Een land dat zijn toekomstige energiesysteem tijdig op orde heeft, profiteert van de voorhoedepositie. Dat geldt ook voor de overstap naar een circulaire economie die de verspilling van grondstoffen en water minimaliseert. Wie treuzelt, benadeelt zichzelf. Daarom moet de uitvoering van het Klimaatakkoord van Parijs snel op gang komen. Juist in de komende vijf jaar moeten de belangrijkste besluiten worden genomen om het doel van een klimaat-neutrale economie uiterlijk in 2050 te kunnen realiseren.

De circulaire economie en de energietransitie vormen de industriële revolutie van de 21ste eeuw. Om de economie voortvarend door de noodzakelijke veranderingen te loodsen, willen wij een masterplan duurzame economie: een moderne industriepolitiek voor de overgang van een op fossiele grondstoffen draaiende economie naar een duurzame economie. Dit biedt kansen voor de innovatieve kracht van het Nederlandse bedrijfsleven. We moeten de Nederlandse werknemer en student opleiden voor de banen in de (maak)industrie van de toekomst. Dit vereist een overheid die consistent is en duidelijke keuzen maakt en uitvoert voor de lange termijn. De transitie beslaat een periode van minimaal tien jaar, en dat moet doorwerken in de systematiek van overheidssubsidies aan het bedrijfsleven.

De productie van voedsel is een van de belangrijkste pijlers van onze economie, en ze raakt ook aan de internationale solidariteit en de volksgezondheid. De wereldbevolking groeit in de komende generatie met een kwart, en daarmee groeit ook de mondiale voedselbehoefte, terwijl het huidige systeem van voedselproductie en watergebruik ecologisch niet houdbaar is. Bij de aanpak van dit vraagstuk kan Nederland als agrarisch wereldspeler een rol spelen. Bijna nergens wordt zo intensief en innovatief geproduceerd en komen zoveel voedselstromen

langs als hier. Wij willen dat de agrarische sector gezond wordt, als economische sector en als drager van het platteland, en bijdraagt aan de oplossing van de wereldvoedselproblematiek. Wij willen gezond voedsel van een duurzame landbouw die de grenzen van de planeet erkent, waar de consument vertrouwen in heeft, die dierenwelzijn waardeert en een eerlijke verdeling kent van verdiensten in de keten (fair trade). Een voedselketen met hart voor mensen, dieren en natuur.

Wij juichen veel vormen van de deeleconomie toe omdat ze het leven verrijken, zoals het huren van een gewoon huis tijdens een stedentrip, het lenen van een auto van iemand in de buurt, of het onderling delen van boeken of gereedschap. Het is aantrekkelijk dat mensen iets kunnen bijverdienen. Maar wij zien ook de keerzijde, zoals de grote machtspositie van een aantal bedrijven die veelal weinig belasting afdragen, op winstbejag zijn gericht, slechte arbeidsvoorwaarden hanteren en overlast creëren. Dat moet veranderen.

4.1 Investeren in een duurzame, sterke en sociale economie

- Wij willen dat Nederland over tien jaar de best opgeleide beroepsbevolking ter wereld heeft, zodat wij economisch voorop blijven lopen. Wij willen ieder jaar meer investeren in het onderwijs en, in afstemming met bedrijven, in de bijscholing van werknemers. Zij ontwikkelen zich in hun vak, worden beter toegerust om goed werk te leveren, en blijven daardoor verzekerd van werk. (zie ook hst. 6). Dankzij beter opgeleide mensen worden bedrijven concurrerender en daarom dragen bedrijven bij.
- Wij willen dat de overheid minder subsidieert en meer direct investeert, in duurzame energie. De Bank Nederlandse Gemeenten en Waterschapsbank willen wij omvormen tot een publiek-private investeringsbank die het MKB financiert en grootschalige publieke investeringen doet zoals infrastructuur, ICT, woningbouw en duurzaamheid. Deze bank krijgt een eigen vermogen van 10 miljard en kan een veelvoud van dit bedrag investeren in onze economie. Met de provincies richten we regionale fondsen op voor infrastructuur en ruimtelijke ontwikkeling die zich vooral richten op de aanleg van meer OV-verbindingen, grootschalig onderhoud en de ontwikkeling en ontsluiting van nieuwe woon- en werkgebieden In de Randstad komt de nadruk te liggen op uitbouw en aansluiting van de internationale verbindingen, zoals vliegveld Lelystad, en op een fijnmazig Randstedelijk OV-net. (zie ook hst. 9)
- Wij willen economisch beleid, nieuwe industriepolitiek en innovatiebeleid laten uitvoeren door regionale samenwerkingsverbanden over sectorgrenzen heen, waarin overheden, kennisinstituten en bedrijfsleven nauw samenwerken binnen een gezamenlijke groeiagenda. (regionale gebonden crowd funding – niet fiscaal en minder regels) Het topsectorenbeleid krijgt een regionale uitvoering. Via regionale investeringsmaatschappijen gaat de overheid direct investeren in kansrijke (MKB)bedrijven en ontwikkelingen. We maken afspraken dat de werkgelegenheid die voorkomt uit overheidsinvesteringen in Nederland blijft. We stimuleren studenten en universiteiten om de opgedane kennis in de praktijk te brengen in nieuwe ondernemingen, die potentieel veel werkgelegenheid zullen genereren. Dat doen we regionaal.
- Nederland kent diverse regio's waar sprake is van een minder sterke economie. De economie is bijvoorbeeld eenzijdig ontwikkeld of ijl. In deze regio's ligt de werkloosheid over het algemeen hoger dan het landelijk gemiddelde. De aanwezigheid van Rijksdiensten is in deze regio's dan ook van groot belang. Vanuit een oogpunt van solidariteit tussen de regio's in Nederland worden daarom bij afslanking van de rijksoverheid (inclusief defensie, justitie, politie en zbo's) economisch kwetsbare regio's (Friesland, Drenthe, Groningen, Overijssel, Limburg en Zeeland) ontzien. En bij uitbreiding van de rijksoverheid wordt voorrang gegeven aan de genoemde regio's. Dit wordt vastgelegd in wetgeving.
- Wij willen dat de overheid in zijn verantwoordelijkheid voor een verantwoord begrotingsbeleid ook de belangen van een lage werkloosheid meeneemt. Hierbij is een evenwicht in de overheidsfinanciën op middellange termijn van belang. Op de korte termijn moet er ruimte zijn voor extra investeringen in de economische groei en de economische stabiliteit van ons land om een lage werkloosheid te bereiken. De overheid doet dit door het voeren van een anticyclisch begrotingsbeleid. Ook in Europees verband wordt voor dit anticyclische begrotingsbeleid draagvlak gecreëerd.
- Brainport Eindhoven is het voorbeeld van succesvolle samenwerking tussen bedrijfsleven, onderwijs, kennisinstellingen en overheid. Brainport Eindhoven is na Amsterdam de belangrijkste economische regio van Nederland geworden en krijgt een gelijkwaardige (mainport)positie in het beleid van de Rijksoverheid als Amsterdam/Schiphol en Rotterdam. Er komt een door de Rijksoverheid gedragen uitvoeringsprogramma om de Brainportregio te versterken.

- Wij willen dat het MKB gemakkelijker krediet krijgt van banken. De op te richten Nederlandse Investeringsbank heeft als belangrijke taak ook het midden- en kleinbedrijf van kredieten te voorzien. Ook financiering van doorgroei wordt makkelijker gemaakt. Alternatieve financieringsvormen worden gestimuleerd. Kredietunies, crowdfunding en Qredits worden ondersteund, zowel financieel als in de wetgeving en het toezicht.
- Wij willen het Europese beleid gericht op economische ontwikkeling van regio's radicaal aanpassen. De Europese subsidies moeten de duurzame groei gaan bevorderen en niet langer onrendabele en vervuilende sectoren als de agrarische bulkproductie en Poolse bruinkoolwinning blijven ondersteunen.
- Wij streven ernaar om 20 procent van de pensioenfondsbeleggingen in Nederland te laten plaatsvinden. Dat heeft in potentie een omvang van ruim 70 miljard euro aan extra investeringen in onder andere sociale woningen, scholen, overheidsgebouwen, windmolenparken op zee en investeringen in het MKB; met voldoende rendement en zekerheid voor pensioenfondsen.
- Bij internationale fusies en overnames waarbij vitale Nederlandse infrastructuur betrokken is, blijven we niet langs de zijlijn staan. Wij willen via wetgeving vastleggen dat de Staat een voorgenomen overname van een bedrijf kan tegenhouden als een vitaal publiek belang in het geding is of dreigt te komen.
- Wij kiezen voor een integrale benadering van groei en krimp. In dat kader worden de plannen uit Nederland in Balans samen met de krimpregio's nader uitgewerkt tot een plan voor structuurversterking van die regio's

4.2 Financiële sector

- Banken mogen elke euro op de balans nog altijd 25 keer uitlenen. Dat is veel te riskant. Wij willen de buffers geleidelijk verhogen naar 10 procent van het kapitaal. De gewogen risico-eisen worden eveneens verhoogd.
- Banken dragen nog steeds te weinig bij aan de overheidsfinanciën. Banken betalen geen BTW. Wij willen de bankbelasting daarom verhogen naar één miljard.
- Hard eigen vermogen is beter dan vermogen dat kan worden omgezet in eigen vermogen (coco's). Wij willen daarom stoppen met de fiscale bevoordeling van coco's.
- De strengste bonuswetgeving van Europa willen wij onverminderd handhaven.
- Wij willen de bankenunie vervolmaken door de invoering van een door banken zelf gefinancierd Europees depositogarantiestelsel (DGS), zodat overheden onder druk van spaarders niet in de verleiding komen falende banken alsnog te redden. Met de invoering van een Europees DGS zorgen we ervoor dat de Europese bankenunie naast Europees toezicht en een Europees steunfonds stevig op drie pijlers rust. Daarvoor is het wel nodig dat de bankbalansen eerst verder op orde worden gebracht. Ook de verstrengeling tussen banken en overheden moet verder worden doorbroken. Staatsobligaties moeten daarom een eerlijkere weging krijgen in de Europese en internationale financiële regelgeving. Ook wordt het aandeel staatsobligaties op een bankbalans gemaximeerd.
- Wij willen dat banken hun risicovolle zakenbankactiviteiten afscheiden van de nutsactiviteiten. Deze Europese wetgeving moet snel worden ingevoerd.
- In de risicomodellen van banken moeten harde ondergrenzen aan het kapitaal worden gesteld, de zogenaamde kapitaalvloeren.
- Wij vinden dat de diversiteit in de Nederlandse bankensector moet worden vergroot. Daarom blijft SNS een nutsbank; SNS mag niet naar de beurs. Wel kan worden gekeken naar deelname van lange termijninvesteerders zoals pensioenfondsen.
- Betaalgegevens zijn van de klant, niet van de bank. Banken beschikken alleen over de gegevens, omdat zij een nutsfunctie hebben: het veilig en goed laten verlopen van het betalingsverkeer. Banken mogen betaalgegevens niet verkopen aan derden. De gedragscode waarin de omgang met betaalgegevens is geregeld, willen wij aanpassen, waarbij de bescherming van privacy voorop staat.
- Sommige verzekeraars verkeren in zwaar weer. Wij willen dat er geen dividenden mogen worden uitgekeerd als buffers onder druk staan. De Nederlandsche Bank moet hierop toezicht houden. Collectieve schadeafhandeling is slecht geregeld in Nederland. Woekerpolishouders en derivatenbezitters blijven te lang met ellende zitten. Wij willen een juridische mogelijkheid invoeren om sneller tot collectieve oplossingen te komen.

4.3 Eerlijke praktijken in handel en economie

- Globalisering werkt alleen als iedereen ervan profiteert. Wij willen daarom alleen handelsverdragen steunen als deze inclusief zijn en zorgen voor verbetering voor iedereen. Dat betekent dat we niet instemmen met handelsverdragen als TTIP, tenzij deze een continue verbetering stimuleren voor de positie van werknemers, van de standaarden wereldwijd voor duurzaamheid, milieu, gezondheid en arbeid voor toegang tot de rechter en eerlijke productinformatie, en het bestrijden van ongelijkheid en belastingontwijking. Alleen zo ontstaat een 'race naar de top' in plaats van 'een race naar de bodem'. Om te zorgen dat multinationals, die nu vaak als enigen profiteren van handelsverdragen, ook eerlijk gaan bijdragen, moeten handelsverdragen altijd gepaard gaan met harde afspraken om belastingontwijking aan te pakken.
- Naleving van handelsverdragen dient te gebeuren in de normale rechtstaat die het algemene belang goed mee kan wegen en niet via speciaal opgerichte 'handels tribunalen' die in naam van investeerders miljoenen claims kunnen eisen bij overheden. De beloningen in de top van het bedrijfsleven zijn uit het lood geslagen. Wij willen dat een redelijke verhouding tussen beloningen aan de top en de laagste loongroepen wordt hersteld. Bedrijven moeten de beloningsverhouding tussen de top en de laagste inkomens publiceren. Ondernemingsraden moeten hierover instemmingsrecht krijgen. De OR moet ook instemmingsrecht krijgen bij strategische besluiten als overnames of fusies. Dat kan voorkomen dat een bedrijf prooi wordt van een *private equity*-bedrijf dat het bedrijf wil leegplukken. Het beloningsverschil tussen mannen en vrouwen moet verdwijnen. Dit willen wij wettelijk vastleggen. Wij willen via wetgeving de verkoop en import van producten verbieden die met kinderarbeid tot stand zijn gebracht.
- Het lange termijnperspectief bij bedrijven wordt ondermijnd door excessen van *private equity*-partijen en door activistische aandeelhouders. Die jagen bedrijven op om onderdelen af te stoten of onderdelen te verkopen zonder oog voor de belangen van werknemers of klanten. Gezonde bedrijven gaan daardoor op termijn kapot. De PvdA blijft de uitwassen van dit Angelsaksische aandeelhouderskapitalisme bestrijden:
  - De investeerder, en niet de belastingbetaler moet de grootste risicodrager zijn;
  - Excessieve schuldfinanciering en het verzwakken van de balans van ondernemingen worden beperkt;
  - De invloed van werknemers wordt vergroot;
  - De kosten en het verdienmodel van *private equity*-partijen moeten transparant worden.
- Een duurzame economie die rekening houdt met mensen, ecologie en sociale waarden komt niet vanzelf tot stand. Wij stellen voor dat bedrijven gaan rapporteren over de beloningsverhoudingen binnen het bedrijf, over eerlijke handel en duurzaamheid in hun productie en over hun sociale en ecologische prestaties. De sociale onderneming wordt als aparte ondernemingsvorm mogelijk gemaakt.
- Een gezond bedrijfsleven heeft baat bij betrokken werknemers. De afgelopen jaren zijn de winsten en de beloning van werknemers van met name multinationale bedrijven steeds verder uit het lood geslagen. Die trend willen we keren. Dat kan in de eerste plaats door hogere lonen. Die willen we via afspraken met werkgevers en werknemers realiseren. Ten tweede dragen winstdelingsregelingen bij aan een sterkere band tussen bedrijven en hun werknemers. Ten derde willen we in het geval van overwinsten -als bedrijven aandelen inkopen of superdividenden uitkeren- wettelijk vastleggen dat ook werknemers aanspraak maken op een deel. Zij maakten immers deze overwinsten mogelijk.
- Fiscalisten, accountants en vermogensbeheerders ontspringen nog te vaak de dans bij belastingontduiking. In de praktijk worden deze mensen zelden strafrechtelijk vervolgd, terwijl hier wel mogelijkheden voor bestaan. Dat moet anders, omdat dit de mensen zijn die de ingewikkelde constructies bedenken om de fiscus om de tuin te leiden. We verruimen de mogelijkheden om adviseurs te vervolgen die meewerken aan belastingontduiking en agressieve belastingontwijking.

4.4 Deeleconomie

- Gemeenten mogen van ons stevige lokale regels stellen aan bedrijven die een buurt of stad of buitengebied ontwrichten. Bijvoorbeeld een maximum aan het aantal dagen dat particulieren hun woning of kamer aan toeristen mogen verhuren. Bedrijven die dit faciliteren moeten meewerken aan de controle en naleving van lokale normen en aan de inning van belastingen.
- Van bedrijven verwachten we dat ze oplichting en misleiding via hun platforms tegengaan. En ook voor deze bedrijven geldt gewoon de wet. Bij excessen scherpen we de wet aan. Houden ze zich daar niet aan dan volgen er boetes en ultimo een verbod.

- De vele deelinitiatieven zonder winstoogmerk creëren vaak maatschappelijke meerwaarde en krijgen daarom onze steun.

4.5 Naar een economie en energievoorziening van de 21ste eeuw: duurzaam en circulair

- Wij willen dat het klimaatakkoord van Parijs doorwerkt in ambitieuzere Europese doelstellingen voor vermindering van de uitstoot van broeikasgassen, met bijbehorende doelen voor energiebesparing en duurzame energie. Wij willen dat de temperatuurstijging maximaal 2°C bedraagt en we streven naar een maximum van 1,5°C. Voor Europa en Nederland betekent dit een reductiedoelstelling van 55 procent in 2030 en 95 procent in 2050. De overheid verankert deze ambitieuze doelen in de Klimaatwet. Zo geven we de benodigde langjarige zekerheid aan investeerders en samenleving.
- Wij willen een spoedige overgang naar een circulaire economie die grondstoffen zoveel mogelijk in de kringloop houdt, die produceert zonder te vervuilen en die volledig herbruikbare en/of biologisch afbreekbare producten maakt. Producenten blijven verantwoordelijk voor hun producten na verkoop. Producten moeten zodanig worden samengesteld dat zij op termijn volledig biologisch afbreekbaar of recyclebaar zijn. De circulaire economie kan dan leiden tot een extra omzet van 7,3 miljard euro per jaar, 54.000 banen, en een besparing op grondstoffengebruik van 100 megaton per jaar, oftewel een kwart van onze jaarlijkse invoer van grondstoffen (cijfers TNO).`
- De PvdA zet in op een stapsgewijze verhoging van de belasting op het storten en verbranden van afval.
- De subsidie Stimulering Duurzame Energieproductie (SDE+) moet beter benut worden. Op dit moment wordt te veel geld niet uitgegeven. We moeten alle mogelijkheden benutten als het om duurzame energie gaat, we kunnen het onszelf niet veroorloven om ergens iets te laten liggen. Het geld moet ook beter worden uitgegeven. Hoofddoel moet zijn om met gerichte inzet de kosten van duurzame energiebronnen waar we voor kiezen te reduceren. Nederland is sterk in offshore windenergie, en moet ook een speerpunt van het beleid zijn.
- Nederland moet koploper worden bij slimme energienetten waarin duurzame energie die door particulieren wordt opgewekt, probleemloos kan worden ingevoerd en afgenomen. Wij willen het voortouw nemen bij de ontwikkeling en uitrol van een Europees energienet om grote hoeveelheden stroom te verwerken, bijvoorbeeld van offshore wind in Noordwest-Europa of zonnecentrales uit Zuid-Europa. In dit kader moet Nederland zelf het initiatief nemen voor projecten voor energieopslag
- Investeringen in duurzame technologie worden pas kansrijk wanneer CO2-uitstoot ook echt een prijs krijgt. Het huidige Europese emissiehandelssysteem functioneert nog onvoldoende en de verbeteringen (aanscherping doelstellingen, afsnijden van ontwijkingsmogelijkheden) kunnen nog jaren duren. De PvdA wil daar niet op wachten en wil zo snel mogelijk een minimumprijs voor CO2 invoeren, in samenspraak met onze buurlanden Duitsland, België, Frankrijk en Denemarken. Deze ‘Noordzeecoalitie voor energietransitie’ kan ook op andere vlakken samenwerken, zoals bij windparken op zee. Aantoonbaar gevoelige industrieën voor carbon leakage, zoals staal, worden ontzien bij de CO2-beprijzing. Mochten inspanningen van VS en China, ondanks Parijs, toch niet in lijn zijn met die van de EU, dan zetten we ons in voor CO2-grensheffingen.
- Wij willen dat de doelstellingen voor duurzame energie en energiebesparing uit het Energieakkoord ruimschoots worden gehaald. In het kader van de Klimaatwet stellen wij nieuwe ambitieuzere doelstellingen en beleid, op weg naar een volledig duurzame energievoorziening in 2050.
- Het gebruik van warmtepompen en zonne-energie en waterkrachtcentrales willen wij stimuleren we door de energiebelasting op aardgas te verhogen en op elektriciteit te verlagen. Ook willen wij de vrijstelling achter de meter uitbreiden. De salderingsregeling blijft ook na 2020 bestaan voor particuliere stroomopwekking. Eigeninitiatief en coöperaties voor decentrale energieopwekking willen wij gemakkelijker maken met een stimuleringsregeling groene energie voor zelfopwekkers.
- Om het draagvlak voor windmolens op land te vergroten, willen wij energiecoöperaties voorrang geven bij de gunning van windmolenprojecten. De mensen van die coöperaties zijn actieve burgers die hun omgeving en gevoeligheden goed kennen, en niet de weerstand oproepen die projectontwikkelaars vaak wel oproepen. Kolencentrales zijn een bijzonder vervuilende vorm van energieproductie.
- We nemen daarom zo snel mogelijk afscheid van de kolencentrales, te beginnen met de meest vervuilende.
- Biomassa moet hoogwaardig worden gebruikt. Dat betekent benutting van biomassa als grondstof voor biochemie, alleen tweede- en derde-generatiebiobrandstof, en terughoudendheid met gebruik in kolencentrales. Waar CO2 nuttig en veilig kan worden toegepast (in de kassen, chemie) stimuleert de overheid dit.

- Kernenergie en schaliegas zijn schoon noch veilig en daarmee ongeschikt voor onze toekomstige energievoorziening. Technologisch ontwikkelingen zulken daar de komende twee decennia geen noemenswaardige verandering in aanbrengen. Kerncentrale Borssele moet zo snel mogelijk sluiten; Zeeland moet financieel worden geholpen bij de ontmanteling van Borssele.
- De Europese normen voor auto's worden verder aangescherpt zodat in 2025 alleen nog emissieloze nieuwe personenauto's, motoren, bromfietsen en scooters worden verkocht.
- Wij willen bindende afspraken met coöperaties en verhuurders voor het hoogwaardig isoleren van alle woningen in 2025. Woningeigenaren worden door een 'ontzorgloket' ondersteund bij het isoleren van hun woning. De isolatie-eisen voor bestaande woningen worden stapsgewijs aangescherpt. Gebouw gebonden financiering (hypotheken) voor investeringen in energiebesparing wordt makkelijker gemaakt. De overheid gaat de verplichting om in kantoren en bedrijven besparende maatregelen te nemen strenger handhaven. In 2020 is alle nieuwbouw in Nederland minimaal energieneutraal.
- Wij willen naar blijvend gezond water door zo spoedig mogelijk microplastics uit cosmetica en wasmiddelen te verwijderen en door waterfilters tegen vervuiling door medicijnen bij ziekenhuizen verplicht te stellen. Ook gewasbeschermingsmiddelen en mest mogen niet in het oppervlaktewater komen door lozing of afspoeling. Bij de waterzuivering worden grondstoffen als fosfaten uit afvalwater gewonnen en hergebruikt. Bedrijven die veel warmte produceren mogen die niet meer op het oppervlaktewater lozen, maar worden verplicht die aan warmtenetten te leveren.
- Wij willen dat ieder product een productlabel krijgt waar aan de consument kan zien wat de sociale en ecologische prestatie of belasting van het product en de verpakking is. Alle verpakkingen worden op termijn biologisch afbreekbaar.
- De verhouding tussen lusten en lasten van de gaswinning in Groningen is de afgelopen decennia ontspoord. Terwijl heel Nederland flink heeft geprofiteerd van de jarenlange opbrengsten, lijden de bewoners in het bevingsgebied aan schades, verliezen sommigen huis en haard en verdrinken anderen in ellenlange procedures. De schadeafhandeling moet bij de NAM worden weggehaald en onder publieke verantwoordelijkheid plaatsvinden. Een onafhankelijk optredende autoriteit zorgt voor een evenwichtige en effectieve vaststelling van de schade en vergoeding, waardoor gedupeerden hun huis kunnen gaan herstellen in plaats van eindeloos te moeten procederen voor hun recht. Schade moet ruimhartig worden vergoed en huizen, scholen en monumenten preventief versterkt. Maar dat is niet genoeg.
- De gaswinning in Groningen is in de afgelopen kabinetsperiode voor het eerst significant teruggebracht om recht te doen aan de veiligheid in het gebied. Wij willen dat de gaswinning in de komende vijf jaar stapsgewijs zo ver mogelijk wordt teruggebracht, door de alternatieven voor het in Nederland benodigde laagcalorische gas die er zijn volledig te gebruiken en door de export af te bouwen. Wij willen een onafhankelijk toezicht op de gaswinning.
- Groningen verdient perspectief. Daarom stellen we voor een vast deel van de opbrengst van de gaswinning te investeren in de regio. Er wordt een fonds gevuld door een derde van de gasbaten apart te zetten. Het fonds wordt voor de helft gebruikt voor investeringen in de regionale sociaaleconomische structuur en voor de andere helft voor investeringen in een toekomstige duurzame energievoorziening van Nederland. Om de investeringsagenda zeker te stellen garandeert het Rijk deze afspraak voor de komende tien jaar.
- In Fryslân en Groningen - inclusief de Waddeneilanden en het Waddengebied - mag onder geen enkele voorwaarde nieuwe gasboringen mogelijk worden gemaakt en daar waar mogelijk wordt gestopt met bestaande boringen omdat de risico's groot en niet te overzien zijn.
- De lusten en lasten van grote energieprojecten in het kader van de energietransitie moeten eerlijk worden verdeeld. Naast compensatiefondsen voor algemene voorzieningen en uitwerking van coöperatieve concepten, dient ook de individuele huiseigenaar voldoende te worden gecompenseerd voor waardevermindering van zijn huis. In de nieuwe Omgevingswet wordt op initiatief van de PvdA een nieuw schadevergoedingsartikel opgenomen, met een tekst die meer recht doet aan de positie van huiseigenaren bij grote energieprojecten. In dat artikel wordt vanuit de gedachte van eerlijker verdeling van lusten en lasten extra accent gelegd op schadevergoeding bij maatschappelijk noodzakelijk ontwikkelingen.

4.6 Landbouw, voedsel en dierenwelzijn

- Wij zetten in op een transitie in de landbouw. Het huidige systeem van concurreren op kostprijs biedt op lange termijn geen perspectief voor de sector, daarvoor lenen de productieomstandigheden in een druk bevolkt land als Nederland zich niet. Daarnaast heeft deze steeds intensievere vorm van landbouw nadelige maatschappelijke en milieueffecten. In plaats daarvan willen we boeren stimuleren om zich te richten op het produceren van duurzame kwaliteitsproducten en grondgebondenheid, bijvoorbeeld door te kiezen voor natuurinclusieve landbouw, lokale productie- en consumptieketens, dier- en milieuvriendelijke landbouwconcepten en het leggen van verbinding tussen landbouw en maatschappij. Deze vormen van landbouw leveren meerwaarde voor boer, dier, maatschappij, natuur en milieu. We zetten onze hoogwaardige landbouwkennis en innovatiekracht in om deze transitie te verwezenlijken.
- De investeringen die wij willen doen in innovatie en circulaire economie gelden ook voor de landbouw. Nederland moet een innovatieve wereldspeler blijven als het gaat om voedsel.
- We willen dat voedseletiketten in een oogopslag duidelijk maken wat erin zit en hoe gezond en duurzaam het is. Hiertoe willen wij de wetgeving aanpassen. Producenten moeten een transparante database publiceren over hun producten, zodat de consument verantwoord kan kiezen.
- Wij willen dat er meer veevoeders uit de eigen akker- en tuinbouwrestproducten worden gehaald zodat we op termijn kunnen stoppen met de import van de dure en niet-duurzame soja.
- Omwille van de voedselveiligheid hechten wij aan een goed geëquipeerde, voldoende gebudgetteerde en transparante Voedsel- en Warenautoriteit.
- Wij willen dat de mest die op land wordt uitgereden van gezonde samenstelling voor het milieu. De mineralen, fosfaat en stikstof gaan we daarom eerst (deels) uit de mest halen en separaat verhandelen als grondstof voor andere toepassingen.
- Wij willen de omvang van de Nederlandse veestapel controleren en fors verminderen met dierenrechten voor alle soorten vee, met als normen dat de volksgezondheid moet zijn gegarandeerd, geen overlast ontstaat en waar deze al aanwezig is wordt verminderd en dat duurzaamheid en dierenwelzijn worden gediend.. We geven provincies de bevoegdheid om regionaal extra eisen te stellen aan de veehouderij in het kader van de volksgezondheid en het milieu. Hiertoe wordt om te beginnen de Wet dierenaantallen en volksgezondheid aangenomen en tevens nemen we het voorzorgscriterium op als weigeringsgrond voor vergunningaanvragen van veehouderijen in de AMvB's van de Omgevingswet. We pleiten voor verder onderzoek naar de gevolgen van de Q-koortsepidemie en stellen samen met de sector een schadefonds in voor alle getroffenen. Om de inklinking van het veen en de uitstoot van CO2 tegen te gaan zijn we terughoudend in het verlagen van het waterpeil in het veenweidegebied en stemmen we het gebruik van de grond zoveel mogelijk af op de aard van het gebied (functie volgt peil).
- Het gebruik van antibiotica in de veehouderij willen wij verder afbouwen. Antibiotica mogen alleen worden gebruikt in uitzonderingsgevallen en op individueel niveau. De NVWA gaat meer inspecteren op antibioticagebruik, ook in geïmporteerd voedsel zoals kweekvis.
- Wij willen het gebruik van pesticiden die schadelijk zijn voor mens, milieu en ecosystemen, zoals neonicotinoïden, verbieden.
- Het gebruik van patentloze, vaak biologische, zaden en pootgoed willen we stimuleren. Wij willen een maatschappelijk gesprek over nuttig gentech voedsel. Er dient komende kabinetsperiode een beleid te komen voor toepassing van biotechnologie gericht op een duurzaam gebruik van de planeet, de bestrijding van armoede en volksgezondheid. We zijn geen voorstander van het patenteren en in eigendom nemen van natuur door bedrijven.
- We streven naar een hervorming van het Gemeenschappelijk Europees Landbouwbeleid per 2020 met hogere kwaliteitsnormen. Directe inkomenssteun voor boeren vervangen we door subsidies die gekoppeld zijn aan het realiseren van maatschappelijke opgaven zoals duurzaamheid, natuurbehoud, gezondheid en dierenwelzijn. Ook kan een deel van het landbouwbudget worden ingezet voor innovatie om onze voedselvoorziening toekomstbestendig te maken. Zo werken we toe naar een landbouw die past bij de opgaven voor de 21ste eeuw.
- Nederland moet zonder dralen strikt de Europese visserijwetgeving implementeren. Vangstrechten worden voortaan verdeeld op grond van transparante, sociale en ecologische criteria die duurzame visserij belonen en stimuleren. Zo belonen we de innovatieve vissers. Overbevissing in onze binnenwateren willen we tegengaan.

- Verbetering van dierenwelzijn is in het belang van dieren, maar ook een maatschappelijk en economisch belang. Boeren moeten kunnen aantonen dat hun dieren een goed leven hebben gehad. Wij willen regelgeving aanpassen zodat boeren verplicht worden het dierenwelzijn te monitoren en te verbeteren met moderne middelen. We stellen strengere eisen aan de brandveiligheid van bestaande stallen. Om onnodig transport van slachtdieren te voorkomen wordt het slachten in Nederland het uitgangspunt. Daar waar dat niet gebeurd wordt Europees geregeld dat er een verbod komt op veetransporten van levende dieren die langer dan 8 uur duren.
- Stroperij is niet alleen internationaal, maar ook in Nederland een probleem. We willen een harde aanpak van de stroperij, met hoge boetes en een goede pakkans door voldoende groene buitengewone opsporingsambtenaren.
- Er worden steeds meer innovatieve alternatieven ontwikkelt voor dierproeven. Wij staan achter de ambitie om Nederland in 2025 wereldleider in proefdiervrije innovatie te maken. Daartoe wordt een actieplan opgesteld.
- We willen wettelijk vastleggen welke diersoorten als huisdier gehouden mogen worden. Die zogenaamde positieflijst bestaat al voor zoogdieren, maar voor ander categorieën zoals vogels, vissen en reptielen gaan we dit ook vastleggen.
- In een toekomstige zoönose-uitbraak (ziekte die overdraagbaar is van dier op mens, zoals Q-koorts), stellen we het belang van volksgezondheid boven het economisch belang, hierom laten we de verantwoordelijkheid over de aanpak van een dergelijke uitbraak direct en volledig vallen onder het ministerie van volksgezondheid, welzijn en sport en niet gedeeltelijk onder het ministerie van economische zaken.

05 WERKZAME SAMENLEVING: GOED WERK EN RECHTVAARDIG INKOMEN

Werk staat voor de PvdA voorop. Of je nu hoger of lager opgeleid, jong, of oud, arbeidsgehandicapt of van niet-westerse afkomst bent, iedereen verdient een eerlijke kans op goed werk en een rechtvaardig inkomen. We streven naar volledige werkgelegenheid en een inclusieve arbeidsmarkt waar voor iedereen een plek is. Werk is een sleutel tot bestaanszekerheid, waardering en respect, en tot deelname aan de samenleving. Goed en eerlijk werk biedt de mogelijkheid om jezelf te ontplooien, en dat komt niet alleen het individu ten goede maar ook de samenleving als geheel. Wij zetten ons in voor de kwaliteit van het werk en van de arbeidsmarkt. Voor werk dat waardering, zekerheid en perspectief biedt, voor bescherming, een rechtvaardig inkomen, goede mogelijkheden om werk en gezin te combineren, en een zeker pensioen. We investeren in begeleiding, omscholing en een leven lang leren en vragen ook van werkgevers hun verantwoordelijkheid te nemen.

Het gaat weer goed met de werkgelegenheid. Voor het eerst kent Nederland meer dan 10 miljoen banen. De werkloosheid daalde van maart t/m augustus 2016 met 60.000 mensen en er kwamen ruim 100.000 banen bij in die periode. Toch zijn er nog steeds teveel mensen die geen baan kunnen vinden, met name onder ouderen. De PvdA wil daarom verder met het creëren van goed werk, eerlijk werk en meer werk. Mede daarom investeren we geleidelijk aan in 100.000 nieuwe banen in de publieke sector.

Het gaat minder goed met de zekerheden die werk zou moeten bieden. Werk geeft tegenwoordig minder zekerheid en waardering dan vroeger. Het lijkt nu normaal dat werknemers zomaar inwisselbaar zijn. Het aantal flexwerkers dat ongewenst in een onzekere situatie zit, neemt rap toe; inmiddels gaat het om 35 procent van de beroepsbevolking. Veel zzp'ers werken met ondernemingslust aan het eigen bedrijf, en dat is mooi. Maar anderen zijn noodgedwongen zzp'er, en moeten concurreren tegen te lage prijzen zonder garanties voor de toekomst. Deze onzekerheid vreet aan mensen. Het vreet ook aan de samenleving als geheel. Veel zzp'ers zijn niet in staat om geld opzij te zetten voor hun pensioen of eventuele arbeidsongeschiktheid. De gevolgen hiervan blijven nu nog onzichtbaar maar zijn op termijn gigantisch en ontwrichtend omdat de kosten voor de verzorgingsstaat dan door een steeds kleinere groep moet worden opgebracht.

Wat goed is, willen we behouden. Dat de arbeidsmarkt dynamischer is dan vroeger, is positief, maar de schaduwzijden willen we bestrijden.

Wij komen op voor mensen die niet uit eigen keuze flexwerker of zzp'er zijn geworden, maar noodgedwongen, doordat werkgevers veel vast werk in flexwerk hebben omgezet. Dat geldt bijvoorbeeld voor veel schoonmakers, bouwvakkers en mensen in de thuiszorg. Voor hen pakt het verlies van de zekerheid van een vaste baan vaak zeer nadelig uit. Hun positie willen wij verbeteren. Wij willen dat zij een reële kans hebben op een vaste baan of een hogere functie. Wij willen het aantrekkelijker maken om mensen in vaste dienst te houden of te nemen, bijvoorbeeld met belastingmaatregelen. We kiezen voor 'gelijk loon voor gelijk werk' en strijden tegen verdringing, uitbuiting en concurrentie op arbeidsvoorwaarden.

Ook zzp'ers uit overtuiging hebben te maken met een zwakke onderhandelingspositie tegenover opdrachtgevers over tarieven, en met kostbare arbeidsongeschiktheidsverzekeringen. Wij willen hen meer zekerheden bieden.

Inkomensongelijkheid is slecht voor de sociale samenhang in de samenleving, maar ook voor de economie. Wij streven naar een fatsoenlijk inkomen voor iedereen. We zijn tegen zelfverrijking door de bedrijfstop en we bestrijden armoede. We vinden het onaanvaardbaar dat ruim 400.000 kinderen in Nederland in armoede opgroeien.

We zien dat niet iedereen in goede gezondheid de AOW-leeftijd bereikt. Tegelijk zien we ook dat er mensen zijn die eigenlijk nog wel door willen werken nadat ze de AOW-leeftijd hebben bereikt. Aan al die mensen willen we recht doen. Wij zijn trots op het Nederlandse pensioenstelsel. Nergens ter wereld is de armoede onder ouderen zo laag als hier, en gepensioneerden kunnen doorgaans volop meedoen in de samenleving. Wel moeten we het pensioenstelsel aanpassen aan de tijd om het daarmee sterker te maken. Het doel is om ouderen meer inkomenszekerheid te bieden, in te spelen op individuele wensen, en ook zzp'ers een goed pensioen te bieden. Zodat er voor iedereen na een leven van hard werken de zekerheid van een goed pensioen is.

5.1 Goed werk

- Om vast werk aantrekkelijker te maken willen wij, analoog aan de zelfstandigenaftrek, een werknemerskorting invoeren. Hiervoor maken we extra budget vrij.
- Wij willen een nieuw werkgelegenheidsakkoord sluiten met de vakbonden en werkgevers met een langjarige werking voor meer werk en meer zekerheid voor alle werknemers. Ook afspraken over hogere lonen horen hierbij. De overheid geeft het goede voorbeeld door de lonen in de publieke sector te verhogen.
- Wij willen gelijke behandeling afdwingen van uitzendkrachten en payrollers ten aanzien van hun collega's in dienst bij de inlener. Uitzonderingen van dit principe worden beperkt.
- Wij willen dat preventieve bescherming tegen willekeur bij ontslag onverkort blijft bestaan, evenals de plicht van werkgevers om functioneringsgesprekken te voeren, en investering door werkgevers in scholing van hun medewerkers.
- De transitievergoeding moet vanaf de eerste werkdag worden opgebouwd. Zodat er een scholingsbudget komt voor alle werknemers, terwijl tegelijkertijd de kostenverschillen tussen flex en vast worden verminderd.
- In de ene sector krimpt de werkgelegenheid, terwijl deze in de andere toeneemt. We willen naar Zweeds voorbeeld werken aan sector overstijgende fondsen die werknemers in staat stellen om zich om te scholen naar sectoren waar tekorten zijn.
- Wij willen het afwentelen van risico's beperken. Mensen met een flexibel contract belanden vijf keer zo vaak in de WW dan mensen vanuit een vast contract. Voor werkgevers komt er daarom een gedifferentieerde WW-premie naar contractvorm.
- Wij willen een collectieve verzekering invoeren voor een deel van de risico's voor kleine werkgevers bij de loondoorbetaling bij ziekte. Daarmee maken we het aantrekkelijker om mensen aan te nemen en delen we de risico's breder als een werknemer onverhoopt ziek wordt.
- Voor regulier werk geldt dat werken met een vast contract conform de CAO weer de norm moet worden. Flexibele dienstverbanden zijn alleen voor aantoonbaar tijdelijk werk. De overheid geeft als werkgever het goede voorbeeld en wordt daar op aangesproken.
- Arbeid wordt steeds meer geflexibiliseerd en gedigitaliseerd. Met het oog op de snel veranderende arbeidsrelaties moet de overheid het belang van medezeggenschap samen met sociale partners daarom blijven bevorderen.
- De technologische vernieuwingen rond arbeid, zoals robotisering en digitalisering, moet in goede banen worden geleid: technologische innovatie moet hand in hand gaan met sociale innovatie. Dit kan met behulp van campagnes voorlichting en het noemen van goede voorbeelden en door sociale innovatietrajecten te subsidiëren

5.2 Eerlijk werk

- Wij willen een einde maken aan arbeidsmigratie als verdienmodel op basis van kostenverschillen tussen buitenlandse werknemers en Nederlandse collega's. De detacheringrichtlijn wordt hiertoe aangescherpt en de A1-verklaring gaat op de schop.
- Wij willen de arbeidsinspectie uitbreiden. Die ziet toe op ontduiking van sociale wetgeving en ook op gezonde werkomstandigheden. De inspectie krijgt 10 miljoen extra budget om extra inspecties te verrichten en boetes uit te delen.

- Wij willen het toezicht op uitzendbureaus aanscherpen om malafide praktijken aan te pakken.
- Wij tornen niet aan het Algemeen Verbindend verklaren van cao's, want concurrentie op arbeidsvoorwaarden staan we niet toe.
- Wij willen dat alle mensen die werken het wettelijk minimumloon verdienen en hierover pensioen- en verzekeringsrechten opbouwen. Daarom voeren we de loonkostensubsidie in als norm voor de hele sociale zekerheid. Het instrument loondispensatie vervalt.

5.3 Meer werk

- Wij zien we dat er behoefte is aan het vervullen van belangrijke publieke functies: de conciërges en assistenten op scholen, toezicht in bus en tram, ondersteuning van sport en cultuurverenigingen en het schoonhouden van de openbare ruimte en in de zorg. De PvdA wil dat die publieke taken weer worden vervuld. Tegelijk zien we dat er teveel mensen tegen hun zin langdurig aan de kant staan. Daarom introduceren we geleidelijk aan 100.000 nieuwe banen tussen de 100 procent en 120 procent minimumloon. De banen zijn additioneel en er is geen verdringing.
- Wij willen de onlangs geïntroduceerde Lage Inkomensvoorziening verhogen en uitbreiden. Werkgevers hebben zo een grote stimulans om banen te creëren voor mensen die een bescheiden inkomen verdienen.
- Wij willen de bestaande fiscale stimulansen uitbreiden om oudere werknemers aan te nemen. Zo wordt het voor werkgevers aantrekkelijker om ervaren werknemers aan te nemen.
- Op het gebied van arbeidsongeschiktheid en ziekte willen wij werkgevers ontlasten met no risk polissen en minder administratieve verantwoordlijkheden.
- De harde afspraken over banen voor mensen met een arbeidsbeperking in reguliere bedrijven en bij de overheid moeten worden gehandhaafd. Als de overheden en bedrijfsleven onvoldoende presteren, dan gaat de quotumwet in. Overheden worden verplicht om de komende jaren 25.000 werkplekken aan te bieden aan mensen met een arbeidsbeperking. Bedrijven creëren er de komende jaren minimaal 100.000. Voor mensen die niet regulier aan het werk kunnen, worden 30.000 nieuwe beschutte werkplekken gecreëerd.
- Wij willen dat uitvoeringsinstanties, zoals het UWV, vriendelijker en menselijker opereren. Mensen die hun uiterste best doen om een baan te vinden worden niet verplicht om eindeloos nutteloze activiteiten te verrichten. De benadering gaat van wantrouwen naar vertrouwen. Ondersteuning bij het vinden van werk of een passende opleiding neemt de plaats in van verplichtingen en straffen die zijn gebaseerd op wantrouwen.
- We schaffen de standaard sollicitatieplicht af in de WW Die leidt tot te veel frustratie bij goedwillende mensen. We willen meer maatwerk toestaan bij de sollicitatieplicht.
- De PvdA wil dat mensen die over langere periode nog geen werk hebben gevonden (het zogenaamde granieten bestand) niet eindeloos worden bezocht en aangeschreven door controleurs. Wij willen daarvoor gemeenten experimenteerruimte bieden.
- Verder dienen zo snel mogelijk de effecten van de bestaande beleidsinstrumenten om 50 plussers aan het werk te helpen, met onderzoek te worden vastgesteld. Alleen de instrumenten die effectief zijn, dienen te worden gehandhaafd.
- In combinatie met een regionale opzet van het economisch beleid stimuleren wij ook een regionale arbeidsmarkt waarin overheid, bedrijven, onderwijs samenwerken. Economische groei levert meer investeringen, meer vernieuwing en meer banen op. Een regionaal arbeidsmarktbeleid zorgt ervoor dat werkzoekenden, met om/bijscholing, zoveel mogelijk van deze banen kunnen vervullen.
- Voor gebieden aan de Duitse en Belgische grens is een regionale arbeidsmarkt grensoverschrijdend. Wij willen bevorderen dat werkzoekenden die in Nederland wonen in Duitsland en in België gemakkelijker een baan vinden. Internationale regelgeving en afspraken moeten belemmeringen voor werkzoekenden zoveel mogelijk wegnemen.
- Nu de Participatiewet zijn intrede heeft gedaan vinden we het opportuun om de voorgenomen verdergaande korting te schrappen op de rijksvergoeding per werknemer, die onder de doelgroep Sociale Werkvoorzieningsschap vallen.
- De PvdA hecht aan werkleerbedrijven, die werkzoekenden met een afstand tot de arbeidsmarkt perspectief bieden. Scholing en werkervaring opdoen zijn cruciaal.
- Er moet meer aandacht zijn voor de positie van Wajongers. Wij willen ervoor zorgen dat mensen met een zwaardere arbeidsbeperking ook kansen krijgen om aan het werk te komen.

- Wij vinden het belangrijk dat diploma's en certificaten van opleidingen in grensregio's, vooral voor lager- en middelbaar opgeleiden, – over en weer – erkend worden. Hierdoor verbetert de arbeidsmobiliteit in grensregio's en worden de administratieve lasten van werkzoekenden en werkgevers verlaagd. De kans op een baan in grensregio's neemt hierdoor toe.
- In sociaaleconomisch kwetsbare krimpgebieden handhaaft de landelijke overheid rijksinstellingen zoals de belastingdienst, rechtbank, justitiële instellingen. Dat is goed voor behoud van banen en dienstverlening.

5.4 Vrijheid en bescherming voor zzp'ers

- Wij willen bereiken dat iedere werkende een inkomen krijgt om van te leven. Daarom krijgen ook zzp'ers die een opdracht voor anderen uitvoeren de bescherming van het minimumloon, inclusief compensatie voor sociale verzekeringen. Daarnaast passen we de (Europese) mededingingsregels aan zodat zij collectieve tariefafspraken mogen maken. Wij verbieden aanbestedingen onder het niveau van het minimumloon plus compensatie voor sociale verzekeringen.
- De startersaftrek willen wij stapsgewijs omzetten in een aannamebonus. Huidige starters gaan er niet op achteruit en het wordt aantrekkelijker voor bedrijven om mensen in dienst te nemen in plaats van in te huren.
- We willen zzp'ers de bescherming bieden tegen het risico van arbeidsongeschiktheid. Er komt daarom een basisverzekering voor alle zzp'ers op basis van onderlinge solidariteit.
- Zzp'ers in de opkomende netwerkeconomie ontberen iedere arbeidsrechtelijke bescherming: risico's van arbeidsomstandigheden, arbeidstijden, sociale zekerheid en minimum inkomen zijn niet geregeld. Dat gaan we verbeteren.

5.5 Rechtvaardig inkomen

- Wij willen de koopkracht voor lagere- en middeninkomens ondersteunen. Dit kan door de opbrengsten van vergroening, de aanpak van belastingontwijking en een hogere bankenbelasting terug te sluizen naar lagere belastingen en extra koopkracht voor deze groep.
- De lastendruk op bedrijven en werknemers is de afgelopen decennia steeds schever geworden. Wij willen daarom een deel van wat we met zijn allen verdienen, verschuiven van werknemerslasten naar werkgeverslasten. De belasting op kapitaal zal verhoogd worden en de belasting op arbeid verlaagd.
- Vermogenden en directeur-grootaandeelhouders betalen nu geen premies voor veel collectieve voorzieningen zoals zorg (WLZ en ZVW), terwijl ze daar wel aanspraak op maken. Dit willen wij veranderen, door naar het verzamelinkomen te kijken bij het heffen van belastingen en premies.
- Wij willen het minimumloon verhogen door een minimumuurloon te introduceren op basis van een werkweek van 36 uur. Zo krijgt iedereen met een fulltimecontract of een 0-urencontract de mogelijkheid om het minimumloon te verdienen en tegelijkertijd 4 x 9 uur te werken.
- We vinden dat wie hard werkt, daarvoor ook beloond moet worden. Ook als je jonger bent. Het minimumjeugdloon voor jongeren vanaf 18 jaar willen wij stapsgewijs gelijktrekken met het normale minimumloon dat nodig is om van te kunnen leven.
- Wij willen dat stageplaatsen voor jongeren worden gegarandeerd, en dat er een minimum stagevergoeding komt, om uitbuiting van stagiairs te voorkomen.
- In steeds meer gemeenten worden experimenten gedaan met een vorm van basisinkomen. De PvdA ondersteunt deze experimenten en wil gemeenten actief stimuleren om met het basisinkomen te experimenteren. Ook willen we belemmeringen wegnemen die mensen ervan weerhoudt om vanuit de bijstand deels aan het werk te kunnen en zo stap voor stap uit de bijstand te kunnen komen.
- Er is veel werk in de persoonlijke dienstverlening. Door de vergrijzing neemt die vraag toe. Hier liggen enorme kansen voor meer banen voor mensen met MBO1 en 2 diploma. Dit worden alleen banen met sociale zekerheid (ziektekosten, arbeidsongeschiktheid en pensioenopbouw) als het verschil tussen wit en zwart werken kleiner wordt. Daarom wordt het experiment met het huishoudtientje uitgebreid.

5.6 Armoedebestrijding

- Wij willen dat iedere gemeente armoedebeleid voert. De gemeenten krijgen meer geld voor armoedebestrijding. Er moet specifieke aandacht zijn voor kinderen die opgroeien in armoede.
- Elk kind moet mee kunnen doen. Met sport, mee op schoolreisje, cultuur ontmoeten, op je verjaardag een cadeautje en in de winter een warme jas. Oók als je opgroeit in een arm gezin. Daarvoor hebben we structureel 100 miljoen extra uitgetrokken. De komende tijd gaan we alles op alles zetten om dit ook echt bij elk kind te krijgen die het nodig heeft. Daarvoor gaan we de samenwerking aan met gemeenten, scholen, consultatiebureaus en maatschappelijke partijen zoals Stichting Leergeld, het Jeugdsport- en cultuurfonds, Stichting Jarige Job en tal van andere lokale initiatieven. Zodat straks echt elk kind mee kan doen. We accepteren ook niet dat scholen via allerlei extra bedragen voor reizen, computers, ect kinderen buitensluiten.
- Wij zijn voor de koppeling van uitkeringen en AOW aan de gemiddelde loonstijging. Iedereen moet meeprofiteren van economisch herstel.
- Ouderen met een onvolledige AOW krijgen momenteel via de bijstand een aanvulling tot het sociaal minimum voor 65-plussers. Omdat deze aanvulling onder de kostendelersnorm valt worden ouderen die bijvoorbeeld bij hun kinderen inwonen op die aanvulling gekort. Dat is niet rechtvaardig. Wij willen daarom voor deze specifieke groep een tegemoetkoming introduceren en het daarnaast mogelijk maken om via individueel maatwerk schrijnende gevallen te helpen.
- Mensen moeten worden geholpen als zij met grote schulden kampen. We willen de sociale incasso vanuit de overheid verder uitbouwen door maatwerk mogelijk maken bij incasso door het Rijk. We pleiten voor één incassobureau voor alle Rijksdiensten. Dat geeft overzicht en het lukt dan beter om problematische schulden te helpen oplossen. We handhaven de beslagvrije voet. Wij introduceren een deurwaardersregister. We handhaven de adempauze van 6 maanden om mensen die failliet dreigen te gaan de kans te geven tot een vergelijk te komen. Private incassobureaus die woekertarieven rekenen pakken we aan.
- We onderzoeken wie en welke schulden zich lenen voor voorwaardelijke kwijtschelding met als doel mensen weer perspectief te geven op een gezonde en financieel stabiele toekomst.

5.7 Werk en gezin

- Wij willen het betaald ouderschapsverlof voor vaders en partners verruimen naar drie maanden. Zo kunnen vaders en partners ook zorg dragen voor de pasgeboren baby.
- Wij juichen het toe dat ouders (willen) werken. Dit ondersteunen wij door toeslagen en kortingen voor hen uit te breiden.
- Wij willen dat ieder kind een goede start krijgt in het leven en dat ouders hun kinderen met een gerust hart naar de kinderopvang kunnen brengen. Daarvoor doen we in hst. 6 een uitgebreid voorstel.
- Wij willen de naschoolse opvang op de school zelf fors uitbreiden. De leerlingen kunnen er terecht voor en na school tussen 7:30 tot 18:30 uur. Er is volop ruimte voor sport en cultuur, huiswerkbegeleiding en brede maatschappelijke ontwikkeling. Scholen kunnen zelfstandig het naschoolse aanbod aanbieden of hun gebouw ter beschikking stellen aan organisaties die dit verzorgen.
- Wij willen iedereen, binnen redelijke voorwaarden, het recht geven op een flexibeler werkrooster om de werkplanning goed te laten passen bij het gezinsleven. Een vierdaagse werkweek met werkdagen van 9 uur wordt als recht verankerd in de wet.
- Wij willen het familierecht aanpassen om het rechtvaardiger te maken en beter te laten aansluiten bij deze tijd. We maken van huwelijkse voorwaarden de standaard in plaats van gemeenschap van goederen. Bij scheiding verkorten we de periode dat een ex-partner alimentatie kan krijgen. We gaan vastleggen dat de ouders in meeroudergezinnen (bijvoorbeeld twee moeders en een vader) vergelijkbare rechten krijgen als de ouders in tweeoudergezinnen. Dat past bij een moderne samenleving waar steeds meer kinderen meer dan twee ouders hebben.

5.8 Pensioenen

- Wij willen dat de nominaal gegarandeerde uitkering verdwijnt als uitgangspunt in het toezicht. Dit leidt tot minder strenge dekkingseisen waar aan gemakkelijker is te voldoen. Afboeken van pensioenen wordt daardoor zoveel mogelijk voorkomen en indexatie komt weer binnen bereik.
- Wij willen de pensioenzekerheid langzaam opbouwen: hoe dichter bij de pensioenleeftijd, hoe zekerder de uitkering. Dit uitgangspunt moet de basis zijn van objectieve en reële verdiscontering.
- Als sociale partners overeenstemming hebben bereikt, kan in het toezicht zo snel mogelijk met de ruimere eisen worden gerekend. Dit kan ook op korte termijn soelaas bieden.
- Afstand doen van de harde nominale garantie beperkt het risico voor werkgevers. Van werkgevers kan om deze reden een extra bijdrage aan het herstel worden gevraagd.
- Wij handhaven de collectiviteit in het pensioenstelsel. Alle mensen met werk sparen mee, we beleggen samen en delen de risico's samen. Dat is de beste garantie voor een zo hoog mogelijk rendement en zo hoog mogelijk pensioen. Ook zzp'ers en werknemers die nu niet onder een collectieve pensioenregeling vallen, omdat ze bijvoorbeeld bij een bedrijf of in een bedrijfstak werken die zo'n regeling niet kent, verdienen een goed pensioen; zij gaan pensioen opbouwen tot de sociale premiegrens. Individuele pensioenpotjes tasten de waarde van de totale belegging aan en zijn dus onverstandig. De sociale partners houden een rol bij de pensioenfondsen en moeten de deelnemers meer betrekken bij de fondsen. Er komt ruimte voor gepensioneerden om de pensioenuitkering naar eigen inzicht te differentiëren.
- Het pensioenstelsel is collectief, maar in de huidige situatie delen we niet alles op een eerlijke manier. Mensen met een hoger inkomen leven gemiddeld 7 jaar langer en ontvangen daardoor meer pensioen dan mensen met de laagste inkomens. Deze ongelijkheid gaan we tegen door de franchise te verlagen. De verplichting om pensioen op te bouwen geldt tot twee keer modaal. Voor iedereen. Hierboven mag je fiscaal gefaciliteerd sparen maar is dat vrijwillig. Het Witteveenkader blijft intact. Boven de 100.000 kun je netto sparen.

5.9 Werkende ouderen en AOW

- Wij willen de AOW jaarlijks verhogen op basis van de gemiddelde loonstijging.
- Mensen die willen stoppen omdat het werk te belastend wordt, moeten dat kunnen. Er zijn goede voorbeelden, waarin in cao's is afgesproken dat ouderen minder gaan werken om jongeren op te leiden via een zogeheten generatiepact. Dat geeft de mogelijkheid om vanaf 62 jaar minder te werken zonder verlies van pensioenopbouw, en jongeren juist de kans op een baan te geven. Ook meester-gezel afspraken passen hierin. Zulke afspraken juicht de PvdA toe. Net als bredere mogelijkheden om te kiezen voor deeltijdpensioen.
- Pensioenfondsen kunnen naast cao-partijen een goede rol spelen in de mogelijkheid om deels of geheel eerder te stoppen met werken. Wij willen de wetgeving toesnijden op meer flexibiliseringsmogelijkheden, bijvoorbeeld door een beperkte uitkering ineens mogelijk te maken zodat een AOW-gat kan worden overbrugd. De zeggenschap en keuze ligt uiteraard bij mensen zelf.
- Werknemers en mensen die lang en hard gewerkt hebben verdienen een steuntje in de rug. Daarom introduceren we de mogelijkheid om eerder te stoppen met werken voor mensen die dat nodig hebben. Ook verhogen we het werknemersvoordeel in ons belastingstelsel. Dat is goed voor de werkgelegenheid en de koopkracht van gezinnen. Daarnaast verhogen we het budget voor de LIV (lage inkomensvoordeel), zodat er meer banen ontstaan voor mensen met een bescheiden salaris. Bedrijven gaan een eerlijke bijdrage leveren aan deze maatregelen via verhoging van de vennootschapsbelasting voor bedrijven.
- Niet iedereen kan en wil werken tot aan de huidige AOW-leeftijd. En niet iedereen wil per se stoppen op ingangsdatum van de AOW. We introduceren daarom het recht op een flexibele AOW-leeftijd, waarmee mensen vanaf 65-jarige leeftijd kunnen stoppen met werken. Mensen kunnen ervoor kiezen om tegen een redelijke korting de AOW eerder in te laten gaan, waarbij niemand onder het sociaal minimum zakt. Mensen die langer doorwerken bouwen een hogere AOW op.
- Wij zijn tegen invoering van de 'mantelzorgboete', de kostendelersnorm voor AOW'ers.

5.10 Een rechtvaardiger en groener belastingstelsel

Een goed belastingstelsel is belangrijk voor welvaart en welzijn. Belastinginkomsten zijn nodig om onze collectieve voorzieningen te bekostigen. Een intelligent en sociaal belastingstelsel heeft ook een sturende functie om schrijnende ongelijkheid te corrigeren, schadelijk gedrag (vervuiling) te ontmoedigen en om groei en werkgelegenheid te bevorderen. We hebben gelukkig een goed ontwikkeld belastingstelsel. Inkomens worden belast naar draagkracht en in vergelijking met het buitenland hebben we veel milieubelastingen. De laatste jaren is er veel verbeterd. Eindelijk is stevig ingegrepen in de hypotheekrenteaftrek. Belastingontwijking, zoals via de 'Belgiëroute', en kunstmatige renteaftrek door *private equity* partijen is aangepakt. De vermogensbelasting wordt vanaf 2017 eerlijker: kleine spaarders worden ontzien en mensen met grote vermogens gaan meer betalen. De belastingverlaging met 5 miljard in 2016 is voor het overgrote deel ten goede gekomen aan lage- en middeninkomens en aan betaalbare kinderopvang. Voor werkgevers is via het 'lageinkomensvoordeel' aantrekkelijker geworden om mensen met een bescheiden inkomen aan te nemen. De verlaging van de belasting op werken zorgt er voor dat meer mensen een baan kunnen vinden. Toch valt er nog veel te verbeteren. De lasten van onze verzorgingsstaat drukken onevenredig zwaar op mensen in loondienst. We willen dat ook bedrijven en vermogenden hun fair share bijdragen. Dat vereist niet alleen een harde aanpak van belastingontwijking, maar ook hervorming van het belastingstelsel zelf. Verdere vergroening van het stelsel is dringend gewenst. En tenslotte moet het stelsel eenvoudiger en dienstbaarder worden. Dat betekent snoeien in aftrekposten en een menselijke benadering van degenen die in uitzichtloze schuldsituaties belanden.

5.10.1 Rechtvaardiger:

- Een eerlijke kans op goed werk en een rechtvaardig inkomen voor iedereen: dat doel willen wij mede bereiken door aanpassingen in het belastingstelsel. Wij maken werken in loondienst aantrekkelijker door een aparte fiscale knop in te voeren voor werknemers, zoals die al bestaat voor zelfstandigen (zelfstandigenaftrek) en directeuren-grootaandeelhouders (doelmatigheidsmarge gebruikelijk loon). Om meer evenwicht te krijgen voegen we het budget van de zelfstandigenaftrek en de arbeidskorting samen. Er komen twee nieuwe knoppen: een zelfstandigenkorting en een werknemerskorting. Zelfstandigen behouden dus hun fiscale voordeel, maar door extra budget vrij te maken voor de werknemerskorting wordt werken in loondienst aantrekkelijker gemaakt, met name voor lagere- en middeninkomens. Daarnaast verhogen we het 'lageinkomensvoordeel' voor werkgevers die mensen met een bescheiden inkomen in dienst hebben.
- De door dit kabinet ingevoerde inperking van de hypotheekrenteaftrek handhaven we, maar we schrappen de aanpassing van de vierde belastingschijf die hiermee samenhangt. Het maximale bedrag waarover hypotheekrente kan worden afgetrokken willen wij aftoppen op €500.000 per huishouden.
- Wij willen de grondslag voor de volksverzekeringen en de inkomensafhankelijke ZVW verbreden. Vermogenden (box 3) en directeur-grootaandeelhouders (box 2) betalen nu niet mee aan de AOW, WLZ en ZVW, terwijl zij wel recht hebben op deze belangrijke voorzieningen. Door premies te heffen over het verzamelinkomen (box 1, 2 en 3 tezamen) draagt iedereen bij.
- Wij willen de zogenoemde extraterritoriale ('expat') regeling afschaffen. Het is niet te verdedigen dat buitenlandse werknemers fors minder belasting betalen dan Nederlandse. Als buitenlandse expertise schaars is, moeten werkgevers en uitzendbureaus die buitenlandse werknemers inhuren daar zelf voor betalen.
- Om de belastingdienst te ontlasten, willen wij met de stofkam door de ruim 150 fiscale aftrekposten. De opbrengsten sluizen we terug .
- De belasting op arbeid wordt fors verlaagd. Dat wordt mogelijk gemaakt door de belasting op fossiele energie, grondstoffen en uitstoot van schadelijke stoffen fors te verhogen.

5.10.2 Fair share vermogen en winst:

- Wij willen structureel 30 miljoen euro extra vrijmaken voor het gericht opsporen en oprollen van belastingontwijkingsconstructies, witwaspraktijken en fraude. Witteboordfraude moet veel actiever worden bestreden, o.a. door hogere straffen. De schade hiervan is gigantisch en het vergroot de ongelijkheid.
- Wij willen dat mensen met vermogen niet langer betalen over hun fictieve rendement in box 3, maar over het werkelijk behaalde rendement over hun spaargelden en beleggingen. Kleine spaarders gaan dan minder betalen, zeer vermogenden meer. Voor vermogens boven de 1 miljoen gaat het tarief in box 3 van 30 procent naar 40 procent.

- De internationale race naar de bodem bij de winstbelasting moet stoppen. Nederland moet inzetten op een zwarte lijst van belastingparadijzen, publieke rapportage per land over de betaalde winstbelasting door multinationals. Verder zetten we ons in voor een uniforme Europese grondslag voor de bepaling van de winst en voor een Europees minimumtarief voor de winstbelasting.
- Wij willen, naar Duits voorbeeld, de renteaftrek op schuld voor bedrijven beperken tot 30 procent van de winst. Zo wordt de prikkel om met schuld te financieren kleiner en wordt belastingontwijking bestreden. Ook maken we zo het verschil in de fiscale behandeling tussen vreemd en eigen vermogen kleiner (zie ook hst. 4)
- Financiële diensten van banken vallen niet onder de btw. Om hiervoor te compenseren, willen wij de bankenbelasting naar 1 miljard verhogen. Ook de aftrekbaarheid van de zogenaamde coco's wordt afgeschaft.
- Wij willen een einde maken aan het eindeloze uitstel van belastingbetaling door eigenaren van Bv's. Conform het rapport van de commissie-Van Dijkhuizen worden winsten van Bv's jaarlijks forfaitair belast en wordt het gebruikelijke loon van directeur-grootaandeelhouders in box 1 opgetrokken.
- Wij willen kleine werkgevers verlossen van het risico van zieke werknemers. Dat doen we door een publieke toegankelijke verzekering te bieden voor het tweede ziektejaar.
- De fiscale subsidieregelingen voor innovatie voor het bedrijfsleven (WBSO en innovatiebox) willen wij budgetteren en versoberen. De opbrengsten gaan naar versterking van onze universiteiten, hbo en mbo-vakopleidingen.

5.10.3 Groener:

(dit in aanvulling op onze voorstellen voor een energietransitie in hst. 4)

- Duurzaam opgewekte elektriciteit speelt een sleutelrol in de energietransitie. Dat willen we fiscaal verder stimuleren door de prijs van elektriciteit te verlagen en die van aardgas in de eerste schijf te verhogen. Zo wordt elektrisch vervoer en de inzet van warmtepompen bevorderd. Het minimumtarief dient hoog genoeg te zijn om bij te dragen aan het herstel van het beschikbare huishoudinkomen als percentage van het netto nationale inkomen.
- Door invoering van een CO2-belasting willen wij een bodem leggen in het emissiehandelssysteem ETS en ruimte scheppen voor stimulering van groene innovaties.
- Wij willen de verpakkingsbelasting opnieuw invoeren en de opbrengst verdubbelen.
- Wij willen een heffing invoeren op de lozing van restwarmte.
- We blijven volledig elektrisch rijden krachtig stimuleren.

5.10.4 Dienstbaarder:

- Fraude met toeslagen en uitkeringen moet worden bestreden, maar de overheid moet billijk zijn. Mensen maken soms onopzettelijk fouten, en worden daar soms veel te hard voor aangepakt. Dit kabinet heeft al stappen in de goede richting gezet; wij gaan op die koers verder.
- Wij willen het CJIB de mogelijkheid geven tot matiging van (verzuim)boetes in schrijnende gevallen. Zo moet worden voorkomen dat bij tijdelijke betalingsonmacht boetes automatisch tot veelvouden van de oorspronkelijke boetes verhoogd worden en mensen verder in de ellende belanden.
- Waar mogelijk willen wij de definities harmoniseren die de belastingdienst hanteert. Het begrip inkomen bijvoorbeeld trekken we daarmee voor alle regelingen gelijk; nu verschilt dat per regeling met alle onduidelijkheid van dien.

06 ONTWIKKELDE SAMENLEVING: GOED EN VERBINDEND ONDERWIJS VOOR IEDEREEN

Onderwijs is de sleutel tot persoonlijke ontwikkeling maar ook tot voorspoed en welzijn van de samenleving als geheel. Om de Nederlandse economie mondiaal concurrerend te laten blijven, willen wij dat ons land uiterlijk over tien jaar de best opgeleide beroepsbevolking ter wereld heeft (zie ook hst. 4). Dit stelt hoge eisen aan de kwaliteit van ons onderwijs, op ieder niveau en in het bijzonder in het beroepsonderwijs. Wij willen daarom miljarden extra investeren in onderwijs. Tegelijkertijd zetten wij ons in voor meer invloed van ouders, leerlingen, studenten en docenten op onderwijsinstellingen, en voor het streven naar toegankelijkheid en gelijke kansen. In de afgelopen kabinetsperiode is al veel extra geld beschikbaar gekomen voor onderwijs en dat willen wij graag voortzetten.

Onderwijs is een cruciale waarde in de vormende jaren van kinderen en jongeren. Zij leren stap voor stap de wereld kennen en kunnen in deze periode het gemakkelijkst en gretigst nieuwe dingen leren. Zij moeten in die jaren alle kansen krijgen om zich kennis en vaardigheden eigen te maken, en hun persoonlijkheid, hun wereldbeeld en hun interesses te vormen. Een gunstige, inspirerende start blijft een leven lang doorwerken. Ouders en verzorgers hebben hierin een grote verantwoordelijkheid, en daarnaast is het onderwijs van onschatbare waarde.

Het ene kind ontwikkelt zich sneller dan het andere, doordat talenten uiteenlopen maar ook doordat de sociaaleconomische achtergrond per kind verschilt. In het gehele onderwijs moeten we dan ook de hindernissen wegnemen voor kinderen die met een achterstand beginnen, en recht doen aan 'laatbloeiers' die in een ander tempo leren dan gemiddeld. Behalve kennisoverdracht en cognitieve ontwikkeling moeten ook persoonlijke, sociaal-emotionele ontplooiing en burgerschap deel uitmaken van het onderwijs. Dit vereist uitstekend onderwijs voor iedereen, juist ook voor kinderen die van huis uit minder meekrijgen, en juist ook in de meest kwetsbare wijken. Zo draagt het onderwijs bij aan de vorming van zelfstandige en autonome burgers die volwaardig aan de samenleving kunnen deelnemen.

Er is een stevige investering in het vak van leraar en docent noodzakelijk om het beste onderwijs mogelijk te maken. Wij willen dat leerkrachten meer ruimte en tijd geven om les te geven vanuit hun professionaliteit en passie, en ook meer waardering en een betere beloning. Goed onderwijs vergt ook functionele en aantrekkelijke onderwijsgebouwen, waar leerlingen zich thuis voelen en gestimuleerd worden.

Wij zijn ons bewust van de grenzen van wat het onderwijs kan bereiken. Kinderen worden niet alleen gevormd door de school maar ook door wat ze van huis uit meekrijgen aan algemene vorming, structuur, stimulansen en huiswerkbegeleiding. De grote verschillen in thuissituatie kan het onderwijs slechts voor een deel compenseren. Maar daarom is het des te dringender om alles wat gelijke kansen bevordert, maximaal te benutten. Zeker in deze tijd, waarin de ongelijkheid in en door het onderwijs lijkt toe te nemen, is dit urgent. Het betekent voor ons ook dat het bieden van gelijke kansen niet bij de schoolperiode ophoudt. Ook op latere leeftijd moeten mensen zich kunnen blijven ontwikkelen; uit interesse en uit de wens zich verder te ontplooien, maar ook vanwege de noodzaak om bij te blijven in een sterk veranderende arbeidsmarkt.

Vakkennis blijft de kern van het beroepsonderwijs, terwijl in de huidige, dynamische arbeidsmarkt daarnaast ook steeds meer algemene vaardigheden zijn vereist. Die moeten in de opleidingen dan ook meer aandacht krijgen. Het hoger onderwijs leidt op voor de arbeidsmarkt, maar vormt studenten ook tot breed geïnteresseerde en betrokken burgers. Talent en motivatie moet leidend zijn bij de vraag of een student toegelaten wordt tot het

hoger onderwijs, niet het inkomen of opleidingsniveau van de ouders. Selectie is alleen in bijzondere gevallen (conservatorium bijvoorbeeld) acceptabel. Er komt een recht op een toets van de persoonlijke omstandigheden bij de aanmeldprocedure.

Wetenschap heeft zowel een waarde in zichzelf als een maatschappelijke betekenis. Nieuwsgierigheid is de bron van wetenschap. Wetenschappers verkennen onbekend terrein en bouwen voort aan de kennis van de wereld. Zowel de diepte als de breedte van de wetenschap, en ook haar domein-overstijgende karakter, draagt bij aan het verhelderen van complexe vragen.

Wetenschappers moeten hun werk vrij en onafhankelijk kunnen doen; daarom is de fundamentele wetenschap als onderdeel van een publiek bestel cruciaal. Meer investeringen in wetenschappelijk onderzoek zijn nodig, zowel publiek als privaat, ook om jonge wetenschappers vaker de zekerheid te beiden van een vaste aanstelling. Wetenschap is niet geïsoleerd van de rest van de wereld. Samenleving en wetenschap staan in wisselwerking met elkaar. Daarom ondersteunen we de nationale wetenschapsagenda. Deze, door een brede kenniscoalitie ondersteunde, agenda is uitgangspunt voor het toekomstige wetenschapsbeleid.

6.1 Onderwijs voor de wereldtop

- We investeren de komende jaren miljarden extra in het gehele onderwijs, oplopend naar 10 miljard euro extra per jaar over 15 jaar.
- Wij willen dat Nederland uiterlijk over tien jaar de best opgeleide beroepsbevolking ter wereld heeft, zodat wij economisch voorop blijven lopen. (Zie ook hst. 4.) Het onderwijs, en met name het beroepsonderwijs op alle niveaus, draagt hieraan bij. Daarnaast willen wij in afstemming met bedrijven de bijscholing van werknemers sterk verbeteren.
- We stimuleren studenten en universiteiten om de opgedane kennis in de praktijk te brengen in nieuwe ondernemingen, die potentieel veel werkgelegenheid zullen genereren. Dit kan in de vorm van regionale samenwerking tussen overheden, onderwijs, kennisinstituten en bedrijfsleven.

Gelijke kansen op goed onderwijs

6.2 Vroeg en voorschoolse educatie

- Wij willen dat ieder kind een goede start krijgt in het leven en dat ouders hun kinderen met een gerust hart naar de kinderopvang kunnen brengen. De overeengekomen kwaliteitsagenda met de kinderopvangsector wordt voortgezet, evenals de harmonisatie met peuterspeelzalen. Alle kinderen tussen 2 en 4 jaar krijgen daarnaast een aanbod van minimaal 16 uur in de week conform het SER-advies kinderopvang. Op termijn willen we toe naar één voorziening voor onderwijs en opvang van kinderen tussen 0 en 12 jaar waarbij het niet uitmaakt of ouders werken en waarbij er een goede aansluiting is op het basisonderwijs en de naschoolse opvang. (zie ook hst. 5)

6.3 Basis- en voorgezet onderwijs

- Wij willen dat basisscholen alle leerlingen gecombineerde schooladviezen geven in één van de volgende drie stromen:
  - o ***Voorbereidend hoger onderwijs*** (havo, atheneum en gymnasium),
  - o ***Voorbereidend beroepsonderwijs*** (de hogere vmbo niveaus en havo)
  - o ***Voorbereidend vakonderwijs*** (de lagere vmbo niveaus).

  Gecombineerde schooladviezen doen meer recht aan het gegeven dat van kinderen van 12 jaar nog niet goed is te voorspellen of het op latere leeftijd beter past op het mbo, het hbo of de universiteit. Het schooladvies van de basisschool is bepalend, tenzij de citoscore hoger uitvalt.

  Onderwijsinstellingen organiseren hun opleidingen in brede brugklassen overeenkomstig bovenstaande stromen. Via de bekostigingsvoorwaarden wordt hierop gestuurd. Dat betekent dat op zijn minst één van deze stromen door een VO-school wordt aangeboden. Na drie jaar vindt selectie plaats voor de uiteindelijke opleiding waarvoor de leerling zich wil diplomeren.
- Als je in een grensgebied woont is het essentieel om de taal van je buren te spreken. Daarom stimuleren we basisscholen in grensprovincies om vanaf jonge leeftijd buurtaalonderwijs aan te bieden.

- Wij willen de hogere vmbo niveaus verlengen tot vijf jaar, net zoals havo, zodat er ook voor deze leerlingen meer tijd is om zich te vormen tot zelfstandige jongvolwassenen.
- Wij willen de menselijke maat tot de standaard maken in het onderwijs en met enige regelmaat wordt dit onderwerp van gesprek tussen de leiding van een instelling en de medezeggenschapsorganen van studenten en docenten. Schoolbesturen, studentenraden en ondernemingsraden maken onderling bindende afspraken over de organisatie en inrichting van het onderwijs. Ondernemingsraden beslissen mee over grote langjarige investeringen.
- Het speciaal onderwijs blijft goed toegankelijk voor leerlingen die daar baat bij hebben. Dat is goed voor het kind. Het vergt wel een extra investering in goede begeleiding. Voor kinderen die niet gedijen in het reguliere onderwijs blijft het speciaal onderwijs en praktijkonderwijs goed toegankelijk. De taakverdeling tussen het reguliere basisonderwijs en de samenwerkingsverbanden wordt verder aangescherpt. In het mbo wordt er op toegezien dat passend onderwijs wordt uitgevoerd.' Ouders moeten zelf kunnen bepalen op welke school hun kind passend basisonderwijs krijgt. Dat mag geen dictaat zijn van een samenwerkingsverband.
- Scholen met veel kinderen die leerachterstanden hebben, willen wij extra middelen geven. Scholen krijgen ook meer armslag om te investeren in huiswerkbegeleiding voor kinderen met ouders die dat niet kunnen betalen. Het inkomen van ouders mag nooit de reden zijn waarom het ene kind wel en het andere geen toegang tot huiswerkbegeleiding heeft. De vrijwillige ouderbijdrage wordt gemaximeerd teneinde te voorkomen dat scholen deze bijdrage als selectie-instrument gebruiken.
- Wij willen het maatwerkdiploma invoeren, zodat kinderen per vak op een zo hoog mogelijk niveau eindexamen kunnen doen. Dat voorkomt dat het vak waarmee het kind de meest moeite heeft, bepaalt op welk niveau er eindexamen wordt gedaan. Het maatwerkdiploma moet zó worden vormgegeven, dat er geen twijfel kan ontstaan over de waarde van het diploma en het niet bijdraagt aan meer selectie aan de poort van het vervolgonderwijs.
- We vinden dat kleine dorpsscholen bestaansrecht hebben, omdat zij invulling geven aan de sociale verbondenheid in kleinere leefgemeenschappen. We steunen de vereniging zelfstandige dorpsscholen in hun ambitie.
- Wij willen meer aandacht voor de kwaliteit van schoolgebouwen. De school is een van de belangrijkste plekken in het leven van een kind (zie ook hst. 4)
- Het uitgangspunt bij de financieringssystematiek in het middelbaar onderwijs moet zijn gericht op kleine groepen leerlingen.
- Zowel leerlingen als docenten mogen niet geweigerd worden op bijzonder onderwijs op basis van culturele achtergrond. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.
- Wij willen het passend onderwijs versterken door de aanstelling van (meer) onderwijsassistenten.

6.4 Middelbaar beroepsonderwijs

- Het beroepsonderwijs zal adequater moeten reageren op de snel veranderende eisen van de arbeidsmarkt. Wij willen dat het mbo-aanbod per regio af te stemmen op de regionale economie en de dynamiek van de arbeidsmarkt.
- Wij willen mbo-instellingen met veel leerlingen uit achterstandsituaties gericht extra geld geven om deze leerlingen naar het diploma te tillen dat voor hen haalbaar is. Voor veel studenten, maar ook voor het bedrijfsleven, is de beroepsbegeleidende leerweg (BBL) belangrijk. Wij willen met gerichte (loonkosten)subsidies deelname aan de BBL bevorderen.
- Scholen en bedrijven zijn samen verantwoordelijk voor beschikbaarheid van voldoende stageplaatsen en zullen daarop worden aangesproken.
- Wij willen de tegemoetkoming in de studiekosten van minderjarige studenten in het mbo gelijktrekken met die van leerlingen in het voortgezet onderwijs.
- Binnen het mbo maken we het mogelijk dat studenten naar een hoger (mbo) onderwijsniveau kunnen doorstromen, het zogenaamde 'opscholen'. De financiële drempels voor 30-plussers om deel te nemen aan het mbo nemen we weg. Naast het belang van doorstromen naar het hoger onderwijs moet er meer aandacht zijn voor de waarde van het vakmanschap van de afstudeerders van het mbo.
- Werkgevers stimuleren we om zogenaamde entree studenten een kans te geven op een baan en onderwijsinitiatieven van entree opleidingen die gericht zijn op werk i.p.v. diploma stimuleren we ook.

6.5 Hoger onderwijs

- Door de invoering van het studievoorschot kunnen we nu investeringen doen in de kwaliteit van het hoger onderwijs, onder meer door extra en goede docenten en vormgeving van kleinschalig onderwijs. Over de besteding van de middelen worden afspraken gemaakt met universiteiten en hogescholen. Ook studenten krijgen daarin een stem.
- Wij willen de effecten van het studievoorschot monitoren en zo nodig bijstellen. Wij letten daarbij met name op de positie van kinderen uit armere gezinnen en de doorstroom van mbo naar hbo. Studenten met een beperking krijgen extra compensatie bij onvermijdbare studievertraging.
- Wij willen extra investeren in de doorstroom van mbo naar hbo, via bijvoorbeeld zomerscholen. Met name in het hbo gaan we met extra begeleiding uitval van studenten tegen.
- Wij willen de hoogte van het collegegeld begrenzen. Het verhoogde collegegeld voor bepaalde opleidingen schaffen we af. Mensen met een hbo-opleiding die willen doorstromen naar de universiteit moeten dat tegen het wettelijk collegegeld kunnen doen.
- Voor studenten die hun studie combineren met een zorgtaak, ouderschap, bestuurswerk of bijzondere activiteiten als topsport, komt er meer maatwerk.
- Wij willen af van het doorgeschoten rendementsdenken. Docenten, studenten en onderzoekers zijn richtinggevend bij het vormgeven van het onderwijs en onderzoek en hebben daar ook zeggenschap over. Zij krijgen meer inspraak in financiële keuzes die hun instelling maakt. De financieringssystematiek van het HBO en WO moet minder gekoppeld zijn aan het rendement en minder afhankelijk gemaakt worden van de studieprestaties van de individuele student.
- We erkennen het belang van lesgeven in het Engels op universiteiten en hogescholen, zeker bij studies met een internationaal karakter. Deze trend mag niet ten koste gaan van de kwaliteit van het onderwijs en geen afbreuk doen aan de kwaliteit van het onderwijs in het Nederlands.
- De betekenis van bijzondere kleine opleidingen, zoals, Duits, Antropologie en Friese taal en cultuur valt niet alleen in economische termen uit te drukken. Wij willen dergelijke kleine opleidingen behouden.
- Universiteiten en Hogescholen willen wij stimuleren om zich te verbinden met hun regionale omgeving, bijvoorbeeld door 'social return'-programma's als Academie van de stad, expertisecentra gericht op maatschappelijke sectoren en het stimuleren van *science parks*.

6.6 Recht op verdere ontwikkeling

- Wij willen dat scholen en onderwijsinstellingen de aansluiting tussen opleidingen optimaliseren, door samenwerking van het mbo en het hbo enerzijds en het hbo en het wetenschappelijk onderwijs anderzijds. Leerlingen krijgen het recht op stapeling van opleidingen in het gehele onderwijs.
- Wij willen dat iedereen zonder hbo of universitaire opleiding een publiek gefinancierd leerrecht krijgt, dat het mogelijk maakt zich verder te ontwikkelen tot minimaal het niveau van een tweejarige hbo-opleiding (associate degree). Hierbij geldt geen leeftijdsgrens.
- Wij willen hbo-instellingen meer ruimte geven om in hun deeltijdonderwijs tegemoet te komen aan specifieke scholingswensen van ouderen, door certificering en kwalificering op deelgebieden mogelijk te maken. We erkennen tevens het belang van de geaccrediteerde, private opleidingen als een onmisbare aanvulling op het reguliere aanbod.
- Veel te veel mensen zijn laaggeletterd en hebben dus moeite mee te komen. De komende periode willen wij het bieden van scholing aan mensen die onvoldoende taalvaardigheden hebben sterk intensiveren.

6.7 Herwaardering van het vakmanschap van leraren

- De lestaak van fulltime leerkrachten en docenten in het primair en voortgezet onderwijs willen wij stapsgewijs terugbrengen naar maximaal 20 uur. Dat geeft docenten en leerkrachten de tijd om te investeren in de kwaliteit van hun lessen en in begeleiding van de kinderen.
- Wij willen dat onderwijzend personeel goed wordt beloond. Alle leraren en docenten moeten goed zijn en daar netjes voor worden betaald. Prestatiebeloningen passen niet bij de publieke onderwijstaak. Er moet ruimte komen in de cao's om meer docenten doorgroeimogelijkheden te geven naar een hogere schaal.

- Wij willen leerkrachten in het reguliere basisonderwijs beter trainen in het kunnen omgaan met de verschillen in de klas, zodat ze beter in staat zijn passend onderwijs te verzorgen.
- In het verlengde van de extra ruimte voor hun professionaliteit wordt van onderwijsgevenden gevraagd zich blijvend te scholen om zo hun expertise op peil te houden en aan de voorwaarden voor opname in het lerarenregister te blijven voldoen.
- We willen het vak van leraar/docent aantrekkelijker maken voor universitair geschoolden door universitaire promotie (PhD) mogelijk te maken en het vak te combineren met een andere baan.
- Om meer studenten op te leiden tot leraar, wordt de lerarenopleiding als tweede studie door de overheid betaald.

6.8 Wetenschap

- Wij nemen de nationale wetenschapsagenda uitgangspunt voor de toekomst. Dat betekent dat fundamenteel, praktijkgericht (hbo) en toepassingsgericht onderzoek samen optrekken.
- Kennis is de grondstof voor innovatie en duurzame economische ontwikkeling. Wij willen extra middelen voor wetenschap vrijmaken, die gelijkelijk worden verdeeld over thematisch onderzoek uit de wetenschapsagenda en het bestaande onderzoekstelsel. Van het bedrijfsleven verlangen we meer R&D-uitgaven (zie ook hst. 4).
- Wij willen dat er meer mogelijkheden voor diverse carrièrepaden voor jonge onderzoekers komen. Er moeten veel meer wetenschappelijk medewerkers in vaste dienst komen. Als het aantal vrouwelijke hoogleraren niet snel toeneemt, wordt een quotumregeling van 30 procent ingevoerd.
- Carrièrepaden voor wetenschappers worden nu teveel bepaald door het binnenhalen van onderzoeksmiddelen en de aantallen publicaties. Wij willen de publicatiedruk verlichten; kwaliteit en niet kwantiteit is bepalend. Daarnaast is, zeker op universiteiten, het geven van onderwijs een zeker net zo'n belangrijke kerntaak; onderwijs en onderzoek dienen hand in hand te gaan. Vertaling van kennis naar de samenleving is belangrijk, maar dan wel in brede zin en zeker niet alleen in economische (rendements)termen.
- Winsten die (gedeeltelijk) voortkomen uit kennis en innovatie die met publieke middelen is betaald, willen wij laten terugvloeien naar de wetenschap. We zetten het beleid rond *open science* voort, zodat kennis die met publieke middelen is vergaard, publiek toegankelijk wordt, en niet naar private uitgevers gaat.

07 EEN CREATIEVE EN VERBEELDENDE SAMENLEVING

Cultuur gaat over wie we zijn en wie we kunnen zijn, waar we vandaan komen en waar we naartoe gaan, over onze drijfveren en onze dromen. Cultuur troost, daagt uit, onderzoekt, verrast en shockeert, geeft plezier maar ook te denken, het raakt ons en het verbindt. Het is de schatkamer van ons verleden met haar mooie en minder mooie kanten, het geeft uiting aan de identiteit van vandaag, en het is een kraamkamer voor de ideeën en de verbeelding van de toekomst.

Wij waarderen cultuur in de eerste plaats om de kunst zelf, om haar intrinsieke waarde. Die intrinsieke waarde valt vaak niet in geld uit te drukken. Er moet volop ruimte zijn voor cultuur om zich op basis van haar artistieke betekenis te ontwikkelen en tot uiting te komen. We waarderen cultuur ook om het vermogen om te verbinden. In een samenleving die steeds meer gepolariseerd raakt, is het cruciaal dat we mensen in staat stellen zich in te inleven in de wereld van een ander. Cultuureducatie voor kinderen is belangrijk om cultuur te kunnen delen en emancipatie te bevorderen. Cultuur heeft tenslotte ook een economische betekenis. Het is belangrijk voor de ontwikkeling van toerisme, innovatie en de creatieve sector en het zet Nederland internationaal op de kaart.

De afgelopen periode hebben we een correctie op de bezuinigingen van het kabinet Rutte I doorgevoerd, maar dat is niet voldoende om de pijn van die bezuiniging weg te nemen. De kunst en cultuursector heeft een enorme veerkracht getoond; er is nieuwe energie, instellingen werken meer samen en ze zoeken meer verbinding met nieuw publiek. Maar makers zijn ook onder druk komen staan omdat ze vaak de laatste keten van de besluitvorming zijn. Daarom willen wij investeren in betere arbeidsvoorwaarden voor de makers.

7.1 Kunst en cultuur

- Wij willen investeren in talentontwikkeling en makers. Goed werkgeverschap is een voorwaarde voor subsidie. Er komt meer ondersteuning voor nieuw talent en carrièrepaden in de culturele sector. Arbeidsvoorwaarden worden verbeterd en lonen groeien mee met andere sectoren. Ook in de kunst en cultuursector komen er collectief onderhandelde minimumtarieven voor zzp'ers (zie ook hst. 5)
- Wij willen dat alle scholieren kunnen deelnemen aan cultuureducatie. Nu doet 70 procent van de basisscholen mee aan het programma 'Cultuureducatie met kwaliteit', en 90 procent van de mbo'ers heeft sinds kort een cultuurkaart. Dat moet naar 100 procent. We investeren in cultuureducatie op middelbare scholen; waarbij het vmbo de meest prioriteit krijgt omdat daar de grootse slag gemaakt moet worden.
- Wij willen meer geld uittrekken voor muziekonderwijs. Cultuur nemen we volwaardig op in het curriculum, zodat het ook een plek krijgt bij vakken als taal, rekenen en geschiedenis.
- De vormgeving van het publieke stelsel voor kunst en cultuur verdient versterking en heroverweging. Wij willen dat de landelijke basisinfrastructuur, de landelijke fondsen en het lokale en regionale beleid beter op elkaar worden afgestemd. Stedelijke regio's dagen we uit om samen te werken (zoals bijvoorbeeld in 'We the North' van de drie noordelijke provincies). Wij willen dat landelijk beleid een goede lokale en regionale afstemming ondersteunt en beloont. Spreiding en toegankelijkheid gaan hier hand in hand. De kunstvakopleidingen spelen hierbij een belangrijke rol. Wij waarborgen de regionale spreiding ook door meer te investeren in de regionale kunst en cultuurinstellingen en -initiatieven.
- Wij willen dat culturele instellingen nieuw en een meer divers publiek zoeken en werk maken van meer diversiteit bij de makers en bestuurders. Instellingen moeten de code culturele diversiteit actief hanteren. Wij geven prioriteit aan festivals en andere initiatieven om nieuw publiek buiten de traditionele kaders te bereiken.

- Wij willen popmuziek nadrukkelijk behandelen als zelfstandige kunstvorm in het cultuurbeleid; de in de huidige kabinetsperiode ingezette weg zetten we door. Op het gebied van pop, urban en dance muziek kent ons land aansprekende internationale successen. Meer aandacht voor de breedte van de popmuziek en de ontwikkeling van talent en nieuwe aanwas voor de top is nodig om nieuwe nationale en internationale successen te kunnen vieren. Hiervoor reserveren we extra middelen. De slechte arbeidsmarktpositie van artiesten is ook een belangrijk aandachtspunt. We willen jonge makers beter voorlichten welke (auteurs)rechten ze hebben om ze daarmee weerbaar te maken tegen de exploitanten van hun kunst.
- We stimuleren dat festivals en podia de duurzaamheid van hun bedrijfsvoering gaan verbeteren en onderling die kennis daarover gaan delen.
- Wij willen de creatieve industrie stimuleren als innovatieve kracht bij het bedenken en ontwikkelen van nieuwe concepten en technieken voor o.m. duurzaamheid, stedelijke ontwikkeling en gezondheidszorg. Zo ontwikkelen modeontwerpers materialen die als 'tweede huid' in de gezondheidszorg worden gebruikt voor mensen met brandwonden. Een goede koppeling met onderwijs en onderzoek is cruciaal.
- Met de recente Erfgoedwet is een belangrijke stap gezet naar bescherming van ons culturele erfgoed. Wij willen voortgaan met de opbouw van de nationale collectie (beschermd erfgoed van nationale betekenis). De opleidings- en onderzoeksfunctie van o.m. musea wordt versterkt. Digitalisering heeft prioriteit om materiaal te beschermen en toegankelijkheid te bevorderen.
- Bibliotheken zijn veel meer dan alleen een plek met boeken; het zijn ontmoetingsplekken en cultuurplaatsen. Wij willen bibliotheken stimuleren om samen te werken met anderen (scholen, zorginstellingen, cultuur) met als doel het lezen voor iedereen makkelijk toegankelijk te maken. We onderstrepen hiermee de sociale functie van de bibliotheek. Gemeenten mogen bibliotheken niet sluiten zonder overleg met buurtgemeenten, om afwenteling te voorkomen. We stellen buurt- en dorpsbewoners in staat om bij een dreigende sluiting naar andere vormen van behoud te zoeken, bijvoorbeeld in coöperatief verband. We stimuleren verder digitaal leenverkeer als aanvulling van de fysieke bibliotheken en programma's die leesplezier en taalbevordering bevorderen bij gezinnen waar lezen niet gewoon is.
- Kunst en cultuur dragen bij aan de onderlinge verbondenheid en weerbaarheid van de samenleving. Om dit kracht bij te zetten willen wij jaarlijks 100 miljoen extra investeren in kunst en cultuur.
- Alle kinderen moeten de kans krijgen om deel te nemen aan culturele activiteiten, ook als daar in het gezin geen geld voor is. Daarom steunen wij het jeugdcultuurfonds.

7.2 Media

- De landelijke publieke omroep heeft meerdere kerntaken: nieuws, educatie, informatie, cultuur, sport, drama & film en grote evenementen. De publieke omroep behoudt de mogelijkheid om amusement te brengen, met als doel een groot en divers publiek te trekken.
- Wij willen de landelijke publieke omroep ook online volop bereikbaar maken voor alle groepen in de samenleving. Het is met name van belang om jongeren te bereiken. De beperkingen die er nu liggen, nemen we weg.
- Wij willen dat de landelijke publieke omroep moet verantwoorden dat haar programma's van onderscheidende, publieke kwaliteit zijn. Dat gebeurt op een toetsbare manier, maar achteraf. We borgen dat de publieke omroep onafhankelijk van de politiek kan functioneren.
- Wij willen dat binnen de organisatie van de publieke omroep toegang van omroepen op basis van maatschappelijke en levensbeschouwelijk georiënteerde verenigingen mogelijk blijft. Daarnaast kunnen ook maatschappelijke organisaties van buiten het bestel programma's ontwikkelen. De inhoudelijke bijdrage van beide typen instellingen aan de verscheidenheid en onderscheidenheid van het aanbod van de publieke omroep bepaalt echter de omvang van de rol in het bestel van.
- Wij willen, al dan niet via de NPO, een fonds voor nieuw talent en onconventionele programma's.
- Wij willen dat de publieke omroep een grotere rol speelt op het gebied van educatie, zowel binnen als buiten het onderwijs. Wij geven prioriteit aan cultuureducatie (zie boven) en de publieke omroep is, naast het onderwijs, bij uitstek in staat om cultuur toegankelijk te maken voor een groot publiek, en ook de achtergronden en de context van cultuur te verduidelijken.
- Gebrekkige financiering en omstandigheden hebben regionale en lokale publieke omroepen de laatste jaren teveel parten gespeeld. Dat tast niet alleen het functioneren van de lokale democratie aan maar het beperkt ook het streven naar meer regionale en lokale binding. Wij willen extra investeren in de regionale

en lokale publieke omroep. We verruimen ook de samenwerking tussen regionale en lokale (commerciële) media en de publieke media.

- De publieke omroep, waaronder ook de regionale en lokale omroepen, heeft een belangrijke taak om verbinding tot stand te brengen tussen alle groepen in de samenleving en verdient daarom meer financiële steun. Wij willen hierin per jaar 100 miljoen euro extra.
- We stimuleren de mediawijsheid en kritische reflectie over (digitale) informatie, binnen en buiten het onderwijs. Wij willen dat mediawijsheid onderdeel wordt van ons onderwijs.
- Wij willen dat makers in de audiovisuele wereld (waaronder film, muziek etc.) betere rechten krijgen ten opzichte van fabrikanten en exploitanten. Hiertoe passen we de auteurswet aan. We pleiten (internationaal) voor het opheffen van de uitzonderingsclausule waarop mediaconcerns zich nu nog kunnen beroepen bij het niet uitbetalen van inkomsten uit exploitatie van auteursrechtelijk beschermd werk.
- Wij willen de makers binnen de publieke omroep beschermen wanneer zij worden gedwongen hun werken onder te brengen bij bepaalde uitgevers, of onredelijke afspraken opgedrongen krijgen bij het aangaan van opdrachten.
- Wij willen journalisten in hun vrije nieuwsgaring beschermen nationaal en internationaal. Ook regionale en lokale journalisten moeten beschermd worden in hun vrije nieuwsgaring
- Er wordt aparte aandacht gegeven voor toegankelijkheid van (nieuwe) media voor doven en slechthorenden met ondertiteling en Tolken Gebarentaal

08 GEZONDE EN ZORGZAME SAMENLEVING

Een goede gezondheid is waardevol voor ieder van ons, en ook voor de samenleving als geheel. Wie ziek is loopt het gevaar dubbel te verliezen: verlies van lichamelijke of mentale functies maar ook verlies van maatschappelijk functioneren. Daarom is een goede zorg voor de gezondheid onontbeerlijk voor het individuele welbevinden en voor een verbonden samenleving. Daarom is een goede zorg voor de gezondheid onontbeerlijk voor het individuele welbevinden en voor een verbonden samenleving.

Wij kiezen voor de integrale benadering van 'positieve gezondheid': het bevorderen van gezondheid zover het mogelijk is, en het bestrijden van ziekte als het nodig is. De bevordering van gezondheid is een brede opdracht. Het gaat om een gezonde en prettige leefomgeving, die bijdraagt aan het welbevinden, die uitnodigt tot dagelijkse beweging en die vrij is van vervuiling en andere schadelijke invloeden. Het aanwennen van een gezonde levensstijl begint al bij kinderen en jongeren; op jonge leeftijd kunnen zij voor de rest van hun leven een voorsprong of achterstand in gezondheid opbouwen. Iedereen heeft belang bij een leefstijl met gezonde voeding, beweging, ontspanning en zingeving, en ontmoediging van schadelijke gewoonten. Kleine, alledaagse kwalen moeten zo min mogelijk worden gemedicaliseerd.

De invloed van omgevingsfactoren zoals werk, inkomen, opleidingsniveau en leefomgeving op de gezondheid komt schrijnend tot uiting in de ongelijke verdeling van gezondheid en ziekte. Mensen met een laag inkomen eten gemiddeld ongezonder, bewegen minder, hebben meer kans op ziekte en leven zeven jaar korter dan mensen met een hoog inkomen. Bestrijding van sociaaleconomische ongelijkheid is dan ook onmisbaar als middel om de gezondheid te verbeteren. Ook hier is gerichte aandacht voor kinderen gewenst, als een investering die zich later uitbetaalt in meer gezondheid en minder ongelijkheid.

Leven in gezondheid vergt een brede samenwerking van tal van domeinen: zorg, welzijn, wonen, werkomstandigheden, onderwijs, huisvesting, veiligheid, gezinsleven, recreatie, sport, cultuur, mantelzorg, vrijwilligerswerk, en de inrichting van de leefomgeving. Zo was het in de 19de eeuw, toen schoon drinkwater en riolering een geweldige winst in gezondheid opleverden, en zo is het in essentie nog altijd.

Leven in gezondheid is ook het motto voor mensen voor wie gezondheid niet vanzelf spreekt; voor mensen met een lichamelijke beperking of chronisch zieken. Zij moeten maatschappelijk optimaal kunnen functioneren, uitgaande van hun kracht en met praktische oplossingen voor hun beperkingen. Dat geldt ook voor ouderen. Wij worden steeds ouder en blijven steeds langer thuis wonen. Dat stelt hogere eisen aan de zorg dicht bij huis, zoals huisartsen, wijkverpleegkundige zorg en thuishulpen. Een sterke eerstelijnszorg, uitgevoerd door gemotiveerde professionals met goede arbeidsvoorwaarden, is onmisbaar voor een gezonde samenleving die de verbinding wil bewaren tussen jong en oud, gezond en ziek.

Waar de gezondheid ons in de steek laat, moeten we terecht kunnen bij hoogwaardige (specialistische) zorg. Die staat in Nederland op een hoog niveau. Ons voorzieningenniveau in de zorg is heel hoog, met toegewijde professionals en ruime budgetten die in weinig landen ter wereld worden geëvenaard. Dat wil niet zeggen dat de zorg en het zorgstelsel volmaakt zijn. Het stelsel kan door zijn grootschaligheid op gespannen voet staan met de menselijke schaal die in de zorg vereist is; door verzakelijking en bureaucratie kan zowel de patiënt als de medewerker in de zorg in de knel komen. We zien ook dat de zorgbehoefte steeds complexer wordt. Wij willen een zorgstelsel waarin niet de markt en de instituties maar de mensen centraal staan. Een stelsel met bijvoorbeeld aandachtige en liefdevolle zorg in verpleeghuizen. De waardigheid en ook de zeggenschap van mensen over beslissingen die de eigen gezondheid raken, moet zijn gegarandeerd, tot en met de laatste levensfase.

Ons zorgstelsel heeft een prijs. Om de kosten in de hand te houden is zo'n tien jaar geleden met de zorgverzekeringswet een werkwijze ingevoerd waarbij de markt tot een efficiëntere en kwalitatief betere zorg zou moeten leiden. Inmiddels stellen wij vast dat de markt te weinig dienend is aan de menselijke maat. Het is daarom tijd om het zorgstelsel zodanig te corrigeren dat het publiek belang weer wordt gediend, door zorgverzekeraars die samenwerken in plaats van concurreren. Het eigen risico heeft, zo blijkt uit onderzoek, niet aantoonbaar bijgedragen aan een efficiëntere en kwalitatief beter zorg, maar heeft bij lagere inkomens en chronische zieken wel zorgmijding tot gevolg. Daarmee heeft dit instrument een ongewenst neveneffect en is het beter het eigen risico af te schaffen.

Onze uitgangspunten voor de toekomstige vorm van het stelsel zijn: van concurrentie naar samenwerking; van maximaal zorg leveren naar optimaal aansluiten bij de vraag; van dictaat van de zorgverzekeraar naar zorgdialoog met de patiënt, aanbieder en regio; van gevecht om de laagste prijs naar de beste kwaliteit en leren van elkaar; geen winst uitkeren maar overschotten investeren in gezondheidzorg; sturing op het verbeteren van gezondheid in plaats van het beperken van 'schadelast'; controle en toezicht op een doelmatige besteding van zorggeld in plaats van alleen rechtmatigheid; en ruimte voor nieuwe toepassingen in de zorg die bijdragen aan langer gezond leven met eigen regie.

8.1 Betaalbare zorg voor iedereen

- De PvdA schaft het eigen risico in de zorg af. Voor teveel mensen is door het eigen risico de gang naar de dokter ook een financiële afweging geworden. Bovendien willen we solidair zijn met mensen die ziek zijn en zorg nodig hebben. Dat is immers vaak al zwaar genoeg. Daarom willen we het eigen risico volledig afschaffen. De financiële drempel wordt zo weggenomen, waardoor de zorg toegankelijk en betaalbaar blijft voor iedereen. Dat is een eerlijke en solidaire keuze. We betalen het met zijn allen door een beperkte opslag op de belastingtarieven.
- Het Zorginstituut Nederland blijft in onze visie het onafhankelijk instituut dat de samenstelling van het basispakket voorstelt aan de minister. Dit instituut toetst aan de uitgangspunten van de zogenoemde Trechter van Dunning: is de behandeling noodzakelijk, werkzaam, doelmatig en voor eigen rekening en verantwoording.
- Wij willen de kosten voor dure geneesmiddelen beheersen en de macht van de farmaceutische industrie beperken. Hiertoe moet de inkoop nationaal en samen met andere landen worden gedaan. We maken de prijsvorming transparant. De kosten van ontwikkeling, de productie van medicijnen en een eerlijke winstmarge, worden leidend bij de prijsvorming, in plaats wat de samenleving over heeft voor een medicijn. We berekenen de geneesmiddelenlimieten opnieuw en passen de wet op de geneesmiddelen aan. Daarbij zorgen we voor voldoende alternatieven die zonder bijbetaling beschikbaar blijven. We stimuleren daarnaast de toepassing van alternatieven die zich in het buitenland hebben bewezen, zoals biosimilars. Wij stoppen met dubbel betalen voor medicijnen. Medicijnen die ontwikkeld worden door financiering via de overheid, worden niet meer verkocht aan één farmaceut, waarmee er een monopolypositie gecreëerd wordt. De prijs van de licentie om het medicijn te produceren en te verkopen wordt vooraf bepaald en ieder bedrijf dat het medicijn volgens de veiligheids- en kwaliteitseisen, kan produceren, kan een bod doen. Op die manier wordt de macht van de farmaceuten ingeperkt. Ook wordt er actief gestuurd om dit tot Europees beleid te maken.
- Wij willen dat medisch specialisten met hun maatschap in dienst komen van het ziekenhuis. De (markt)prikkel om meer zorg te produceren dan echt noodzakelijk is, nemen we zo weg.

8.2 Publieke waarden centraal; van marktwerking naar samenwerking

- Wij willen de zorgverzekeraars weer in hun publieke taak plaatsen. We maken een einde aan de marktwerking en onnodige concurrentie. Verzekeraars mogen niet langer concurreren via allerlei polissen.
- Er komt een uniforme polis voor het basispakket, waarbij per regio op kwaliteitsgronden een samenwerking wordt georganiseerd die voor de patiënt de beste kwaliteit biedt. Er komt een verbod op reclame en marketingactiviteiten voor de basisverzekering. Verzekeraars mogen niemand weigeren. Het bestaande verbod op risicoselectie wordt strak gehandhaafd. Concurrentie tussen verzekeraars vindt alleen nog plaats op de kwaliteit van de dienstverlening en de aanvullende verzekering.

- Tarieven en vergoedingen, zowel aan de cliënt zelf als aan zorgverleners, dienen eenduidig en transparant te zijn.
- Wij willen de eerstelijnszorg (huisartsen, wijkverpleging, fysiotherapie, etc.) ontdoen van alle marktwerking. We passen de mededingingswet aan waardoor alle zorgverleners in de eerste lijn mogen samenwerken. We gaan de eerstelijnszorg versterken; in het bijzonder die van de huisartsen en gezondheidscentra. Het betalen van goodwill bij de overname van zorgpraktijken gaan we inperken. We blijven investeren in meer wijkverpleegkundigen, we verminderen de regeldruk en geven hen de tijd en ruimte om mensen weer zelfredzaam te maken. We stimuleren de samenwerking tussen de welzijnsorganisaties en zorgaanbieders in de eerste lijn. Ook in de tweedelijnszorg wordt de marktwerking teruggedrongen. Gemeenten maken afspraken met organisaties die in deze lijn zorg verlenen in het kader van de WMO of Jeugdzorg. Hierbij is geen sprake van aanbestedingen, contracten en ingewikkelde verantwoordings- en controle – instrumenten, maar wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van een gezonde subsidierelatie.
- Patiënten belanden en blijven steeds vaker op een ‘verkeerd bed’. In de wirwar van regelingen is onduidelijk waar een geschikte plek is, en of de patiënt wel aan de formele criteria voldoet. Wij willen dat de bovengenoemde regionaal verantwoordelijke zorgverzekeraar, samen met gemeenten en zorgaanbieders, zorgt dat patiënten snel bij de juiste voorziening met de juiste zorg terecht kunnen, ook in acute situaties (‘noodbedden’). Daarvoor zijn centrale kennis en regie nodig over beschikbare plekken. Ook moeten er afspraken zijn om in acute situaties eerst te handelen en achteraf pas de formaliteiten te regelen.
- Wij willen delen van de tweedelijnszorg (o.a. ziekenhuiszorg) overhevelen naar huisartsen en gezondheidscentra, waardoor veelvoorkomende eenvoudige ziekenhuiszorg direct in de wijken en dorpen wordt uitgevoerd en zo dichterbij de mensen komt. Medisch specialisten gaan spreekuur houden in de wijken en dorpen. Er komen bindende eisen aan de verschuiving van veelvoorkomende zorg uit de (dure) ziekenhuizen naar zorgcentra in wijken. Het Zorginstituut Nederland krijgt hierin een belangrijke rol. De financiering van eerste lijn en tweede lijn wordt daarop aangepast.
- We willen de academische ziekenhuiszorg en de acute zorg verspreid door het land beschikbaar en voor iedereen toegankelijk houden. De wet die deze zorg regelt, de wet bijzondere medische verrichtingen, breiden we uit met alle zorg die hoogspecialistisch is. Deze zorg is belangrijk maar ook kostbaar, en daar past geen marktwerking bij. Deze zorg gaan we centraal inplannen. Zo voorkomen we dat er regio’s ontstaan in Nederland waar deze zorg niet meer beschikbaar is.
- Wij willen dat er per regio een samenhangend zorgaanbod bestaat. Binnen een regio wordt één verzekeraar jaarlijks verantwoordelijk voor de totstandkoming van afspraken tussen zorgaanbieders, gemeenten en (vertegenwoordigers van) patiënten en cliënten. Kwaliteit van zorg is de belangrijkste leidraad. Andere verzekeraars volgen deze regionale afspraken. De patiënt kan desgewenst in elke regio gebruik maken van dit samenhangend zorgaanbod. Ook blijft de vrije artsenkeuze, net als nu, wettelijk verankerd, evenals het recht op een second opinion.
- Wij willen de zeggenschap van mensen in de zorg vergroten. Zowel bij de aanbieders, bij gemeenten als bij de verzekeraars. Vaak weten mensen zelf heel goed wat nodig is om problemen op te lossen. Patiëntenorganisaties, zorgcoöperaties en ledenraden krijgen meer ondersteuning. De ledenraden krijgen meer invloed op het beleid van verzekeraars. De mogelijkheden voor cliëntondersteuning worden versterkt. De patiëntenbeweging wordt in staat gesteld op onafhankelijke wijze de belangen van patiënten te behartigen.
- We oormerken de budgetten binnen het sociale domein zodat deze niet voor overige uitgaven van gemeentes gebruikt kunnen worden.

8.3 Liefdevolle langdurige zorg

- Mantelzorgers zijn van onschatbare waarde. Zij verdienen daarvoor onze waardering en steun. Wij willen hun positie versterken door hen bij te staan. Wij willen hun werk verlichten met goede respijtzorg en mantelzorgverlof en actief wijzen op deze mogelijkheden. Ondersteuning van de mantelzorger (nulde lijn) is een verantwoordelijkheid van de gemeente. Zij voert de regie over een goed toegankelijke respijtzorg.
- De verbinding tussen de professionele en informele zorg moet veel groter worden, waarbij familieleden en mantelzorgers serieus betrokken worden door zorgprofessionals. Moderne communicatiemiddelen als e-consulten, telemonitoring en beeldbellen kunnen daarbij behulpzaam zijn. We willen speciale aandacht voor minderjarige kinderen die mantelzorgtaken uitvoeren: die moeten zoveel mogelijk worden ontlast en ondersteund.

- We zetten ons in voor een dementievriendelijke samenleving. Mensen met dementie moeten altijd kunnen terugvallen op iemand die hen ondersteunt. Overheid en bedrijfsleven moeten rekening houden met hen en hun partners. Mensen krijgen ook in de langdurige zorg het recht om een eigen zorgplan op te stellen.
- Daarom willen wij een minimumnorm instellen voor het vereiste kwalificatieniveau van de medewerkers en voor het aantal medewerkers per kwalificatieniveau, zoals al gebruikelijk is in bijvoorbeeld het onderwijs en de kinderopvang. We willen dat er altijd voldoende medewerkers zijn om de zorg te geven die nodig is. Daarom willen wij een minimumnorm instellen voor het aantal zorgverleners. We stellen ook een overheadnorm in om ervoor te zorgen dat het beschikbare geld zoveel mogelijk aan zorg wordt besteed en niet aan bijzaken.
- De beweging naar kleinschalige wooninitiatieven en coöperaties, ook voor mensen met een laag inkomen, willen wij versnellen. Hiertoe worden initiatieven met persoonsvolgende bekostiging doorgezet en behouden we de mogelijkheid om zorg zelf te organiseren via een pgb.
- Goed bestuur is ook in de instellingszorg van groot belang. Om hier meer grip op te krijgen willen wij de wet aanscherpen. Falende zorgbestuurders en zorgondernemers mogen niet langer werkzaam zijn in de zorg.
- Wij willen de toegankelijkheid voor mensen met een beperking maximaal maken. Wij voeren de 'Agenda 22' uit, het actieprogramma voor uitvoering van het VN-verdrag voor de rechten van mensen met een beperking. De gebarentaal erkennen we als officiële taal. Publieke en collectief gefinancierde instanties worden verplicht om alle informatie digitaal toegankelijk te hebben voor mensen die blind of slechtziend zijn. Dat geldt ook voor de beschikbaarheid van gebarentaal voor mensen die doof of ernstig slechthorend zijn.
- Wij willen dat er nog meer woon-zorg-zones komen. Die stellen mensen in staat om zo lang mogelijk zelfstandig in hun eigen buurt of dorp te blijven wonen, dankzij veilige en toegankelijke routes, ondersteuning op maat en innovatieve toepassingen in woningen en openbare ruimten. Wij willen dat mensen tijd krijgen voor het organiseren van menselijk contact en ontspanning, zorg voor naasten, familie, buren of vrienden bij ziekte of handicap, en dat hiermee rekening wordt gehouden bij trajecten voor activering na het verlies van werk.
- Wij willen jaarlijks duizenden woningen aanpassen, samen met woningcorporaties, zorg- en welzijnsinstellingen en gemeenten. Vanuit het nieuwe Rijksfonds voor het Wonen kunnen subsidies worden verstrekt.
- Er moeten voldoende beschikbare plekken in de gemeentes zijn voor de acute opname van ouderen die (tijdelijk) niet zelfstandig thuis kunnen wonen.
- We investeren jaarlijks 300 miljoen euro extra in verpleeghuizen zodat er meer kwaliteit en aandacht komt voor bewoners. Om dit te betalen vragen we een extra bijdrage van de inkomens boven de 150.000 euro.

8.4 Meer waardering voor de zorgverleners

- Wij willen zorginkopers houden aan sociale inkoopvoorwaarden. De arbeidsomstandigheden moeten daarin goed zijn geregeld en de zorgverleners moeten zoveel mogelijk in normale, vaste dienst werken.
- Er mag wat ons betreft in de WMO geen concurrentie plaatsvinden op arbeidsvoorwaarden onder de cao-afspraken. Gemeenten worden verplicht om binnen deze afspraken zorg in te kopen.
- Zorgprofessionals willen wij meer perspectief bieden op goed werk; minder bureaucratie, minder knellende protocollen, meer vakkennis en meer vertrouwen. Huisartsen en specialisten willen wij meer tijd per consult geven, zodat patiënten meer tijd krijgen om hun vragen te stellen.
- Informatie over zorg en ondersteuning moet begrijpelijk zijn en er moet openheid zijn over de kwaliteit van zorgaanbieders.

8.5 GGZ

- Wij willen gemeenten meer geld geven voor de opvang van verwarde mensen. Mensen met een ggz-indicatie worden zoveel mogelijk thuis opgevangen en behandeld. De omgeving en familie worden hierbij betrokken.
- In elke wijk moet er ambulante ggz-zorg beschikbaar zijn voor die situaties dat thuis wonen even geen optie is voor de patiënt.

- We zien de noodzaak voor meer samenwerking tussen sociale wijkteams, ambulante zorgverleners en specialisten en stimuleren deze samenwerking.
- Wij willen politie en hulpdiensten beter trainen in het herkennen en omgaan van mensen die verward zijn. We breiden het aantal plekken voor respijtzorg en crisisopvang uit, zodat verwarde mensen niet onnodig in de cel belanden of op straat blijven met alle gevaar van dien. Daarnaast moet er voor mantelzorgers in de GGZ meer aandacht zijn voor respijtzorg.
- Niet iedereen is in staat om volledig zelfstandig te wonen. Daarom wil de PvdA (kleinschalige) beschermde woonvormen voor kwetsbare groepen ondersteunen.

8.6 Jeugdhulp

- Met de jeugdwet kunnen gemeenten eindelijk doen wat nodig is: kinderen en gezinnen dichtbij en snel hulp bieden. De schotten tussen de jeugdzorg en jeugd-ggz zijn verdwenen; dat is een grote verbetering. Maar er is nog veel verbetering mogelijk, volgens het principe '1 gezin, 1 plan, 1 hulpverlener'.
- Wij willen ouders het recht geven op een familiegroepsplan, zodat zij zelf, samen met hun netwerk, de regie houden over de hulpverlening voor hun kind. Dit is het plan van mensen zélf in plaats van het plan van de hulpverlener. Niet langer het aanbod, maar de hulpvraag staat centraal. Indien nodig wordt het plan beoordeeld door een jeugdbeschermer met een 'veiligheidsbril' op, vanuit het belang van het kind.
- Als kinderen echt niet meer thuis kunnen wonen, zien wij liever dat ze in huis worden geplaatst in een pleeggezin of gezinshuis. Alleen als dit écht niet in het belang van het kind is wordt overgegaan tot plaatsing in een instelling.
- Goede samenwerking tussen gemeenten, verloskundigen, consultatiebureaus en scholen is cruciaal. Door problemen vroegtijdig te signaleren voorkomen we escalatie en zorgen we dat kinderen zo snel mogelijk de juiste zorg krijgen. Gemeenten moeten zorgen voor voldoende expertise in de wijkteams op het gebied van kindermishandeling, verstandelijke beperkingen, jeugd-ggz en verslaving.
- We willen zorgen voor een doorlopende lijn in de zorg tussen jeugdzorg en zorg voor volwassenen, zodat wordt voorkomen dat noodzakelijke zorg wegvalt zodra een jongere de leeftijd van 18 bereikt.

8.7 Gelijke kansen op gezondheid

- Preventieve maatregelen die de gezondheid vergroten willen wij onderbrengen in het basispakket. We investeren met verzekeraars in preventieve maatregelen zoals meer bewegen, stoppen met roken en gezonder eten. Preventieve programma's in buurten en wijken ter bevordering van de gezondheid van kinderen en hun ouders krijgen ook steun. Wij spannen ons in voor meer bewustwording omtrent roken, drank en drugs bij volwassenen. Kinderen tot 18 jaar beschermen we hier expliciet tegen.
- Kinderen moeten van jongs af aan leren hoe belangrijk gezond eten is. Europees geld dat voorheen werd ingezet voor bedrijfsinvesteringen, willen wij nu benutten voor voedseleducatie, zodat jonge kinderen al op vroege leeftijd in aanraking komen met gezond eten. Er komt een wettelijk verbod op ongezonde reclame en marketing gericht op kinderen.
- In Europees verband is er meer inzet nodig op regels voor minder suiker, zout, kunstmatige toevoegingen en verzadigde vetten in ons voedsel. Wij willen sluitende afspraken voor gezonder voedsel maken met de voedingsindustrie.
- Binnen de opleiding van zorgaanbieders moet meer aandacht komen voor de implementatie van een meer integrale visie op de zorg, zoals verwoord in de aanpak van 'positieve gezondheid'. Alle artsen kunnen dan kennis krijgen van de belangrijkste vormen van geneeskunde om daarmee hun patiënten zo goed mogelijk te kunnen adviseren.
- Wij willen onderzoek naar de implementatie en de toepassing van de integrale visie 'positieve gezondheid' door het opzetten van wijkgerichte projecten en de toepassing ervan in gezondheidscentra.

8.8 Zorg en zelfbeschikking

- Euthanasie is een onderdeel van het recht op zorg. Een zorgvuldige dialoog tussen patiënten, huisartsen en zorginstellingen is hiervoor voorwaardelijk.
- Wij willen dat artsen beter zijn geïnformeerd over wat er binnen de euthanasiewet wél kan. In de opleiding moet gedegen aandacht zijn voor euthanasie, en de ruimte en de grenzen van de wetgeving. Artsen die om principiële of andere redenen niet willen meewerken aan euthanasie moeten altijd verwijzen naar een collega die geen principiële bezwaren heeft.
- Mensen die hun leven voltooid vinden, willen wij het recht op stervenshulp geven. Er worden criteria vastgelegd waaronder mensen die een weloverwogen, intrinsieke en duurzame wil hebben om niet verder te leven, menswaardig kunnen sterven, waarbij geldt dat deze wens om te sterven op geen enkele andere wijze kan worden weggenomen. Stervenshulp dient altijd in samenhang met menselijke waardigheid, goede zorg en beschermwaardigheid van het leven verleend te worden.
- Het zelfbeschikkingsrecht van vrouwen is een groot goed en een verworvenheid in Nederland. Alleen de vrouw heeft het recht om in overleg met haar arts te besluiten of ze haar zwangerschap wil uitdragen of afbreken. Wij willen blijven investeren in goede voorlichting en een laagdrempelige toegang tot anticonceptiemiddelen om de voortdurende daling van abortuscijfers in Nederland te stimuleren en de kwetsbare groep die meerdere abortussen ondergaat te verkleinen.

8.9 Sport en bewegen

- Sporten en in beweging zijn bevorderen de gezondheid. Het stimuleert ook al op jonge leeftijd de cognitieve ontwikkeling en de sociale competenties en is daarmee bij uitstek dienstbaar aan een verbonden samenleving. Daarom willen wij sport, maar evenzeer samen bewegen, inzetten op school, in de wijk en in verenigingsverband.
- Om het sporten voor iedereen toegankelijk te maken willen wij voor het Jeugdsportfonds structureel meer geld uittrekken ten behoeve van sport en spel voor de ruim 400.000 kinderen van wie de ouders de sportdeelname niet zelf kunnen betalen.
- Sportverenigingen draaien op de inzet van vrijwilligers, maar wij willen het mogelijk maken dat deze verenigingen een professionele kracht aanstellen om de continuïteit en kwaliteit van de vereniging te vergroten en zo bij te dragen aan meer binding in de samenleving.
- Samen met de sportverenigingen willen wij de inzet verbeteren om wangedrag op en langs de velden te bestrijden.
- Sportverenigingen die actief werk maken van diversiteit en integratie verdienen extra ondersteuning.
- Topsporters willen wij financiële steun geven zodat hun trainingen en prestaties niet in het geding komen. Sportinnovatie wordt gestimuleerd zodat onze topsporters optimaal kunnen presteren aan de hand van de laatste inzichten en technieken. Als tegenprestatie verwachten wij dat ze zich actief inzetten voor het enthousiasmeren van kinderen om te gaan sporten en bewegen. Voor gestopte of geblesseerde topsporters komen programma's die hen helpen een maatschappelijke carrière of studie te starten.
- Illegale praktijken in de sport beïnvloeden niet alleen de betreffende wedstrijd en competitie, maar tasten ook het algemene vertrouwen in de sport aan. Fraude, matchfixing en witwasserij bij alle sporten willen wij blijven bestrijden.
- Het aantal vakleerkrachten bewegingsonderwijs in het BO wordt verhoogd.
- Bewegen levert bij ouderen een grote bijdrage aan het versterken van de gezondheid, zelfs tot het terugdringen van een aantal ouderdomsziekten, en het draagt bij aan het versterken van hun sociale netwerken en zelfredzaamheid.

09 LEEFBARE EN DUURZAME SAMENLEVING

Wat wij ook van de samenleving verlangen, het moet uiteindelijk een plaats vinden in de beperkte ruimte van het Nederlands territorium. Nederland is een klein land, vruchtbaar en strategisch gelegen, dichtbevolkt en inventief benut, met een hoge graad van verstedelijking, een dicht netwerk van wegen en spoorwegen, markante open gebieden en een nadrukkelijke aanwezigheid van water. Al sinds eeuwen spannen wij ons met elkaar in om dit land te maken en in stand te houden, en onderling te overleggen over de benutting van het schaarse land en het afstemmen van belangen. Het zwaartepunt van de ruimtelijke ontwikkeling ligt op regionaal en lokaal niveau, maar nationale coördinatie is met name noodzakelijk bij grote en complexe vraagstukken zoals de infrastructuur, de energietransitie en de combinatie van verstedelijking in het ene deel van het land en krimp in andere delen.

Ons doel is een efficiënt ruimtegebruik dat ook maatschappelijk in balans is. ‘Verrommeling’ van de ruimte wekt immers ergernis en Nimby-reacties. Wij zien de toekomst van Nederland als een gezamenlijke inspanning vanuit het besef dat we het in ons laagland samen moeten rooien. Wij halen inspiratie uit o.m. het programma ‘Ruimte voor de Rivier’, waarin de harde kernopgave van de waterveiligheid in het rivierengebied met succes regionaal is gecombineerd met landschappelijke verbetering, landbouw, natuur, recreatie en groene verstedelijking. Die aanpak vinden wij ook terug in de manifestatie ‘Wij maken Nederland’ waarin zeven grote opgaven zijn benoemd. Het overleg van grote en middelgrote steden, G32, zijn breed gedragen en voorbeeldige voorstellen om de kwaliteit van ons landelijk en stedelijk leven te verbeteren.

Bij wonen gaat het om een eerste levensbehoefte. Wonen is meer dan een dak boven je hoofd; het is een ankerpunt van de verbonden samenleving, een vertrouwde thuisbasis van waaruit je de wereld tegemoet treedt. Wonen doe je ook in een buurt of wijk, dorp of stad, te midden van anderen. In deze sociale dimensie van het wonen komt tot uitdrukking hoe verbonden of gespleten, gemengd of gesegregeerd, de samenleving is. Voor het wonen zijn een drietal waarden van betekenis. Toegankelijkheid: er zullen meer huizen moeten worden gebouwd, op plekken waar mensen willen wonen. Betaalbaarheid: iedereen moet goed kunnen wonen voor een eerlijk deel van het besteedbaar inkomen. Zeggenschap: bewoners moeten meer te zeggen hebben over de plek waar ze wonen.

9.1 Het vizier op 2040

- Wij willen dat de Rijksoverheid zich nadrukkelijk met de grote vraagstukken van de ruimtelijke ontwikkeling bezighoudt. Veel taken bevinden zich op regionaal en lokaal niveau, maar bij grote en grensoverschrijdende vraagstukken is landelijke samenhang onmisbaar voor een effectief en hoogwaardig resultaat. Het Rijk werkt dan samen met provincies, gemeenten en waterschappen, met kwaliteit en samenhang als doel.
- Wij willen dat de regering samen met anderen een visie en een investeringsprogramma uitwerkt voor de middellange termijn, globaal tot 2040. Een goede basis hiervoor biedt de maatschappelijke discussie ‘Wij maken Nederland’ die zeven opgaven voor 2040 onderscheidt:
    - Versterk het stedennetwerk – Flexibiliteit maakt de Nederlandse metropool krachtig
    - Maak ruimte voor de energietransitie – Een Deltaprogramma voor een energieneutraal Nederland
    - Zet water in als kwaliteitsimpuls – Water en ruimte: het koningskoppel voor de toekomst
    - Breng agrarische productie in balans met de omgeving – Een duurzame landbouw met meer toegevoegde waarde
    - Zorg voor een gezonde leefomgeving – Gezondheid, veiligheid en toegankelijkheid zijn topprioriteit bij wijkontwikkeling
    - Anticipeer op nieuwe technologie – Slim omgevingsbeleid voor maatschappelijk relevante innovaties
    - Benut bestaande bebouwing – Een nieuwe bouwcultuur voor een flexibeler ruimtegebruik

- Twee van deze opgaven, de energietransitie en de landbouw, komen aan de orde in hoofdstuk 4. Hier zijn hun ruimtelijke gevolgen relevant om uit te werken in een visie voor '2040':
  - De energietransitie: Windmolens en zonnepanelen confronteren ons veel directer met onze energiebehoeften dan de onzichtbare energiestromen van olie en gas. Er is een zorgvuldige landschappelijke plaatsing vereist maar ook aandacht voor de psychologische dimensie van deze grotere zichtbaarheid. Bij de energietransitie past een ruimtelijke aanpak à la waterveiligheid: een harde kernopgave met een zorgvuldige en gedifferentieerde uitwerking.
  - De landbouw: We maken een onderscheid tussen de landbouw als *economische* activiteit en de landbouw als *ruimtelijke* activiteit. Die twee zijn steeds verder uit elkaar gaan lopen. Het meeste geld wordt verdiend in de geavanceerde, 'industriële' agrarische sectoren die weinig grond gebruiken. Een groot open landelijk gebied heeft niet automatisch grote economische betekenis, maar juist wel grote landschappelijke waarde. Voor het behoud en versterken van deze ruimtelijke waarde moeten nieuwe landelijke strategieën worden gevonden, die een mix van landbouw, natuur, recreatie en landschapsbeheer kunnen vormen. Economie, ecologie en belevingswaarde moeten in balans zijn.

9.2 Wonen: toegankelijkheid, betaalbaarheid en zeggenschap

- Door de groei van de bevolking en in het bijzonder van het aantal huishoudens dreigen er opnieuw forse woningtekorten te ontstaan. Om aan de woningbehoefte tegemoet te komen moeten er tot 2030 minimaal 1.000.000 woningen extra worden gebouwd (afhankelijk van de exacte omvang van de groei). Wij willen daarom het bouwprogramma verhogen naar minimaal 50.000 nieuwe woningen per jaar. Bouwen in bestaand stedelijk gebied, inclusief de transformatie van leegstaande kantoorpanden, heeft daarbij voorrang. De ruimtelijke ontwikkeling, die gedomineerd wordt door metropoolvorming die de ongelijkheid en groeikracht van de Nederlandse economie vergroot, wordt volledig door de markt bepaald. De overheid moet meer trendsettend durven op te treden. Wij willen daarom een terugkeer naar een duidelijk ruimtelijke ordeningsbeleid met keuzes, regie en sturing vanuit de provinciale en gemeentelijke overheden.
- Wij willen een samenleving met gemengde wijken waarin de lagere inkomens niet worden verdrongen naar de buitenwijken of zelfs buiten de stad. Dergelijke segregatie is slecht voor de samenhang en verbondenheid van de samenleving (zie hst. 1). Wij willen daarom voor iedere regio een aanbodnorm, waarin is vastgelegd hoe iedere gemeente een bijdrage levert aan passende huisvesting voor iedereen. Het doel is om voldoende aanbod en beschikbaarheid van sociale huur- en koopwoningen te realiseren. Gemeenten die verzaken, worden verplicht om hun achterstand in de realisatie van voldoende passende woningen in te lopen.
- Om de betaalbaarheid van het wonen voor lage en middeninkomens te garanderen is het huidige systeem van de huurtoeslag te weerbarstig. Het komt te vaak voor dat mensen met een bescheiden inkomen meer huur betalen dan verantwoord is. Wij willen voor de sociale huurwoningen een huur naar draagkracht invoeren – de huurquote - omdat het eerlijker is en armoede, huurachterstanden en segregatie voorkomt. Het inkomen en het type huishouden zijn dan bepalend voor de maximaal toegestane huur. Het is passend, net als bij hypotheekrenteaftrek, om dit stapsgewijs en in redelijkheid in te voeren. Het Nibud, als bewaker van de betaalbaarheid, zal in de bepaling van de huurquote een onafhankelijke adviesrol te krijgen. De verhuurderheffing veranderen we in een instrument voor betaalbaarheid van huren en de realisatie van meer sociale huurwoningen.
- Wij willen een Rijksfonds voor het Wonen instellen dat jaarlijks honderden miljoenen euro's investeert in wijken en dorpen. Dat kunnen investeringen zijn in sloop en nieuwbouw, funderingsherstel, monumentenbehoud , in verduurzaming en in leefbaarheid en sociale cohesie. De vernieuwing van Rotterdam-Zuid financieren we ook vanuit dit fonds. Vanuit dit fonds kunnen gemeenten en verhuurders direct projectsubsidies aanvragen in het kader van een hernieuwde wijkaanpak. Dit Rijksfonds zorgt ervoor dat er meer wordt gebouwd, ook op plekken waar de markt faalt, te weinig bouwt of alleen dure huizen wil bouwen. Het fonds is, waar noodzakelijk, een aanjager voor de bouw van middel dure huurwoningen met een huur tot maximaal €900 per maand.
- Wij willen de toewijzingsgrens voor sociale woningen regionaal differentiëren om recht te doen aan de regionale verschillen. Passende toewijzing van woningen zetten we door.
- Naast de uitbreiding van de woningvoorraad ligt de grootste opgave in het verduurzamen van de woningvoorraad. Voor bewoners kan dat ook de energierekening fors verlagen. Wij willen investeren in de ont-

wikkeling van innovatieve bouwconcepten, zoals de stroomversnelling waarmee tegen redelijke kosten woningen volledig energieneutraal worden en voor zeker 15 jaar onderhoudsvrij zijn.

- De medezeggenschap van zittende en toekomstige bewoners over het wonen en de woon- en leefomgeving moet fundamenteel worden vergroot. Dat begint al met een democratisering van de sociale huursector. Wij willen dat huurders meer dan nu betrokken worden bij het beleid van de eigen woningcorporatie. Publieke verantwoording behoort net als in de politiek vanzelfsprekend te worden voor corporatiebestuurders. Zeggenschap in het wonen is ook verantwoordelijkheid nemen. Wij willen in het wonen het 'right to challenge' wettelijk mogelijk maken. Dat wil zeggen dat huurders, tegen voorwaarden, het recht krijgen hun eigen woningcomplex met elkaar in beheer te nemen. Dat kan de woonlasten omlaag brengen, terwijl het ook de verbondenheid van de samenleving dient in de wijk, de buurt en de straat.
- Nu de wooncoöperatie is opgenomen in de woningwet 2015 is het belangrijk dat de initiatieven van bewoners die met elkaar verantwoordelijkheid willen nemen voor de eigen woning en woon- en leefomgeving, die kans ook echt krijgen. Corporaties willen we beter laten meewerken aan de realisatie van wooncoöperaties door aan bewoners hun deskundigheid aan te bieden bij het opstellen van een wooncoöperatieplan en te helpen bij de financiering van wooncoöperaties.
- Wij willen dat het vanzelfsprekend wordt dat (groepen) huishoudens die dit willen hun eigen huis kunnen bouwen. Particulier opdrachtgeverschap draagt aantoonbaar bij aan een grotere diversiteit van de wijk, de buurt en de straat. Zowel in woningtypen als in prijscategorieën. Tevens ontstaan er meer gedifferentieerde wijken. De bouwregelgeving voor zelfbouw moet zich beperken tot de veiligheid en de constructie van de woning.
- Wij willen dat kopers van nieuwbouwwoningen 15 jaar garantie krijgen op hun koopwoning. Hiermee bereiken wij dat de projectontwikkelaar/aannemer verantwoordelijk blijft voor de bouwfouten die tijdens de bouw ontstaan maar later aan het licht komen.
- Leegstand willen wij effectiever bestrijden door het voorkomen van onnodige nieuwbouw van kantoren en winkelcentra. In gebieden met veel van zulke leegstand mag alleen nieuwbouw plaatsvinden als de initiatiefnemer bijdraagt aan de sloop van lege panden. Als panden opzettelijk leeg worden gehouden, mag de gemeente ingrijpen door het beheer over te nemen en te benutten voor een doel naar eigen inzicht. We stimuleren samenwerking van pandeigenaren om winkelgebieden aantrekkelijk te houden; bijvoorbeeld via zogenaamde bedrijfsinvesteringszones. In gebieden met veel leegstaande agrarisch bedrijven mag alleen nieuwbouw plaatsvinden als de initiatiefnemer bijdraagt aan de sloop van lege panden. Ook passen we fiscale wetgeving aan, zodat leegstand niet meer loont voor vastgoedeigenaren.
- Wij willen dat de concurrentie tussen gemeenten wat betreft de uitbreiding van het winkeloppervlak wordt teruggedrongen. Dit geldt ook voor de branchevervaging bij tuincentra en bouwmarkten
- Woonoverlast en pestgedrag willen wij bestrijden door burgemeesters meer bevoegdheid te geven om de veroorzaker uit huis en uit de wijk te plaatsen, ook als dit een eigen woning is. (zie hst. 3)
- Tijdelijke bewoning van een leegstand pand en kamerbewoning zijn slechts toelaatbaar indien er een - al dan niet tijdelijke - huurovereenkomst voor is aangegaan tussen huurder en verhuurder

9.3 Sterke steden, sterke regio's

- De trek van mensen naar de steden moeten we in goede banen leiden. Dat betekent dat we de steden ruimte willen geven om te groeien. Hierbij houden we rekening met de effecten van de verstedelijking op de omliggende regio. Gemengd en betaalbaar wonen, een gezonde stad, lokale energieopwekking en een circulaire economie zijn pijlers waarop we de verstedelijking laten rusten. Daar is een programmatische aanpak voor nodig van Rijk, provincies, waterschappen en gemeenten samen. (zie ook hst. 4)
- De Randstad willen wij de ruimte geven om te groeien, net als de stedelijke centra buiten de Randstad. We bouwen de komende 15 jaar ruim 700.000 woningen bij in stedelijk gebied, waarvan het grootste deel met een betaalbare huur. Dat moet ook vanwege de groei van de bevolking, de stijgende woningprijs en het toenemende woningtekort.
- Wij willen investeren in meer openbaar vervoerverbindingen. De Randstad krijgt een 24-uurs OV-netwerk vergelijkbaar met een metronet, zoals andere metropolen in de wereld dat ook hebben. Dit OV-netwerk verbinden we met de andere steden in het land. De norm is dat over 10 jaar alle grote regionale steden in ons land met minimaal 4 treinen per uur verbonden worden met de Randstad. Ook 's nachts rijden er dan treinen tussen de Randstad en alle regionale grote steden.

- Ook buiten de Randstad investeren we in meer openbaar vervoer. Het aantal OV-verbindingen tussen dorpen en de regionale kernen laten we toenemen. We gebruiken nieuwe technologie om de dekking van openbaar vervoer in dunbevolkte gebieden goed op peil te houden. Wij stimuleren nieuwe vormen van OV zoals elektrische deelfietsen en deeltaxi's om openbaar vervoer van deur tot deur mogelijk te maken.
- Gezonde steden moeten de norm worden. Stap voor stap scherpen we bouwregels en milieuregels aan zodat de leefkwaliteit beter wordt. In stedenbouwkundige plannen stimuleren we menging van functies, zodat meer mensen de afstand tussen wonen en werken kunnen verkorten. Groene daken, energieneutrale gebouwen en slim en schoon vervoer zijn over enkele jaren de norm. Groene daken en veel meer openbaar groen zijn noodzakelijk om fijnstof op te vangen, de hitte te verminderen en de wateroverlast van plensbuien te verkleinen. Zelfrijdende auto's, slimme online apps voor parkeren en vervoer voorkomen dat steden verder dichtslibben. Bovendien is de smart mobilitysector een groeisector voor de economie. We investeren daarom in de ontwikkeling en de uitrol van slimme mobiliteitsconcepten. We stimuleren met fiscale maatregelen volledig elektrische scooters, auto's en vrachtvervoer en we zetten meer laadpalen neer.
- We stimuleren het gebruik van de fiets als een cruciale schakel in het vervoer van deur-naar-deur. Dat betekent meer fietsparkeerplekken bij OV-knooppunten en bij parkeergarages. We leggen meer snelfietsroutes aan tussen steden. Deze investeringen in de fietsinfrastructuur geven we prioriteit.
- Krimpgebieden willen wij meer financiële steun geven om hun regio leefbaar te houden. Voor krimpgebieden schrappen we allerlei regels zodat creatieve oplossingen mogelijk worden om de voorzieningen zoals onderwijs, zorg, detailhandel en openbaar vervoer toch te behouden. Krimpgebieden gaan we beter aansluiten op de steden nabij, ook de steden die over de grens liggen. De verstedelijkingsopgave koppelen we aan de opgave voor leefbaarheid en behoud van voorzieningen in krimpgebieden. Wij willen dat de PvdA zich hard gaat maken om in elk woningmarktgebied een corporatie te vestigen, die een serieuze gesprekspartner is voor de raad en wethouders. We willen dat hier nadrukkelijk aandacht voor komt.
- Hoogwaardige (stedelijke) ontwikkeling wordt vaak belemmerd door partijen die vooral om speculatieve redenen grondposities hebben ingenomen. Daarbij gaat het hen vooral om het creëren van een maximale verdiencapaciteit in zowel de verkoop van de grond als de bebouwing ervan. Wij willen gemeentebesturen de mogelijkheid geven om de ontwikkelrechten van grond alleen toe te kennen op basis van kwaliteit. Binnen de wet zal dit als een afzonderlijke onteigeningstitel worden opgenomen. Het zelfrealisatierecht komt te vervallen. We introduceren tevens het principe van planwinst in het omgevingsrecht.
- We beschermen de nationale landschappen tegen verrommeling en we beschermen de open ruimte. Er komt een stevige rem op het bouwen in de open ruimte door de invoering van een open-ruimteheffing. Dat voorkomt een alsmaar uitdijende bebouwde kom en stimuleert binnenstedelijke herontwikkeling.
- Waterbestendige stad. De steden moeten zich voorbereiden op klimaatveranderingen: hedendaagse hoosbuien zorgen nu al voor grote wateroverlast. Opvang van water in de stad door vergroening en waterprojecten is een noodzakelijke investering in onze leefomgeving en onze toekomst. Hierdoor zorgen we voor een eerlijke verdeling van groen en water over de stad en geven we mensen de ruimte voor initiatieven door hen buurtrechten te geven om hun eigen leefomgeving naar eigen inzicht te vergroenen en te verblauwen.

9.4 Vervoer en mobiliteit

- Het openbaar vervoer van de toekomst gaat niet langer uit van een type vervoer (bus of trein) maar van de behoefte van reizigers. Het vervoersaanbod moet veel meer op maat gesneden worden. Het individu krijgt meer aandacht en het systeem is niet langer leidend. Om die reden is het ook nodig de budgetten voor openbaar en bijzonder doelgroepenvervoer samen te voegen. Al het openbaar vervoer wordt toegankelijk gemaakt voor mensen met een lichamelijke beperking. Deze eis zal bij alle aanbestedingen worden opgenomen. Speciale inzet moet komen op verdergaande samenwerking tussen de vervoerders op punt van vergemakkelijken van het gebruik van de OV-chipkaart.
- Wij willen investeren in meer grensoverschrijdende verbindingen. Den Haag, Rotterdam, Eindhoven en Venlo krijgen een snelle treinverbinding met Düsseldorf, de intercity naar Heerlen rijdt door naar Aken, Groningen verbinden we per trein met Bremen en Delfzijl, Hengelo krijgt een snelle trein naar Münster en Delfzijl verbinden we met een veerpont met Emden. Roosendaal behoudt een goede verbinding met Antwerpen. We kunnen dan makkelijker over de grens werken en gebruik maken van de voorzieningen aldaar.

- ProRail wordt onder de hoede gebracht van het ministerie. De NS houdt ook na 2025 het alleenrecht om op het hoofdrailnet te blijven rijden. De NS moet dan wel garanderen dat er voldoende treinen blijven rijden in Nederland en daarvoor voldoende geld beschikbaar is. De NS mag onder die voorwaarden actief blijven in het buitenland.
- Wij willen eerlijk betalen voor mobiliteit. Niet het bezit van een auto maar het aantal gereden kilometers bepaalt voortaan de wegenbelasting. Betalen voor gebruik van de weg in plaats van het bezit van een auto vinden we eerlijker en de files nemen ook nog eens af. We kiezen voor een systeem dat de privacy waarborgt en dat zo min mogelijk invoeringskosten heeft.
- In navolging van en in antwoord op Duitsland willen wij het vrachtvervoer belasten met een Maut-heffing. Deze lasten slaan vooral in het buitenland neer. Het bestaande eurovignet kan dan worden afgeschaft. In het kader van het eerlijk betalen voor mobiliteit gaat ook landbouwverkeer dat gebruik maakt van de openbare weg wegenbelasting betalen.
- Wij zijn terughoudend met de aanleg van nieuwe autoverbindingen. Alleen de echt noodzakelijke nieuwe verbindingen leggen we aan. Alle bestaande plannen voor wegen beoordelen we opnieuw op hun nut en noodzaak. Dit geldt o.a. voor de voorgenomen verbreding van de A27 bij Amelisweerd.
- We leggen de focus op het beter en slimmer benutten van bestaande snelwegen. We investeren meer in de technologie voor zelfrijdende auto's, en in de zogenoemde multimodale transportsystemen. Zo halen we goederenvervoer van de weg naar het schonere watervervoer. Om dit goed mogelijk te maken leggen we meer overslagpunten voor goederen aan op plekken waar wegen, vaarwegen en spoorwegen samenkomen.
- Wij willen samen met de provincies investeren in veilige wegen. Dat is noodzakelijk, omdat relatief gezien de meeste verkeersslachtoffers op provinciale wegen vallen. Alle regionale en nationale wegen brengen we in 10 jaar tijd op minimaal 3-sterrenniveau conform de EURAP methodiek.
- Wij willen de wet aanscherpen zodat notoire verkeersovertreders harder kunnen worden aangepakt via het strafrecht. Daarmee halen we verkeershufters sneller van de weg. Mensen die zich misdragen in het OV krijgen sneller een OV-verbod. Om de veiligheid in het OV te vergroten trekken we samen op met OV-bedrijven.
- De Westerscheldetunnel wordt tolvrij.
- We streven naar een beperkt aantal maximumsnelheden op de autosnelwegen – 80, 100 of 120 km per uur – rekening houdend met de regionale eisen van doorstroming, verkeersveiligheid en beperking van milieuhinder zoals geluid en fijnstof. De maximumsnelheid op de Nederlandse snelwegen wordt weer teruggebracht naar 120 kilometer per uur.

9.5 Luchtvaart

- Schiphol en KLM zijn vitale factoren in onze economie. Toch kan de groei van het vliegverkeer niet ongeclausuleerd zijn. Groei is alleen dan aanvaardbaar wanneer Schiphol de uitbreiding zoekt in stille en schone vliegtuigen en lawaaiige en vieze vliegtuigen weert. De tarieven van de luchthaven worden hierop aangepast. Schiphol moet blijvend werken aan voldoende draagvlak voor hun plannen met de omwonenden.
- Lelystad Airport willen wij uitbreiden, vooral om vakantieverkeer over te nemen van Schiphol. Het wordt met een goede OV-verbinding direct verbonden met het Noorden en de Randstad/ Schiphol.
- KLM is van groot belang voor Schiphol en de Nederlandse economie. Oneerlijke concurrentie voor de KLM willen we bestrijden door in EU-verband maatregelen te nemen tegen die maatschappijen die met staatssteun KLM dwarszitten.
- De luchthavens Schiphol, Eindhoven en Lelystad zijn van vitaal belang voor de Nederlandse economie en blijven dus in overheidshanden.
- Eindhoven Airport mag na 2020 blijven groeien, maar niet harder dan tussen 2016 en 2020. Draagvlak in de omgeving is belangrijk, de nachtvluchten worden daarom niet verder uitgebreid en er komt een groter leefbaarheidsfonds zoals bij Schiphol. Bovendien krijgt de luchthaven na 2020 een eigen treinstation om de landzijdige ontsluiting te borgen.
- Toch kan de groei niet ongeclausuleerd zijn. Schiphol gaat versneld zijn maximale aantal vliegbewegingen realiseren. Dit betekent dat in de volgende regeerperiode beperkende keuzes noodzakelijk zijn. Schipholgemeenten zullen gevraagd worden met voorstellen te komen (na goed overleg met omwonenden) welke beperkende maatregelen noodzakelijk zijn, maar ook de ruimte worden gegeven om met suggesties te komen m.b.t. uitbreiding c.q. selectiviteit van het aantal vliegbewegingen. Woningbouw-, milieu- en economische aspecten worden daarbij in samenhang afgewogen.

9.6 Water, landschap en natuur

- Er staan grote projecten op stapel voor de verhouding tussen land en water, zoals in de delta, de kust, de rivieren, het IJsselmeer, het Markermeer en de Afsluitdijk, maar ook in het landelijk gebied zoals Dwingelerveld. Wij willen deze programma's, waaronder het Deltaprogramma, op een integrale manier uitvoeren. Dat betekent dat de opgave voor waterveiligheid wordt verbonden met natuurontwikkeling, recreatie en landschapsbeheer, zodat er met één investering meerdere doelen worden bereikt.
- We willen initiatieven uit een gemeenschap, zoals Holwerd aan Zee, vaker steunen door in een vroeg stadium de lokale gemeenschap te betrekken bij de planvorming en uit te dagen mee te denken.
- Wij willen het Deltaprogramma versnellen waardoor er meer mogelijkheden ontstaan voor de export van de opgedane kennis.
- Wij willen investeren in de ecologische structuur. In het natuurpact hebben we afgesproken hoe we natuurgebieden met elkaar verbinden en verder uitbreiden; die afspraken zijn voor ons leidend. De water- en milieucondities moeten van dien aard zijn dat de eenmaal aangelegde natuur ook daadwerkelijk in stand blijft.
- We leggen de komende jaren extra natuurgebieden aan; waaronder het Oostvaarderswold. Natuurontwikkeling wordt automatisch gekoppeld aan infrastructurele projecten.
- Boeren krijgen een belangrijke rol in het creëren van natuur als onderdeel van de transitie van de gangbare landbouw richting een meer duurzame landbouw. Dat is goed voor de biodiversiteit en het behoud van ons cultuurlandschap.
- We willen onverkort voldoen aan Europese verplichtingen voortkomend uit de Vogel- en Habitatrichtlijnen. Specifiek willen we een Nationaal Programma om de teruggang van de weidevogel tegen te gaan en de populatie te herstellen.
- De kust is één van de weinige plekken in Nederland waar mensen ruimte en rust kunnen vinden. Er dient daarom paal en perk te worden gesteld aan kustbebouwing.
- De solidariteit in de bekostiging van zeeweringen dient te worden hersteld en die van vooroeverbestortingen behouden.
- Wij willen de geborgde zetels afschaffen in het Waterschapsbestuur.
- We beschermen onze kust- en duingebieden en de delta van het Haringvliet, en voorkomen dat deze en overige Natura 2000 gebieden bebouwing gaat plaatsvinden. Deze gebieden dienen voor iedereen openbaar en toegankelijk te zijn, voor zover de natuurbescherming dit toestaat.

9.7 Milieu en externe veiligheid

- Bij infrastructuurprojecten is het belangrijk vanaf de start natuur en gezondheid mee te nemen. Wij willen dat gezondheid een integraal onderdeel wordt van de milieueffectrapportage.
- Wij willen het statiegeld op lege flessen handhaven, evenals het verbod op gratis plastic tassen. Dat voorkomt enorm veel zwerfafval.
- De grootste vervuiling vindt plaats op zee en in de lucht. De brandstof voor schepen is vaak zeer giftig omdat op volle zee geen nationale controle mogelijk is op deze gifstoffen. Wij pleiten voor opname van lucht- en scheepvaart in het wereldwijde klimaatverdrag en voor wereldwijd geldende maximumeisen aan giftige stoffen in brandstof voor lucht- en scheepvaart. In Europees verband wensen wij een Europese kerosineheffing en voortschrijdende uitstootnormen voor schepen. In nationaal verband steunen we initiatieven uit de vervoersector om de binnenvaart te vergroenen.
- We willen in EU-verband werken aan een verbod op onnodig gebruik van hormoonverstorende stoffen in producten en het milieu.
- Milieuzones kunnen door gemeenten voor elk type vervoer worden ingesteld. Om gemeenten die een milieuzone willen instellen tegemoet te komen, willen wij naar Duits voorbeeld één landelijk systeem van milieuvignetten instellen, dat elke stad gemakkelijk kan handhaven wanneer ze een milieuzone heeft ingesteld.
- Wij willen de afzonderlijke gemeenteraden meer invloed geven op de prioriteiten van de brandweer en regionale uitvoeringsdiensten (RUD). De brandweer krijgt meer armslag om periodiek vaker te controleren op brandveiligheid van panden en de RUD's om vaker te controleren op de veiligheid van gevaarlijke bedrijven.

- Wij willen het aantal giftreinen door stedelijke gebied beperken. We investeren in alternatieve routes die niet langer door stedelijk gebied gaan.
- Wij blijven de Belgische autoriteiten op de huid zitten over de veiligheid van de kerncentrales van Doel en Tihange. Ons doel is de sluiting van deze kerncentrales. Wij willen geen injectie van bodemvreemde stoffen, zoals verontreinigd afvalwater, we geven hiervoor geen nieuwe vergunningen meer af.

10 INTERNATIONALE SAMENLEVING

Ons leven is op talloze manieren verweven met de rest van de wereld. Onze keuken-, kleding- en speelgoedkasten zitten vol producten van over de hele wereld, we reizen de aardbol over op vakantie of via internet, en halen onze muziek, films, nieuws en boeken van heinde en ver. Ook de economie is intensief met de wereld verknoopt.

Internationale samenwerking heeft ons onschatbare voordelen gebracht, zoals een historisch lange periode van vrede, vrijheid, veiligheid en voorspoed in Europa. ‘Nooit meer oorlog’ was de oprichtingsreden van de Europese Unie, en hierin is de EU overtuigend geslaagd. Dat het echt mogelijk is de wereld te veranderen, laten de cijfers sinds 2000 zien: extreme armoede in de wereld is meer dan gehalveerd, het percentage kinderen met basisonderwijs gegroeid tot meer dan 90 procent en de kindersterfte is meer dan gehalveerd. Deze vooruitgang geeft ons energie om ook in de toekomst alles op alles te zetten om het verschil te maken. De VN-werelddoelen zijn voor ons daarbij leidraad.

Maar internationale verwevenheid brengt ook onzekerheden met zich mee. Vraagstukken rond oorlog en vrede, klimaat en energie, welvaart en armoede, hebben een onontkoombare internationale dimensie, en komen tegelijkertijd dichtbij. Met meer dan 60 miljoen ontheemden in de wereld zijn er meer vluchtelingen dan ooit sinds de Tweede Wereldoorlog, en een deel van hen klopt aan bij Europa. Ook zien we dat de ongelijkheid tussen en binnen landen toeneemt en dat respect voor mensenrechten steeds minder vanzelfsprekend is. Tegelijkertijd staat de leefbaarheid van onze planeet onder druk door klimaatverandering.

Vrede brengen en vrijheid beschermen is de belangrijkste opdracht in deze tijd waarin instabiliteit en onveiligheid zo’n grote invloed hebben op zoveel mensenlevens. Niet alleen ver weg, maar ook in Nederland ondervinden we daar de gevolgen van door terreurdreiging, spanningen in onze samenleving en de komst van vluchtelingen. We zetten in op extra investeringen in internationale vrede en veiligheid waarbij ontwikkeling, diplomatie en defensie in samenhang met elkaar worden ingezet.

Samen optrekken begint dichtbij huis, in de Europese Unie. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. De onvrede over de EU is groot, met name onder mensen die het al moeilijk hebben. Ook staat de geloofwaardigheid van de Europese Unie op het spel doordat de eigen waarden op het gebied van mensenrechten en de rechtsstaat intern onder druk staan. De EU moet weer een bondgenoot worden van mensen door zich te richten op echt belangrijke kwesties, zoals het bevorderen van zekerheid door goed werk en het in goede banen leiden van de vluchtelingenstroom. Ook maken we werk van het op orde brengen van ons eigen huis door het beschermen van de rechtsstaat en mensenrechten in de EU.

Vrede, veiligheid en vrijheden bevorderen kan niet zonder ontwikkeling en gelijke kansen. Wij beseffen dat wij in Nederland uitzonderlijk bevoorrecht zijn. Telkens opnieuw blijkt uit onderzoek dat Nederland een van de aantrekkelijkste landen ter wereld is om te leven, dankzij onze vrijheid, democratie en welvaart. Dit privilege brengt verantwoordelijkheid met zich mee. Wie welvarend is, heeft de kans om het leven van anderen te verbeteren. Niet alleen door ontwikkelingssamenwerking, maar bijvoorbeeld ook door eerlijke handel en het bestrijden van belastingontwijking. Dat vraagt om een samenhangende aanpak van de gehele nieuwe ministersploeg. Deze internationale samenwerking en solidariteit dient ook het eigen Nederlands belang, want het bestrijden van armoede en instabiliteit op andere plekken in de wereld komt ook onze veiligheid en welvaart ten goede.

Het zou niet mogen uitmaken waar je wieg heeft gestaan. Iedereen heeft recht op een menswaardig bestaan. Vanuit dit ideaal blijven we ons met kracht inzetten voor een rechtvaardige wereld.

10.1 Vrede brengen, vrijheid beschermen

- Voorkomen is beter dan genezen. Daarom willen wij in de eerste plaats de grondoorzaken van potentiële conflicten bestrijden door ontwikkeling, het bevorderen van goed bestuur en het versterken van rechtsstaten. Prille vrede bestendigen is een langdurige opgave die vraagt om investeringen in wederopbouw, het steunen van inclusieve samenlevingen en staatsvorming. Wij kiezen ervoor om in landen waar die prille vrede ontstaat, langdurig aanwezig te zijn, via een VN, EU of NAVO missie, via ontwikkelingsprogramma's, of via een combinatie.
- Wij kiezen voor diplomatie, het bouwen van bruggen tussen strijdende partijen en het versterken van vreedzame krachten. Voor elk conflict geldt dat het pas duurzaam is opgelost als er een politieke oplossing is gevonden. We stimuleren deelname van vrouwen aan vredesprocessen. Wij ondersteunen in het bijzonder diplomatieke initiatieven voor vrede in Syrië.
- Politieke of economische druk, of soms zelfs militair ingrijpen kunnen nodig zijn om een politieke oplossing tot stand te brengen, mits dit is ingebed in een vredesstrategie. Nederland doet alleen mee aan militaire missies als daar een solide internationale rechtsgrondslag voor bestaat, bij voorkeur op basis van een resolutie van de VN-Veiligheidsraad. Bij onderhandelingen over de Brexit zal Nederland nieuwe eerlijke spelregels eisen voor werknemers in Europa.
- Niet alleen ver weg, ook dichtbij huis in Nederland en aan de NAVO-buitengrens nemen de dreigingen toe. Juist in deze tijd kiezen we daarom voor een krijgsmacht die goed is toegerust op deelname aan de collectieve verdediging van het NAVO-grondgebied, vredesmissies in het buitenland en bijdragen aan nationale veiligheid en crisisbeheersing in Nederland. Deze taken kunnen alleen worden volbracht met fatsoenlijke arbeidsvoorwaarden, goed materieel en voldoende training voor onze militairen. Wij willen het defensiebudget verhogen zodat de basisgereedheid op orde wordt gebracht en zodat operaties die duurzame ontwikkeling mogelijk maken in kwetsbare landen blijvend gesteund worden.
- Wij staan zij aan zij met de mensen die het werk voor defensie uitvoeren, zowel militairen als burgers. We willen goede arbeidsvoorwaarden en investeren in personeel. Onze veteranen verdienen erkenning en waardering voor hun inzet in oorlogsomstandigheden en tijdens missies. Veteranen, hun familie en omgeving moeten kunnen rekenen op blijvende zorg en ondersteuning. We erkennen het belang van onze reservisten, zij moeten kunnen rekenen op voldoende faciliteiten en ondersteuning voor hun belangrijke taak.
- Voor de verdediging van de veiligheid van Nederland en zijn NAVO-bondgenoten en voor stabilisatie-operaties elders in de wereld zijn grotendeels soortgelijke militaire capaciteiten nodig: snel inzetbare eenheden die mobiel zijn met effectieve slagkracht. Wij willen investeringen hierin prioriteit geven.
- Wij willen de internationale defensiesamenwerking versterken. Samen met andere landen of in EU-, NAVO- of VN-verband kunnen we meer dan alleen en kunnen we taken delen. Defensie samenwerking in Europa krijgt vorm door samenwerking in regionale clusters en door Europese coördinatie om de strategische capaciteit van de lidstaten en Europa als geheel te bewaken.
- Wij willen de sancties tegen Rusland handhaven zolang Rusland niet stopt met het destabiliseren van Oost-Oekraïne en de afspraken van het Minsk-akkoord niet nakomt. De sancties tegen de Krim blijven gehandhaafd zolang de illegale annexatie van het schiereiland voortduurt. De contacten met de Russische burgermaatschappij zullen, waar mogelijk, juist worden bevorderd en mensenrechtenverdedigers worden ondersteund.
- Wij zijn voor een actieve en politieke rol van de Europese Unie in het vredesproces in het Midden-Oosten. In dat kader zijn het stimuleren van een constructieve opstelling van beide partijen, erkenning van de Palestijnse Staat en het stoppen van de bouw van illegale nederzettingen in de bezette gebieden onmisbaar. Indien partijen structureel niet meewerken aan het vredesproces moet de druk worden opgevoerd, bijvoorbeeld door het heroverwegen van het Associatieverdrag van Israël met de EU.
- De Nederlandse aanpak van terrorisme, waarbij radicalisme vroeg wordt gesignaleerd in de haarvaten van de samenleving, is tot nu toe effectief. Deze ervaring delen we internationaal. Wij willen dat de samenwerking tussen Europese veiligheidsdiensten om informatie uit te wisselen dwingender wordt opgelegd, omdat ze anders niet effectief is (zie ook hst. 3).
- Wij willen dat Nederland het goede voorbeeld geeft als koploper in de strijd tegen illegale en controversiële wapens. We moeten open en eerlijk zijn over de aanwezigheid van kernwapens op ons grondgebied. Wij streven in NAVO-verband naar het verwijderen van alle tactische kernwapens en steunen de start van onderhandelingen over een wereldwijd verbod op nucleaire wapens.
- In de krijgsmacht voelt ieder zich veilig en is voor iedereen ongeacht sekse of geaardheid plaats.

10.2 Sterk en rechtvaardig Europa

- De Brexit en de heersende onvrede ook buiten het Verenigd Koninkrijk hebben zeker niet alleen, maar wel voor een deel te maken met het niet goed functioneren van de Europese Unie. De EU is er nog teveel voor de markt, te weinig voor de mensen. Dat moet anders. Het is geen tijd voor grote federalistische stappen of terugtrekken achter de dijken, maar voor daadkrachtig optreden. De Europese Unie moet weer zij aan zij staan met de burgers van de EU, en mensen hoop op een betere toekomst bieden. Dit kan door zich te richten op cruciale zaken zoals het bevorderen van werkgelegenheid en goed werk, het beheersbaar maken van het vluchtelingenvraagstuk en de migratie, en het aanpakken van belastingontwijking.
- Steeds meer mensen slaan op de vlucht slaan en hebben hun hoop gevestigd op een beter bestaan in Europa. Wij willen een gemeenschappelijk Europees asiel- en migratiebeleid. Vluchtelingen moeten een eerlijke kans op asiel en humane opvang krijgen. Dat is een verantwoordelijkheid van alle lidstaten samen (zie ook hst. 2)
- Goed werk en een eerlijke beloning waarbij Europeanen niet tegen elkaar worden uitgespeeld is de basis voor zekerheid. Wij strijden daarom voor een eerlijke Europese detacheringsrichtlijn.
- Wij willen dat het Stabiliteits- en Groeipact meer ruimte biedt voor extra investeringen. In landen waar de werkloosheid hoog is, boven de 5-procent, komt er ruimte om extra investeringen te doen ter bestrijding van werkloosheid die ook jongeren hard treft. Deze moet hand in hand gaan met maatregelen om de economie te versterken en de corruptie en belastingontwijking te bestrijden.
- Wij willen complexe en arbitraire regels binnen het Stabiliteits- en Groeipact afschaffen. De veelheid aan budgettaire regels op tekort, schuld, uitgaven en het structurele saldo worden eenvoudiger.
- Wij vinden hervorming van het Europese budget hard nodig om de solidariteit te versterken en te investeren in de toekomst: minder naar landbouw, meer naar duurzame groei.
- Belastingen zijn het sterkste wapen tegen ongelijkheid. Wij willen internationale belastingontwijking tegengaan, zoals ook in hoofdstuk vijf is te lezen, en wij beginnen in Europa. Internationale bedrijven moeten verplicht worden openbaar te maken waar ze actief zijn en hoeveel belasting ze betalen per land.
- Gezonde banken in de Eurozone zijn nodig om nieuwe reddingsoperaties met belastinggeld te voorkomen. De bankenunie moet worden afgemaakt met een gezamenlijk verzekeringssysteem om verstrengeling tussen landen en banken tegen te gaan, de splitsing tussen commerciële en particuliere activiteiten van banken moet worden voltooid en de kapitaalbuffers moeten naar minstens 10procent (zie ook hst. 4).
- Het bouwen van een energie-unie is van groot belang, niet alleen om duurzaamheid te bevorderen, maar ook om de onafhankelijkheid van Rusland te vergroten en de strategische positie van de Europese Unie als geheel te versterken. Hernieuwbare energie en energiezuinigheid moeten de speerpunten zijn van een nieuw Europees Energieakkoord (zie ook hst. 4).
- Kandidaat-lidstaten moeten fundamentele vrijheden en rechten respecteren voordat ze lid kunnen worden van de EU. Daarover valt niet te onderhandelen. Afspraken over toekomstige toetredingsperspectieven voor de landen op de Westelijke Balkan worden nagekomen. Verplichtingen met andere landen worden voorlopig niet aangegaan.
- We maken ons grote zorgen over de toegenomen repressie en onrust in Turkije en zullen dit blijven aankaarten. De inperking van de vrijheden in Turkije staat haaks op de fundamenten van de EU. De EU onderhandelt met Turkije over EU-lidmaatschap, maar de onderhandelingen hebben een open einde en Turkije kan alleen lid worden als het daadwerkelijk aan alle voorwaarden voldoet.

10.3 Mensenrechten en democratie

- Nu het internationale bedrijfsleven steeds machtiger wordt door verdragen als CETA en TTIP, wordt de noodzaak om de democratie op nationaal en Europees niveau te versterken, en de machtsbalans tussen bedrijven en natiestaten niet verder te verstoren, steeds prangender. Verkend zal worden hoe dit in internationaal en Europees verband te doen, waarbij gedacht kan worden aan een versterking van maatschappelijke organisaties en vakbonden en wettelijke randvoorwaarden die maatschappelijk verantwoord ondernemen binnen bedrijven zelf stimuleren.
- Wij steunen democratische ontwikkeling, maatschappelijke initiatieven, rechtsstaatontwikkeling en institutionele versterking. Het inzetten van alle instrumenten (zoals stille diplomatie, publieke druk, of actieve steun aan moedige mensenrechtenverdedigers) vraagt om meer capaciteit op ambassades.

- Wij willen dat Nederland zich inzet voor een strenger EU-wapenexportbeleid. Voor repressieve regimes als Saoedi-Arabië, dat mensenrechten schendt en zich schuldig maakt aan oorlogsmisdaden, willen we een algehele exportstop. Wij steunen de huidige strenge interpretatie van Europese regels voor wapenexport die in Nederland wordt toegepast.
- Nederland heeft in het bijzonder een voortrekkersrol te vervullen als het gaat om rechten van vrouwen, kinderen, LHBTI en mensenrechtenverdedigers. Ook journalisten, die wereldwijd steeds meer gevaar lopen, kunnen op onze steun rekenen.
- Boycots en sancties zetten we bij voorkeur gericht in, bijvoorbeeld tegen personen die verantwoordelijk zijn voor mensenrechtenschendingen. Dit doen we door het weigeren van inreisvisa of het bevriezen van banktegoeden.
- We maken ons zorgen over de opkomst van autoritaire leiders en discriminatie in de Europese Unie. De EU moet meer nadruk leggen op het beschermen van de rechtsstaat en structurele monitoring van Europese landen. Landen die de verkeerde kant op bewegen, riskeren sancties zoals uitsluiting van Europese subsidies.
- We staan pal voor de vrijheid van landen als Oekraïne, Georgië en Moldavië om hun eigen toekomst te kunnen bepalen. Ook in andere landen in Oost-Europa en de Balkan blijven Nederland en de EU investeren in transformatieprocessen, bijvoorbeeld door de economie en de democratische rechtstaat te versterken. Een stabielere omgeving zorgt voor een veiliger Europa.
- De Arabische lente heeft niet gebracht wat we hadden gehoopt. Hervormers en moedige mensenrechtenverdedigers moeten echter op onze steun kunnen blijven rekenen. Een land als Tunesië, dat als enige de democratische belofte waar lijkt te maken, krijgt assistentie bij de opbouw van instituties en door het openstellen van de Europese markt.
- Met Den Haag als vestigingsplaats van een groeiend aantal hoven en tribunalen profileert Nederland zich als voortrekker in de bevordering van de internationale rechtsorde en voorkoming van straffeloosheid. Als lid van de VN Veiligheidsraad zet Nederland zich specifiek in voor mensenrechten, duurzame ontwikkeling en gerechtigheid.
- Diplomatie blijft essentieel om voor onze eigen waarden en belangen op te komen en om een bijdrage te leveren aan een veilige en eerlijke wereld. We houden het ambassadenetwerk op peil en breiden uit waar kansen zich voordoen of als de politieke situatie daar om vraagt.
- Versterking van de naleving van de mensenrechtenconventies van de Raad van Europa is een prioriteit. Nederland zal zich hard maken voor actieve inzet van de EU en de EU-lidstaten op dit punt, zowel in eigen huis wat betreft landen buiten de Unie.
- Publieke instellingen moeten een verbod krijgen om te investeren in bedrijven die zich bezighouden met de productie en/of verkoop van (in Nederland verboden) wapens.

10.4 Duurzame en inclusieve groei

- De wens van landen om op eigen benen te staan is uitgangspunt. Het scheppen van meer banen is nodig om met name het grote aantal jongeren in ontwikkelingslanden kansen te bieden. We willen een samenhangend beleid, en zijn daarom voorstander van de combinatie van hulp en handel in één portefeuille.
- We moeten voorkomen dat wat we met de ene hand geven, wordt weggenomen met de andere hand. Daarom willen we “de eerlijkste wet”: een wet die iedere nieuwe wet toetst op het effect op ontwikkelingslanden. Ook willen we dat onze ambassades alert zijn op onbedoelde neveneffecten van beleid die ontwikkelingsprojecten belemmeren.
- Investeren in ontwikkelingssamenwerking is van belang om groeiende ongelijkheid tegen te gaan die mensen doet migreren. We zijn voor 0,7procent van het BNP voor zuivere ontwikkelingssamenwerking. Dit is exclusief klimaatfinanciering en kosten voor eerstejaarsopvang van asielzoekers in Nederland. We breiden de huidige speerpunten – veiligheid en rechtsorde, water, voedselzekerheid en seksuele en reproductieve gezondheid en rechten – uit met goed bestuur. We voegen de strijd tegen kinderarbeid daaraan toe. De PvdA wil zich in het bijzonder inzetten voor gelijke rechten voor vrouwen en meisjes.
- We willen meer zeggenschap geven aan de mensen om wie het gaat. Door gerichte financiering van VN-organisaties en voldoende meer directe financiering van zuidelijke organisaties investeren we in eigen kracht. Beide vragen om extra inzet van onze ambassades en onze maatschappelijke organisaties ter plekke zodat meer lokale organisaties worden bereikt en in staat worden gesteld om aanvragen in te dienen.

- De politieke ruimte om in vrijheid je mening te kunnen geven wordt in veel landen kleiner. Dat is een slechte ontwikkeling. Wij steunen maatschappelijke organisaties en mensenrechtenverdedigers die in eigen land hun stem moeten kunnen laten horen. De herwaardering van de inzet van het maatschappelijk middenveld in de afgelopen kabinetsperiode, die nadruk legt op versterking van de waakhondfunctie van organisaties in de samenleving, zetten we met kracht door.
- Grote aantallen mensen zijn afhankelijk van noodhulp omdat ze huis en haard moesten verlaten door oorlog, geweld of natuurrampen. Daarom houden wij het 'Relief Fund' in stand. Daarmee kan snel ingespeeld worden op noden in de wereld. We willen ook perspectief blijven bieden aan vluchtelingen op de plek waar ze opgevangen worden, vaak in buurlanden. We willen dat kinderen naar school kunnen blijven gaan en dat er werk en opleiding is voor de volwassenen, zodat mensen weer een eigen bestaan kunnen opbouwen.
- Handel en handelsverdragen moeten bijdragen aan verantwoorde mondiale productieketens, aan versterking van onze normen en waarden wat betreft arbeidsrechten en duurzaamheid, en aan versterking van de positie van ontwikkelingslanden. We steunen samenwerking tussen maatschappelijke organisaties, vakbonden, bedrijven en overheden, in navolging van de sectorconvenanten.
- In Nederland is veel kennis aanwezig die bijdraagt aan het maken van de omslag naar een duurzame economie, bijvoorbeeld over landbouw, water en circulaire economie, het vaststellen van leefbare lonen, arbeidsinspecties, progressieve belastingstelsels en ondernemerschap. We steunen projecten waardoor deze kennis wordt gedeeld.
- Wij gaan voorbij de vrijblijvendheid en willen dat bedrijven worden verplicht om te rapporteren over hun wijze van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Ook willen we dat bedrijven erop aangesproken en aangeklaagd kunnen worden als zij niet aan internationale normen zoals de OESO- of ILO-normen voldoen, en bijvoorbeeld producten van kinderarbeid in Nederland verkopen (zie ook hst. 4)
- Het Klimaatakkoord van Parijs biedt hoop. Nu moeten de woorden in daden worden omgezet. We willen klimaatgelden meer toespitsen op het helpen van landen bij het aanpassen aan het veranderende klimaat, bijvoorbeeld door het verbouwen van droogtebestendige gewassen. Dat is niet alleen duurzaam, maar helpt ook om armoede te bestrijden. We hebben daarbij vooral oog voor de allerarmsten en vrouwen en meisjes.
- Om de kennis en het debat over internationale samenwerking te vergroten stellen we een fonds in van 10 miljoen euro per jaar. Dit fonds heeft als doel het draagvlak voor internationale samenwerking te vergroten.

11 FINANCIEEL KADER

De PvdA heeft een traditie van verstandig begrotingsbeleid. Want we weten dat als de begroting uit de hand loopt, uiteindelijk gewone gezinnen en kwetsbare mensen de rekening betalen.

Het begrotingsbeleid van de afgelopen jaren heeft de basis gelegd voor de in dit programma voorgestelde investeringsagenda in de publieke sector: onderwijs, zorg, sociale zekerheid, duurzaamheid en veiligheid.

Aan het eind van de kabinetsperiode wil de PvdA structureel evenwicht op de begroting, zodat we onze kinderen niet opzadelen met de rekening en ouderen ook in een vergrijzende samenleving de zorg kunnen bieden die ze verdienen. Het tekort mag oplopen bij economische tegenslag of onvoorziene omstandigheden. Het belastingstelsel wordt eerlijker en groener.

Het begrotingsbeleid is dienend aan het bereiken van een duurzame, sociale en welvarende samenleving. De PvdA zal haar verkiezingsprogramma laten doorrekenen door het Centraal Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving en aanbieden aan het Sociaal Cultureel Planbureau om een analyse te maken van de sociale gevolgen van het programma.

BIJLAGE: OVERZICHT VAN GERAADPLEEGDE ORGANISATIES EN PERSONEN

(in willekeurige volgorde)

FNV, CNV, VNO-NCW, NVB, SER, ANBO, COC, Stop Aids Now, Greenpeace, Natuurmonumenten, LAKS, Wandelnet, Daan Sanders, Unie KBO, VNG, EVO, TNO, EP- Nuffic, Ondernemend NL, Unie van Waterschappen, SCP, ANBO, NOV, Stichting Lezen en Schrijven, NVOG, NVZ, Rutgers, Fietsersbond, Ieder(in), NVV, Wij staan op, Aedes, Herman van der Werfhorst, Ouderennetwerk, Bas Jacobs, Verbond van verzekeraars, Margo Vliegenthart, Woonbond, Shell, NWO, Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten, Vluchtelingenwerk, Stichting pensioenbehoud, Fair Wear foundation, Rabobank, KNGF, Plantum, Tamar Frankfurther, VSNU, Fietsersbond , Rick van der Ploeg, Wemos, Lucht- en ruimtevaart NL, TLN, De Groene Zaak, LTO, CLB, Agrofood, Proefdiervrij, Start-up Delta, Wageningen Universiteit, Monika Sie, Dick Benschop, VUmc, Coen Teulings, Hivos, PO-raad, VO-raad, FBned, NOC-NSF, Instituut voor publieke waarden, Wilna Wind, WRR, Hubert Smeets, ING, Jan Smeets, ANWB, Fietsersbond, Frank Kalshoven, OXFAM, Partos, Amnesty, Groene 11, Spark, BothEnds, Pieter Hilhorst, Vereniging vrije scholen, Raad voor de Rechtspraak, Amerikaanse Kamer van Koophandel, Ard van der Tuuk, PvdA cultuurnetwerk, FNV bestuurdersnetwerk, werkgroep volkshuisvesting, de diverse werkgroepen en netwerken in de PvdA en de honderden PvdA leden die een bijdrage hebben geleverd.

PvdA

pvda.nl